

370.1

U-82

1894

ԱՌ ՄԱՆԿԱՄԱՐԴ ԿԱՆԱՅՍ ԵՒ ՕՐԻՈՐԴՄ

ԿՐԹՈՒԹԻՒՆԸ

ՕՐՕՐՈՑԷՆ ՊԱՐՏԻ ՍԿՍԻԼ

ՏՊԱԿՐՈՒԹԻՒՆ Յ. ՄԱՏԹԻՈՍԵԱՆ

Կ. Պոլիս, Ֆիննաներլար Եօզուու, Թիւ 27

معارف عمومیہ نظارت جلیلہ سنک رخصتنامہ سبلہ طبع اولشمدر

ԱՌ՝ ՄԱՆԿԱՄԱՐԴԻ ԿԱՆԱՅՍ ԵՒ ՕՐԻՈՐԴՍ

այ

370.1

ԿՐԹՈՒԹԻՒՆԸ

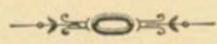
ՕՐՕՐՈՑԷՆ ՊԱՐՏԻ ՍԿՍԻԼ

ՀԵՂԻՆԱԿ

ԻՇԵԱՆՈՒՀԻ Մ. ՈՒՌՈՒՍՕՎ

“The child is father to the man.,” «Մանուկը մարդուն հայրն է»
Wordsworth Աւքսզվքրքի

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ ԳԱՂԻՆԵՐԷՆԷ

ՎԱՐԴԱՆ Գ. ԹՈՎՄԱՍԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ե. ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ

1894

8736

7402-57

ԿԸ ԶՕՆԵՄ

ԱՅՍ ԳՐԻՑԿԸ

ՔԱՂՅՐ ՅԻՇԱՏԱԳԻՆ

ՀԱՆԳՈՒՑԵԱԼ ԾՆՈՂԱՑՍ

Որք անխառն սիրով սրեցին

Յեկն ծայր չփառորութեամբ սնուցին

ՈՒ ՄԵԾՅՈՒՑԻՆ ՋԻՍ

Թեև ընդհանրապես մեր մեջ հրատարակութեան գործը թե՛ նիւթապէս էր թե՛ բարոյապէս մեծ ֆաշաշերոյթիւն մը չի խոստանար, այսու հակադէմ չեմք փարսանած ձեռնարկէջ ներկայ գործոյն քարգնանութեան եւ հրատարակութեան, անսաշով միայն՝ ի վեր քան զանեւայն՝ մեր խղճին ձայնին։ Որովհետեւ մեր բունն փափաքն էր շուրջ եւ ձշմարիտ ծառայութիւն մը մատուցանէր մեր սիրելի Ազգին, հարկ անհրաժեշտ համարեցանք կրթութեան մեծ եւ կեանսական խնդրոյն վերաբերեալ այս անժխտելի եւ հիմնական ձշմարտութիւնները տարածել մերայնոց մեջ։ Իցի՛ն թէ ոչ թէ միայն խօսքով, այլ գործնականապէս զնահասուէին սոյն ձշմարտութիւններ. յա՛յնժամ միայն մեր փառաց արժանացած կը համարեմք զմեզ, եթէ երբեք փառք մը կ'ակնկալենք մակի։

Հաւանական է որ մեր ներկայ քարգնանութեան մեջ Հայերէն ոճի եւ քարգնանութեան վերաբերեալ ռ եւ է սխալմունք կամ խորթութիւն մտած զտած ըլլան, վասն զի քաջ հայկաբան եւ գաղիաբան ըլլալու յաւակնութիւնը չունինք. սակայն քաղղասապէս անկշան սխալի մը համար օգուտ մը չունի եւ չի կրնար ունենալ իմքծել զայն։

Ուստի կ'աղաչենք ամեն անոնց որք ամեն ինչ ,
արժե կամ չարժե , քննադատելու անգուստ մար-
մաջ մը ունին , այս մասին ներողամտաբար եւ
խղճամտաբար վարուին : Պարկեշք եւ արդար
քննադատութեան համար ի՞նչ ըսելիք կրնանք ու-
նենալ սրտանց շնորհակալ ըլլալէ զայս :

Զի մոռնանք նաեւ յիշելու թէ ներկայ գրքոյկին
քնագրին մեջ այն փոքրիկ մասը որ սոսկ գաղիա-
ցի մանկտունն վրայով կը խօսի եւ հետեւաբար
Քաղիացոց կենաց պայմաններուն միայն կը վե-
րաբերի , զանց առնուած է ընթերցողաց շփո-
թութիւն չի պատճառելու համար :

Մաղթելով որ սոյն գրքոյկիս մեջ անփոփոռած
կենսական ճշմարտութիւնք օրհնաբեր ըլլան մե-
րագնեկից համար , խոնարհաբար կը ներկայենք զայն
սիրելի ընթերցողաց խորին ուշադրութեան :

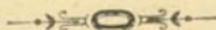
ՅԱՐԳՄԱՆԻԶԸ

Ն Ա Խ Ա Ք Ա Ն

Նոր եւ սարօրինակ բան մը ըրած ըլլալու յաւակնութիւնը չունիմ : Ինձի կը թուի միայն թէ առաջին մանկութեան այս կարելոր խնդրոյն վրայ խօսող գիրքերն անմասշտիկ են բազմաթիւ անձերու . ուստի ջանադիր եղայ մէկ ֆանի էջերու մէջ ամփոփել ինչ որ նշմարաւպէս անհրաժեշտ է գիտնալ ընկերական այս մեծ խնդրոյն նկատմամբ : Կը յուսամ թէ այս տողեր , ուր գիտական մանրամասն ծանօթութիւններ պահանջող ամէն խրնդիր բոլորովին զանց առնուած է , պիտի կարենան անցնիլ ամէն օրիօրաց եւ մարց ձեռքը , ինչ որ ալ եղած ըլլայ անոնց դաստիարակութիւնը կամ կացութիւնը : Բնականաբար , այս էջեր ուղղուած են մանաւանդ անոնց որք բացարձակ տգիտութեան մէջ խորասուզուած են , տգիտութեան՝ որուն դարմանն սանելու ժամանակը հասած է սակայն :

Ն Ե Ր Ա Մ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

ԱՌ ԻԳԱԿԱՆ ՊԱՏԱՆԵԿՈՒԹԻՒՆ

Կը փափաքիմ խօսիլ ձեզ այնպիսի նիւթոյ մը վրայ որ խիստ պարզ է , խիստ ընտանի եւ միանգամայն ձենէ իւրաքանչիւրին կենաց խիստ հարկաւոր , բան մը որ շատ աւելի անժխտելի օգտակարութիւն ունի քան այն ամէն ուսմունք որոց նուիրած էք ձեր անձեր : Մինչեւ իսկ կը համարձակիմ ըսել թէ այս ուսմունք պիտի ծառայեն մանաւանդ զիւրացնելու այն ճիգերն ու ջանքեր զորս ձենէ իւրաքանչիւրը պիտի պարտաւորի ի գործ դնել ապագային մէջ մանուկները խնամելու եւ կրթելու համար :

Եթէ , ըստ բնական օրինաց , ամուսնանաք եւ մայրեր ըլլաք , այս խնդրոյն կենսական կարեւորութիւնը բնականաբար պիտի զգաք : Իւրաքանչիւր կին ճակատագրեալ է զբաղիլ մանուկներով . իր բնական կոչումն է այս եւ իր կենաց ճշմարիտ շահն ու օգուտը միանգամայն :

Մարդկութեան բազմանդամ ընտանեաց իբրեւ երէց քոյրեր , իբրեւ ազգականուհիներ այս ընտանեաց՝ ուր մահը , հիւանդութիւնը կամ աշտութեան ծանրութիւնը կը զրկեն ձեր փոքրիկ ազ-

զականները իրենց մօրմէն . վերջապէս բովանդակ աշխարհի մէջ ուր կան միլիոնաւոր որբեր եւ լքեալներ որք կը կարօտին մայրական խնամոց եւ հոգածութեանց , իսկոյն կրնաք դատել թէ կայ միշտ մանաւանդ նուազութիւն քան առատութիւն այնպիսի անձանց որք մանկանց կրթութեան կը նուիրեն իրենց անձերը : Ամէն մարդասէր սրտի ամենագեղեցիկ երազը — որ կը յուսամ թէ օր մը իրականացում պիտի գտնէ — սա է թէ օր մը պիտի գայ երբ չի պիտի գտնուին այլեւս որբեր այն լքման իմաստով զոր այս բառը կ'արտայայտէ : Եթէ Քրիստոս , յայտարարելով թէ դուք ամէնքդ իրարու եղբայր էք , ուզած է բացատրել այս բառով թէ մենէ մէկը պէտք չէ որ զլանայ խնամք , սէր կամ գթութիւն իր նմաններուն , ո՞վ աւելի կը կարօտի այս նպաստներուն քան այն անթիւ փոքրիկ արարածները որք կը չըջապատեն զմեզ եւ որոնցմէ հազարաւորներ կը կորսուին ամէն օր առ ի չգոյէ դոյզն սիրոյ եւ խնամոց : Քանի՛ կիներ ծոյլ , մեկուսացեալ եւ ապարդիւն կեանք մը կ'անցընեն , մինչ աշխարհի մէջ կը գտնուին օգնութեան կարօտ այնքան մանուկներ : Ստուգիւ , անոնք այս եղանակաւ կը վարեն կեանք մը յաճախ անօգուտ , կեանք մը որ յետոյ իրենց շատ սուղի կը նստի , որովհետեւ իրենց մանկութենէն ի վեր չեն ըմբռնած այս խնդրոյն կարեւորութիւնը . զգացած չեն թէ ասիկայ այնպիսի աշխատութիւն մըն է որ ճշմարտապէս արդիւնաբեր է եւ աղբիւր անթառամ երջանկութեան :

Ասոր համար է որ խօսքս կ'ուղղեմ ձեզի , դուք որ կենաց մէջ նոր կը մտնէք , դուք որ չունիք յաղ-

թահարելիք հին սովորութիւններ , որոց բնական է որ մատուռիք ապագային մէջ , եւ որոցմէ դեռ կարելիութիւն կայ զերծ մնալու :

Որչափ կը խորհիմ այս խնդրոյն վրայ , այնչափ լաւ կը տեսնամ թէ միակ միջոց մը կայ գործը լաւ կատարելու , այն է անձին դաստիարակութիւնը , ուստի անձին դաստիարակութիւնը ձեր մատաղ հասակէն կը սկսի : Այս օրուան երիտասարդութիւնն է միայն որ կարող պիտի ըլլայ կրթել , բարձրացնել վաղուան մանուկները : Հարկ է ուրեմն պատրաստուիլ առ այս , եւ այս մասին ձեզ օգնելու համար է որ կ'ուզեմ հաղորդել ձեզ զոր ինչ կրցած եմ անձամբ դիտել եւ քաղել զանազան նշանաւոր հեղինակութիւններէ :

Զարմանալի բան մը կայ ըսելիք — բան մը որոյ նկատմամբ մարդիկ վերջին աստիճան տգէտ են , եւ որ սակայն ամենէն աւելի կարեւոր եւ անհրաժեշտն է : Ո՛չ ապաքէն այս օրուան մանուկն է որ պիտի ըլլայ կա'մ բարերարը կա'մ ընկերական պատուհասը ապագային մէջ բազմաց , կա'մ ուրախութեանց եւ կամ տրտմութեանց աղբիւրը , տակաւին չի ծնած շատ մը սերունդներու ճակատագրին պատճառը , սերունդներ որք կախում ունին իւր Ֆիզիքական եւ բարոյական առողջութենէն : Աւասիկ այս կրկնակի առողջութիւնն է որ պարտի առարկայն ըլլալ մեր բոլոր խնամոց , մեր բոլոր ջանից . եւ , որովհետեւ իւրաքանչիւր փրկուած մանուկ ճշմարտապէս անհաշուելի ստացուածք մ'է , այս աշխատութիւն կորսուած չէ , որչափ ալ վնասեցուցիչ թուի երբեմն : Լաւ հասկցէք որ առողջութիւն բա-

սով կ'ուզեմ ակնարկել բարոյական եւ ֆիզիքական կրթութիւնը : Հին ժամանակաց մէջ կ'ըսուէր թէ առողջ միտքը առողջ մարմնոյ մէջ է : Շատ ճշմարիտ է այս , եւ այս մասին իմ համոզումս, հիմնուած մանրակրկիտ հետազօտութեանց եւ բազմադիմի փորձառութեանց վրայ , այնքան զօրաւոր է , որ կ'ուզեմ՝ ամէն բանէ առաջ՝ հաղորդակից ընել զձեզ այս համոզման :

Երբ այս ճշմարտութիւն մի անգամ ընդ միշտ իբրեւ հիմ ընդունուի , պէտք է զիտնալ այնուհետեւ թէ ի՞նչ է այն որ մարդկային գոյացութեան մէջ այս առողջութիւնը կը կազմէ , եւ թէ մանուկներն այս առողջութեան հասցնելու համար ի՞նչ միջոցներ պէտք է ի գործ դնել : Բանտերը լի են անհատներով որք ամենքն ալ մանուկներ եղած են , եւ որոնց մեծագոյն մասն իրենց այս ախուր ճակատագիրը կը պարտին ժառանգութեան , լքման կամ հիւանդութեան : Այս թշուառներէ քանինե՞ր արգեօք փրկուած պիտի լինէին , եթէ անոնց մանկութիւնը տարբեր եղած ըլլար : Ահա ասոր համար է որ շեշտելով կ'ըսեմ ձեզի թէ մսակուկեմ երես մի՛ դարձնե՛ք երբեք : Ի բաց առեալ հիւանդութեանց կարի հազուադէպ պարագաներն (այսպէս կը կոչեմ նաեւ ժառանգական մոլութիւններն) , որք այնպիսի կերպով ամրապնդուած են կազմութեան մէջ ու զոհը դատապարտուած է կորսուիլ այս պատճառաւ , բացարձակապէս կորսուած մանուկ չի կայ : Չափահաս վիճակին մէջ մարդը վերածնել (régénérer l'homme fait) կարի դժուարին ջանք մ'է , սովորական ուժերու գործը չէ : Սակայն մանուկը կրթել , ա-

մէն մարդու ընելիք բանն է : Ընկերական բոլոր բարեկարգութեանց առաջինն է այս , որուն բարերար արդիւնքը աներկբայ է : Ո՛չ օրէնք , ո՛չ սոււժ , ո՛չ մշակութիւն բան մը կարող են ընել բազդատմամբ նախնական դաստիարակութեան , բազդատմամբ մարդկային էութեան առողջութեան օրօրոցէն ի վեր տրուած այս խնամոց :

Տեսէք թէ որչափ բարձր , որչափ վսեմ է այս նպատակ : Ամէնքնիդ ալ կ'ուզէք բարիք ընել այս աշխարհիս մէջ , այնպէս չէ՞ , պատրաստ էք ձեր ջանքերը նուիրել առ այս , մանաւանդ երբ արդիւնքը ակնբերելի է : Լաւ ուրեմն , փնտռելիք բան մը չունիք . ընելիք բարիքը ձեր առջեւը , ձեր քովն ունիք ամէն վայրկեան : Ինչ որ ըլլայ ձեր ընկերական կացութիւն , կրնաք կատարել եւ պարտիք կատարել այս պարտականութիւնը : Խնամեցէք մանուկը , սրտանց խնամեցէք զայն , ձեր հանձար , ձեր ամբողջ ուշն ու ուժը նուիրեցէք անոր , եւ պիտի տեսնէք յայնժամ թէ այս աշխարհիս մէջ հանդիսացած չէք անօգուտ մէկը , այս բառին ընդարձակագոյն առմամբ : Կենդանի շահերով լի սիրտ մը պիտի ունենաք միշտ , երբէք առանց ընտանեաց չի պիտի ըլլաք , երբէք սիրոյ առարկայէ մը զուրկ չի պիտի մնաք : Երբ մէկը խեղդել կ'ուզէ շուն մը , բաւական կը սեպէք ազատել եւ սնուցանել զայն՝ անոր համար գութ ու գորով ցոյց տուած լինելու համար : Պէտք չէ՞ ուրեմն իւրաքանչիւր մարդկային արարած ազատել հիւանդութենէ , անկրթութենէ եւ յուսահատութենէ մտքով , սրտով եւ մարմնով ընկերութեան առողջ

մէկ անդամն ընկելու համար զնա: Եթէ այս կարգի զոհողութիւնը առաւել կարեւոր, առաւել հարկեցուցիչ ընող բան մը կայ, այն ալ սա է թէ միակ անհատը չէ որ կ'ազատէք՝ այս դեռահաս արարածները խնամելով. այլ անվախճան բարերարութիւն մէ սա որ կը տեսէ դարուց ի դարս, եւ համոզուած եմ թէ բան մը չի գոհացներ մեզի նման մարդկային արարածներու բարձրագոյն բաղձանքները, բայց միայն ըստ կարելւոյն օգնել այս ապագայ յառաջգիւմութեան զոր մենք չի պիտի տեսնենք:

Քանզի ակներեւ իրողութիւն մը կայ, որուն նկատմամբ բաւական խորհողներ չիկան. այն է թէ համայն մարդկային արարածք իրարմէ կախում ունին, իրարու երաշխաւոր են. անոնցմէ մէկուն իւրաքանչիւր արարք, իւրաքանչիւր խօսք ունի իր հակահարուածն ներկային մէջ եւ յաճախ ապագային մէջ, եւ այս երաշխաւորութիւնը ծագում կ'առնէ գրական կապէն որ զմեզ իրարու հետ կը կապէ անլուծելի շղթայով մը: Այս երաշխաւորութիւն իւրաքանչիւր անհատականութեան կարեւորութիւնը կ'ապացուցանէ, ոչ թէ ըստ ինքեան, այլ այլոց հետ ունեցած իր յարարերութեանց մէջ:

Երբ Քրիստոս կ'ըսէ թէ Դուք ամէնքնիդ եղբայրներ էք, վերացական գաղափար մը չէ, բարոյականի բարձր օրէնք մըն ալ չէ զոր կը յայտնէ Քրիստոս, այլ Ֆիզիզական անժխտելի պարզ իրողութիւն մը: Առ այս անաւասիկ ապացոյց մը որոյ մասին սակաւ անձինք կը խորհին. բայց այս «սակաւ»ը անհուն թիւ մը կը կազմէ անհատներու որոց արիւնը կը հոսի մեր երակաց մէջ: Տեսէք թէ ինչպէս: Չենէ

ամէն մէկը գիտէ թէ երկու պապ եւ երկու մամ
ունի . բայց կա՞ն միթէ շատեր որ կը յիշեն իրենց
ուրիշ պապու հայրերն եւ տասնուվեց պապու պա-
պերը :

Առէք պարզապէս ամենէն մօտ ազգականներ-
ըր , եղբայրները եւ քոյրերն այդ սերնդոց , իրենց
թոռներովն հանդերձ , եւ տեսէք թէ անհատներու
որպիսի մի շարք կը գտնուի դրական ազգականու-
թեան մէջ մեզի հետ : Կը տեսնէք ուրեմն թէ աշ-
խարհիս մէջ մարդիկ ի բնէ միմեանց ազգական կը
գտնուին , եւ թէ վայրագ անձնասիրութեան հետ
ընկերացած ազիտութիւնն է որ կուտայ մեզ այն
գաղտնիքը թէ մեր մէջ օտարներ կը գտնուին :
Ձեր այսօրուան դրացւոյն տղայք անխուսափելի
կերպով ճակատագրեալ են որ մը ամուսնանալ ձերին-
ներուն հետ , կամ խառնուիլ հասարակային կենաց
մէջ . ուստի մի կարծէք թէ՛ ընդհանուր մանկու-
թեամբ նախազբաղելով՝ ապագայ սերնդոց մատու-
ցած կ'ըլլաք այնպիսի մի ծառայութիւն որուն մէջ
բնաւ շահ մը չունիք : Պիտի սիրէք ձեր թոռները ,
ինչպէս բովանդակ ընութեան համար օրէնք է այս ,
եւ բարիք պիտի կամենաք անոնց համար . անոնց
բարեւաւութիւնը զիրենք չըջապատողներէն կախ-
եալ է : Եթէ հիւանդներու կամ ոճրագործներու
ընկերութեան մը մէջ ձգուին անոնք , իրենց բոլոր
անձնական առաքինութիւններն զիրենք չի պիտի
արգիլեն կորսուելէ . քանզի չէզոքութիւնը , մինչեւ
իսկ առաքինութեան մէջ , օգուտ մը չունի : Մենք
ամէքս ալ անմխտելի կերպով իրարմէ կախում ու-
նինք : Ամէն մէկ մեասակար գործ գրեթէ ստէպ կը

ԷՏ. 204Է

պատժուի յանձինն անմեղի մը . իւրաքանչիւր մարդկային արարած որուն օգնութեանն ձեռք չի կարկառուիր ըսն ժամանակին, անձայր անսպառ թշուառութեանց ուղղակի պատճառը կը լինի, մեղի համար եւ մանաւանդ անոնց համար որք մենէ կտքը կուգան :

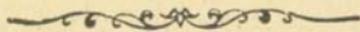
Եթէ դրացնուդ տունը կ'այրի, ձեր տունն եւս հրոյ ճարակ ըլլալ կը սպառնայ անտարակոյս : Այս աշխարհիս մէջ այնպէս մը ստեղծուած ենք, որ իրարմէ չէզոք ասլրիլ անկարելի է : Երբ մեր բոլորտիքը գտնուողներ երջանիկ չեն, մենք եւս երջանիկ չենք ըլլար . քանզի ամենքնիս ալ այնպէս իրարմէ կախեալ ենք, որ չենք կարող, ինչ որ ընենք, ասլրիլ առանց իրարու : Այս պայմաններ պիտի տեսն ցորչաի մարդկութիւնը կայ եւ կը մնայ . ուստի որչափ բարիք ընել յաջողինք անոնց որք պարտին մի օր մարդկութիւնը կազմել, այնչափ ծառայութիւն մատուցած պիտի լինինք մեր մերձաւորագոյն ազգականաց, եւ չի պիտի վարանիմ ըսելու թէ մեր մանկանց համար ընկերական անբիծ ու երջանիկ միջավայր մը պատրաստելով, անոնց առաւել օգտակար հանդիսացած պիտի լինինք քան մեծ հարստութիւն մը թողուլ աշխատելով : Այս վերջինը, հարստութիւնը, շատ տարակուսելի եւ ամէն մասամբ շատ դիւրաբեկ երջանկութիւն մ'է, իսկ առաջինը՝ տեսական եւ ապահով :

Սակայն նպատակի մը հասնելու համար բաւական չէ բարի կամք ունենալ, ոչ իսկ վեհանձն եւ բարձր զգացում մը կրել . հարկ անհրաժեշտ է նաեւ խորապէս ուսումնասիրել այն բանը զոր ձեռք բե-

րել կ'ուզուի, ջանագիր ըլլալ փնտուել գանելու այն ամէն բան որ կարող է զմեզ առաջնորդել դէպ ի նպատակակէտ . լաւ խորհելու է ընելիքին վրայ ազիտութեան տխուր հետեւանքներէն զերծ մընալու համար . պէտք է այս մասին ստանալ ամէնամեծ հմտութիւն : Ուստի չի պիտի շատանամ ձեզ յայտնել թէ ինչ ունիք ընելիք . պիտի ըսեմ ձեզ թէ ինչո՛ւ համար եւ ի՛նչպէս պէտք է զայն ընել, եւ կարելի եղածին չափ ամէն մէկ խրատ կամ յորդորի ճշմարտութիւնը անձնական զիտողութեամբ կամ կենդանի օրինակներով պիտի ապացուցանեմ :

Եթէ յաջողիմ այս գրքոյկին մէջ ի քննին առած խնդրոյս կարեւորութիւնը ձեզի հասկցնելու, խրատներուս արդեանցը վրայ չեմ տարակուսիր : Ընկերական այս մեծ խնդրոյն լուծումը սա բառերուն իմաստին գործադրութենէն կախեալ է . « Կրթեցէք մանուկը իր ծննդենէն սկսեալ : » Աշխարհիս մէջ չիկայ զիտութիւն մը որուն նախնական սկզբունքները ուսումնասիրել եւ կատարեալ կերպով հասկնալ պէտք չըլլայ զժուարագոյն խնդրոց հասնելու համար . չիկայ շէնք մը որ կարենայ զիմանալ ժամանակաց եւ պատահարաց, եթէ իր առաջին հիմը ամուր կերպով հաստատուած եւ մնացեալ մասէն աւելի խնամով կառուցուած չէ : Այսպէս է նաեւ մարդկային կեանքը . մանուկը մարդկութեան շէնքին հիմն է . այս հիման ամուր հաստատման համար մեծ փոյթ ու խնամք տանիլ պէտք է : Գիտեմ թէ պարզ գաղափար մը անգամ տարածելու համար ժամանակ պէտք է, եւ սակայն այս բան զիս չի վհատեցներ :

Եթէ ձենէ ոմանք խօսքով եւ դատողութեամբ միայն կ'ընդունին զայն , անոնց կ'ըսեմ . Քաջալերութիւն , համբերութիւն պէտք է , որչափ եւ դժուարին թուի այն : Ձենէ իւրաքանչիւր ոք երբ այս առողջ պայմաններով երեք կամ չորս տղայ կրթելու յաջողի , ապագային հազարաւոր էակները փրկած կ'ըլլայ : Աշխարհի վերածնութեան գործին մէջ ի սկզբան թերեւս չէզոքացեալ զգաք ինքզինքնիդ . բայց եթէ այս գործը վարող գաղափարը ճշմարիտ է , վերջ ի վերջոյ պիտի տարածուի , պիտի յաղթանակէ այս գաղափար , քանզի այն բանը որ ճշմարիտ է , յաւիտենապէս պիտի ապրի : Ամենապարզ ճշմարտութիւններն իսկ ընդհանրացնելու համար շատ ժամանակ պէտք է , եւ այս մասին վստահութիւնս միայն ի ձեզ է . այս գաղափարներով երկու կամ երեք սերունդ կրթելու ըլլաք , տիեզերական ծառայութիւն մը մատուցած պիտի ըլլաք , եւ , այս նպատակին հասնելու համար , մեզ պէտք չեն գիտուններ եւ փիլիսոփաներ , այլ մեր օրուան իրազական սերունդը պէտք է , առանց բացառութեան , առանց խտրութեան : Յյս ըսելիքներս ամէն ոք կարող է գործադրել , եւ այս պարզ ուսումնասիրութեան մեծամեծ յառաջդիմութիւններ կրնան յառաջ գալ , բաւական է որ ԿԱՄՔ ունենաք :

Կ Ր Յ Ո Ւ Յ Ի Ի Ն Ը

Օ Ր Օ Ր Ո Ց Է Ն Պ Ա Ր Տ Ի Ս Կ Ս Ի Լ

Ա.

Թէ ի՞նչ է մանուկը . — Փառանգականութիւն .
— Նախնական խնամոց կարեւորութիւնը .
— Ջերմութիւն . — Օդ :

Նախ սկսինք մանկութեան վրայ խօսիլ , այսինքն բովանդակ մարդկութեան վրայ , թէ ո՛րպիսի բարւոքման կարօտ է մանկութիւնը :

Ի սկզբան տեսնենք թէ ի՞նչ է մանուկը : Մանուկը հետեւանքն , արդասիքն է նախընթաց սերընդոց . մանուկը նշմարելի չղթայ մ'է որ կը կապէ անցեալը ապագային հետ : Մանուկը իր մէջ կը կրէ հետքերն այն ամէն անհատներուն որք ծնած են իրմէ առաջ . այս հետքերուն մէջ կայ բարի եւ չար սերմ : Դաստիարակութեան միակ նպատակն է զարգացնել ինչ որ բարի է , եւ ջնջել որոմը : Այս մանուկն է որ պիտի հաղորդէ իրմէ ետքը եկողներուն այն բանը որ

իր անձնաւորութեան մէջ զօրաւորագոյն է , եւ մեր պաշտօնն է զիւրացնել ի նմա , որչափ որ կարելի է , բարերար զօրութեան մը անեցումը : Ճիշդ ինչպէս Բժշկութիւնը պարտի օգնել Բնութեան ջանից՝ հիւանդութեան դէմ մղած իր ճակատամարտին մէջ , հիւանդութիւն զոր Բժշկութիւնը անկարող է արմատախիլ ընել , այսպէս նաեւ դաստիարակութիւնը պարտի իր բոլոր ջանքերով սատարել բարի կոչման մարդկային բնութեան որ ձգտեալ է շարունակ մարտնչիլ չարեաց դէմ : Դաստիարակութիւնը մասնաւոր սահմանաց մէջ սահմանափակելի չէ . օրօրոցէն կը սկսի այն եղանակաւ որով մարմինը կը պատրաստուի այն պայքարին զոր իւրաքանչիւր անհատ պարտի մղել իր ծննդեանէն սկսեալ : Դաստիարակութիւնը , հիմնական եւ բնական ըլլալու համար , նոյն իսկ բնութեան մէջ գանուած միջոցներուն խոհական գործածութեան մէջ պարտի կայանալ , եւ մասնաւոր չըլլալ գործիք մը դաստիարակին կամաց եւ քմահաճոյից : Եթէ մէկը յաջողի կ'ուզէ այս մասին , պէտք է որ մէկ կողմ դնէ ամէն տեսակ քմահաճոյքներ կամ զուտ անձնական տրամադրութիւններ , եւ նկատել խնդիրը տղուն բացարձակ օգտին տեսակէտէն : Բաղձալ տղու մը իր անձին գաղափարաց , զգացմանց եւ ճաշակաց յանձնապատան ըլլալ սովորեցնել , զայն եսասէր եւ անձնասէր ընելու աշխատիլ , քիչ ատենէն զանիկայ խիստ վտանգաւոր պայքարներու մատնել կը նշանակէ : Առաջին անհրաժեշտ պայմանն է ուրեմն մտացընել ևս իր բոլոր սխալներով , նախապաշարումներով կամ յաճախ խիստ քիչ բանաւոր փափաք-

հերով, եւ մի միայն տղուն անմխտելի բարիքը ի
հկատի աւնուլ: Ու սկիզբէն պիտի տեսնենք որ
մենք եւս պարտինք աչալուրջ հսկել՝ այս նպատա-
կին հասնելու համար: Այս միակ բարիքն է, ինչպէս
ըսինք, առողջ վիճակ մը: Ուստի սխիւք զբաղիլ
այն բանով որ կրնայ հայթայթել այս բարիքը, եւ
քիչ ետքը պիտի տեսնենք զբական արդիւնքը այս
խնամոց որուն առեքեւոյթ փոքրիկութիւնը քիչ չի
նպաստեր ապագայ բարեկիրթ զարգացման:

Սօսեցայ արդէն սերունդներու բարոյակիան եւ
Ֆիզիքական առողջութեան իրարմէ անբաժանելիու-
թեան վրայ: Կ'ազաչեմ որ խորին ուշադրութիւն ըն-
ծայէք այս խնդրոյն, քանզի դաստիարակութեան մէջ
տեղի ունեցած սխալանաց մեծ մասը այս երկու վիճա-
կին բաժանելիութեան զազափարէն կը ծագի: Ուստի,
թէ՛ մին եւ թէ՛ միւսը պարտին հաւաստրապէս խը-
նամուիլ ի ծննդենէ սկսեալ, բայց առաջին տարինե-
րուն մէջ մարմինը խնամելով է որ կը պատրաստուի
առողջ հոգին: Առողջութեան չարիք հասցնող բան
մը նկարագրին վրայ ալ ի գործ կը դնէ իր վնասա-
կար ազդեցութիւնը, որով բարոյականը կ'ապականի:

Այսպէս, ակներեւ է որ եթէ փոքրիկ տղու
մը (չորս կամ վեց ամսական) բան մը կու տաք վասն
զի կու լայ ու կ'ազաղակէ զայն ունենալու համար,
այս միջոցը պիտի գործածէ ամէն անգամ որ բանի
մը բաղձայ. եւ եթէ որ մը զրապէս չի կրնաք տալ ինչ
որ կ'ուզէ, պիտի ազաղակէ մինչեւ հիւանդանալու,
մինչեւ ձայնը մարելու, մինչեւ քունը եւ ախորժակը
փախչելու աստիճան. իր փոքրիկ դէմքը բարկութե-
նէն եւ զայրոյթէն անձանաչելի պիտի դառնայ, եւ իր

Չղային զրութիւնը զրգռելով՝ իր բարոյական բնութեան չար կողմը պիտի զարգանայ : Եթէ , ընդհակառակը , տղու մը ոչ ըսելէ ետքը , տեղի չէք տար երբէք իր կամաց , զարմանալի կերպով շատ շուտ պիտի հասկնայ իր ազադակին անօգուտ ըլլալը , վասն զի ձեր անոր համար ցոյց տուած անյողգողք հաստատամտութիւնը պիտի արգելու զնա իր կամքը քալեցնելէ : Բաց աստի , մանկան կամքը շատ թոյլ ըլլալուն պատճառաւ , շատ զիւրին է զարձնել իր ուշադրութիւնը ուղած առարկայէն , բայց միշտ այն պայմանաւ որ երբէք տեղի չի տրուի իր քմահաճոյից . առանց ասոր , սնկարելոյն հասնելու իր հաստատամտութիւն ճշմարտապէս նշանաւոր է եւ կարի կանխահաս : Եթէ տեղի տրուի իր բաղձանաց եւ քմահաճոյից , ասով իր բարոյականի առաջին գաղտփարը կը պղտորի , եւ չի զգար իր հանգստեան համար հարկաւոր բանը : Այս օրինակը ի մէջ բերի ապացուցանելու համար ձեզ թէ դատարակութիւնը ստուգիւ կը սկսի օրօրոցէն :

Արարչագործութեան ամէն արարածներէն , մարդն իր ծննդեան ատեն ամենէն անկարողն է : Միւս բոլոր արարածք գէթ զիտեն ճարել իսկոյն իրենց սնունդը : Անոր համար , կենաց սկզբնաւորութենէն ի վեր , ամէն ինչ ուրիշին ձեռամբ հայթայթելի է : Նորածինը պիտի թողուէր իր մօր քով , որ եթէ մայրը չի ներկայէր անոր իր ստինքը , չի պիտի կրնար իսկ սողալ անկողնոյն մէկ անկիւնը՝ ցուրտէն պատսպարուելու համար , եւ այսպէս պիտի կորսուէր իր առաջին օրէն : Կը թուի թէ բնութիւնը այսպէս ուղած է , վասն զի , մարդկային արարածին

միւս բոլոր արարածոց վրայ իմացական գերազանցութիւնը ի հաշիւ առնելով, նա բաւական նախաձեռնութիւն ունի իր մէջ՝ բոլորովին իր զաւակներով զբաղելու համար : Մանկան առաջին պէտքը զուտ կենդանային է, բայց մեծ կարեւորութիւն ունի այս իրողութիւն թէ բանաւոր էակ մը զայնս կը մատակարարէ իրեն, եւ թէ բոլոր սրտով եւ խելքով ու խնամով պէտք է զայնս տալ իրեն :

Ահաւաստիկ մերկ, դողդոջուն, տկար եւ սովաւուկ մանուկը թշուառութեան այս աշխարհին մէջ, թշուառութիւն որ ստուգիւ պիտի երեւնայ նմա այն օր երբ նա աշխարհ կուգայ : Իր գոյութիւնը, այս վայրկեանին մէջ, յոյժ անհաստատ է եւ հոգածու խնամոց կը կարօտի : Մարդկային սերնդեան կէսը կը մեռնի առաջին տարւոյն մէջ՝ տգիտութեան եւ խնամոց պակասութեան պատճառաւ : Երկիր մը որչափ աղքատ եւ նուազ քաղաքակիրթ է, հոն այնչափ բազմաթիւ է մահը : Եւրոպայի մէջ, ամենէն բազմաթիւ ծնունդ ունեցող երկիրը Ռուսիա է, եւ աղքատ դասուց մէջ յորս քսան զաւակի տէր մայրերը բացառութիւններ չեն, հազուադէպ է որ երեքէն կամ չորսէն աւելին հասնին առնական հասակի . յաճախ կը մեռնին ծաղիկ հասակնուն մէջ : Բարեկեցութեան աճմամբ եւ զարգացմամբ այս կոտորած կը նուազի, եւ եւս առաւել պիտի նուազէր, եթէ նորածին մանկունք խնամուէին աւելի բանաւոր եղանակաւ : Բայց ամենէն քաղաքակիրթ երկրաց մէջ, ինչպէս Ֆրանսա, այս մասին զարմանալի անփութութիւն մը կը տիրէ : Մինչեւ իսկ լսած եմ այս մեծ կոտորածին պետութեան համար իբրեւ

մի առաւելութիւն հռչակուիլը : « Զօրաւորները մի-
այն առաւել երկարակեաց կը լինին , կ'ըսեն , եւ
լաւագոյն է տկարներուն անհետացումը տեսնել »
Այս տեսակէտը կը նկատուի իբրեւ բացարձակ յիմա-
րական եւ հիմնեալ ոչ թէ գաղափարի մը վրայ ,
այլ այն խաբէական երեւոյթներէն միոյն վրայ որք
օրէնք դարձած են յաճախ մարդկային սկզբանց մէջ :
Նախ , վասն զի երբ տղայ մը տկար կը թուի իր
կենաց սկզբնաւորութեան մէջ , ասիկայ պատճառ
մը չէ ըստ ամենայնի որպէս զի նա հիւանդոտ եւ
վատառողջ ըլլայ իր կենաց մնացեալ աւուրց մէջ .
երկրորդ , անոնք որ իրենց մանկութեան դժնդակ
պայմանաց կը դիմանան , միշտ հեռի են առողջա-
կազմ եւ զօրեղ էակներ ըլլալէ :

Յաճախ թշուառ կեանք մը կ'անցընեն մինչեւ
որոշեալ քանի մը տարի , եւ իրենց ետեւէն վա-
տառողջ զաւակներ կը թողուն : Թշուառութեան
այս ընձիւղներ կարեկցութեան արժանի երեւոյթ մը
կ'ընծայեն . ուժոյ ընդհանուր նուազում մը կը նըշ-
մարուի անոնց վրայ որք դիմացած են եւ որք պար-
տէին լինել հսկայներ , սահմանուած՝ արտադրելու
զօրեղ եւ բարեկազմ մանուկներ : Տարափոխիկ հի-
ւանդութիւնք միայն հիւանդոտ մանկանց վրայ յար-
ձակելէ հեռի են . յաճախ զօրեղները զո՞ն կ'ըլլան
այսպիսի հիւանդութեանց , մինչդեռ ուրիշներ կը մնան
եւ դատապարտուած են ցաւալի կացութեան մը : Ի
չնորհս խնամոտ հոգածութեանց , մանուկներ փրկուած
են մահուրնէ որ կը թուէր սպառնալ օրօրոցէն ի վեր
եւ որք եղած են էակներ այնքան յաղթակազմ
որքան նշանաւոր . առ այս ապացոյցք կը վխտան :

Գաղղիացի մեծ բանաստեղծը , Վիքթոր Իւկօ , որ մեռաւ 83 տարեկան , յետ այնպիսի ծերութենէ մը որ բացարձակապէս չենթարկեց զնա չարաշուք հիւանդութեան մը եւ որ մեր երիտասարդութեան յաճախ չի կրցած վայելած գեղածիծաղ երեւոյթը ունէր , իր ծննդեան ժամանակ մեռած յայտարարուած էր , եւ իր առաջին ամիսները իր մայրը կը մաքառէր ժամ առ ժամ անխուսափելի թուող վախճանի մը դէմ : Պատմութիւնը այս կարգի անթիւ օրինակներով լի է : Պարտինք ուրեմն մեծ խնամք տանիլ իւրաքանչիւր նորածին մանկան , քանզի նորա առջեւ ճշմարտապէս զմեզ կը գտնենք հանդէպ մեծ խորհուրդի մը , ամենէն ուշագրաւ անհունի մը : Ի՞նչ պիտի ըլլայ այս ապագայ էակը : Չենք գիտեր զայս : Չի խնայենք , չի զլանանք ուրեմն բան մը զայն պահպանելու համար , քանզի թերեւս սա է մին անոնցմէ որոց յիշատակը պիտի օրհնէ ապագան :

Այն միակ պայմանը որով գրեթէ բաղձալի պիտի ըլլար որ մանկունք չապրին , թոքախտաւոր կամ գինեմոլ ծնողքներէ ծնանելին է : Չեմ մաղթեր որ այսպիսի զաւակներ ունենաք խնամելիք . արդէն չի պիտի կրնայիք ընել զայս : Այս մասին պէտք է քաջ եւ ճարտար բժիշկներու հսկողութիւնը , եւ մինչեւ ցարդ այս ժառանգական ճրգտմունք հզօրագոյն եղած են բոլոր այն միջոցներէ զոր Բժշկութիւնը գծած է անոր դէմ մարանչելու համար : Թոքախտը այն հիւանդութիւնն է որ մեծամեծ նախճիրներ կը գործէ աշխարհիս մէջ , քանզի այս ախտ բովանդակ սերունդը կը լափէ : Գինեմո-

լաց գալով , վիճակագրութիւնք կը հաստատեն թէ նոցա սերունդք կը կազմեն մեծազոյն մասը ոճրագործներու , լուսնոտներու եւ խելագարներու : Այս ամէն աղէտից տակաւ նուազումը կը տեսնուի ա՛յն ատեն , երբ մարդիկ կը կըթուին այնպիսի եղանակաւ որ այլեւս արբեցութեան մէջ չեն փնտռեր այն հաճոյքը որ մարդս անբաններու կը հաւատարեցնէ եւ զոր կը սիրեն անոր մէջ գտնել :

Թոքախտաւորութեան եւ ալքոհոլականութեան այս խնդիրը ի մէջ բերի , որպէս զի զօրաւոր փաստերով ապացուցած ըլլամ այն զերը զոր կը կատարէ ժառանգութիւնը մանկան ընտելութեան մէջ : Ժառանգութիւնը կայ եւ կը տիրէ բովանդակ արարչագործութեան մէջ , եւ այս է այն միակ օրէնքը որով կարելի է բացատրել այն խորհուրդը թէ խնձորնին միշտ խնձորներ կ'արտադրէ , մատակ ձի մը՝ քուռակներ , կով մը՝ հորթեր , եւ այլն , եւ թէ իւրաքանչիւր սեռի զանազանութիւն վերստին կ'արտադրուի իր սերնդոց մէջ : Մարդկային էակին մէջ առաւել դժուար է գիտնալ այս օրինաց անփոփոխութիւնը , քանզի առաւել կնճռոտ է քան ամէն ինչ որ գոյութիւն ունի անկէ դուրս աշխարհիս վրայ , քանզի ժառանգական ազդեցութեանց թիւը կարի մեծ է ի նմա : Մարդը , զոր օրինակ , ունի , ինչ որ կենդանիք ամբողջապէս չունին , աւանդութիւնը , այսինքն յիշատակութիւնը որ կը հաղորդուի խօսքով , իրմէ առաջ ապրած անձանց դէպքերուն եւ գործերուն , եւ , հետեւաբար , իր անձնաւորութիւնը կազմող պատճառներուն քանակութիւնը անթուելի է : Շատ դիւրին է մեզ հասկնալ թէ Թէո-Նէօվի շուներ ի՛նչ-

պէս այնպիսի կերպով կը նմանի իր ծնողաց , որ հա-
ղիւ իր զարգացման վիճակին կը հասնի , անոնց
նման կ'ըլլայ բոլոր գլխաւոր բաներու մէջ , — ճա-
շակի , սովորութեանց , երեւոյթից մէջ , եւ այլն .
ասոր պատճառն այն է որ եթէ իր ծնողքը կրցած
են անոր սովրեցնել իր Թէո-Նէօլի կացութեան
համար հարկաւոր բաները , ասկէ տարբեր բան մը
չեն կրցած բնաւ հաղորդել անոր , եւ կը լքեն զայն
իրենցմէ անկախ ապրելու տրամադրութիւնը ստա-
ցածին պէս , գրեթէ միայն անոնք իսկ չի յիշելով
թէ ունեցած են ծնողներ : Անոնց յիշողութեան ,
տպաւորութեանց , յիշատակութեանց շրջանակը կա-
րի սահմանափակ է , եւ այն միակ բանը որ կ'ա-
պացուցանէ մարդոց (քանզի կենդանիք այս մասին
անհոգ են) թէ ձի մը կամ շուն մը կը սերի այս
կամ այն հոշակաւոր նախնիքէն , բիծ մը , ձեւ մը ,
վազուածքի կամ որսալու բնագոյ մ'է որ կուգայ
հաստատել մեզ գոյութիւնը , կենդանեաց մէջ , ժա-
ռանգական մասնաւորութեանց եւ հանգամանաց :
Բայց մարդուն համար իրաց վիճակը կը տարբերի :
Իւրաքանչիւր ոք ունի հայր մը եւ մայր մը նկարագ-
րով , առողջութեամբ եւ երեւոյթով խիստ տարբեր .
միոյն եւ միւսին բնութենէն ձեր վրայ հետքեր կը
նշմարուին : Եւ ձեր ծնողաց վրայ եւս կը գտնուին
իրենց ծնողաց այս կրկին ազդեցութիւնը , եւ այս-
պէս յաջորդաբար եւ շարունակաբար : Տեսէք ո՛ր-
քան ուղղակի եւ յաճախ հակառակ ազդեցութեանց
արդիւնքն էք դուք : Ուստի բացարձակապէս անկա-
րելի է տղու մը բոլոր մասնաւորութեանց ծագու-
մը գտնել , քանզի այսպիսի աշխատութիւն մը մի-

ակ մարդու մը կարողութիւնէն վեր պիտի ըլլար . բայց ինչ որ ըլլան այն պակասութիւնները , մասնաւորութիւններն ու յատկութիւնները , զորս դուք կը գտնէք , համոզուեցէք որ այս ամէնը ժառանգական է եւ իր գոյութեան պատճառը կը գտնուի այն նախնեաց մէջ որոցմէ սերած է : Այս սկզբունքը հասուն կերպով եւ կատարեալ լրջամտութեամբ ուսումնասիրուելով եւ քննուելով՝ ձեզի պիտաւոր օգնութիւն մը պիտի ըլլայ ամէն տեսակ պակասութիւններէ խոյս տալու եւ նկարագիրներու մէջ երեւցած այս բոլոր տարբերութիւնները իրբեւ անձնական կամ ժառանգական անկանոնութիւններ չի նկատուլու համար :

Ծնողաց եւ մինչեւ իսկ մերձաւոր նախահարց նկարագրին եւ առողջութեան նկատմամբ քանի մը տեղեկութիւն ստանալ շատ զիւրին է եւ մեծապէս օգտակար : Եթէ զաւակ ունիք , ձեզի կը յանձնարարեմ որ լաւ ճանչնաք ինքզինքնիդ՝ զիսնալու համար թէ հաւանօրէն ի՞նչ ունիք ձեր մէջ զսպելիք կամ քաջալերելիք : Անկեղծօրէն ուսումնասիրելով ձեր բուն բնութիւնը , պիտի տեսնէք թէ որչափ կնճռոտ է այն , եւ իւրաքանչիւր անհատի համար ալ այս այսպէս է . զանազան տրամադրութեանց զանգուածներ իրարու կը բաղխին , եւ եթէ ոչ ոք կարող է ըսել թէ բոլորովին բարի է , ապա ուրեմն ոչ ոք կարող է ինքզինքը կատարելապէս չար յայտարարել : Եւ , ըստ ինքեան , իրարու համանրման տրամադրութեան այս զանգուածը բարեպատեհ պարագայ մը կ'ընծայէ . կը թոյլատրէ յուսալ թէ , խոհեմութեամբ վարուելով , ասոնց մէջ մշա-

կելի բարի տրամադրութիւններ պիտի գտնուին միշտ : Այսպէս պիտի յաջողինք շատ չերկնչիլ այն բանէն զոր պիտի տեսնենք մեզնէ փոքրիկ այս էակաց մէջ , եւ պիտի յուսանք թէ բարի ինչ որ կայ , պիտի զարգանայ իսկ :

Սկսինք ուրեմն , ամէն բանէ առաջ , նորածին մանկան խնամ տանիլ ամենապարզ բայց խիստ մանրախոյզ կերպով , որ հարկաւոր ըլլայ իր պահպանութեան : Ի սկզբան նա միշտ կը մտի , քանզի նա ջերմութեան վառարանէ մը դուրս կ'ելլէ եւ մինչեւ իսկ ջերմ սենեակի մը բաղդատական ցուրտին տակաւ առ տակաւ կը վարժուի : Ամէն ինչ փափուկ եւ տկար է ի նմա — անդամները , գործարանները եւ մորթը : Աշխարհ եկած պահուն արձակած ճիչերը ուժոյ նշան մը եւ ընտիր կրթութիւն մըն են թոքերը վարժեցնելու համար իրենց նոր պաշտօնավարութեան , օգ ներչնչելու համար առանց անկէ տառապելու : Եթէ կը ծնի կարի փափուկ , պէտք չէ վարանիլ արուեստական ջերմութեան դիմելէ , քանզի իր կեանքը ջերմութենէ կախեալ է : Ես իսկ տեսած եմ , իմ ընտանեացս մէջ , երկու երկուորեակներ չափազանց փափկակազմ , որք քիչ ասեմէն յոյժ զօրեղ եղած են . սոքա եթէ այս ուղղութեամբ զարգացան զօրացան , ճարտար բժիշկի մը շնորհիւ էր որ Ռէօմիւրի երեսուն աստիճան ջրով լի շիշերով շրջապատեց զանոնք , մինչդեռ սենեկին ջերմութեան աստիճանն էր 16 . դէմքերնին բաց թողուեցաւ , որպէս զի վարժուին շուտով ընական օգ չնչելու : Այս դրութիւնը վեց շաբաթ շարունակուեցաւ , յետոյ ջրոյն ջերմութեան աստիճանը նուազեցնել

սկսուեցաւ . բայց մինչեւ գրեթէ երկու տարի մի-
այն տաք ջրով լողացուեցան , բան մը որ չարգիւեց
զանոնք երբէք , քիչ յետոյ , վարժուելու պազ
ջրոյ եւ միշտ զայն գործածելու :

Ուրեմն անիրաւութիւն է աճապարել դժուարին
բաներու վարժեցնել նորածին մանուկը . ի սկզբան
ուժ տանք նմա , եւ նա պիտի կրնայ ամէն բանի դի-
մանալ : Ոչինչ այնքան դիւրին եւ այնքան անհրա-
ժեշտ է որքան ջերմութիւն մատակարարել նմա ,

Գժբաղդարար գոյութեան միւս պայմանը , որ
ոչ նուազ անհրաժեշտ է , առաւել դժուար է ի գործ
դնել . մաքուր եւ թարմ օդը մի քանի հազուագիւտ
առանձնաչնորհեալներու յատուկ է : Գրեթէ բովան-
դակ մարդկային սեռը առողջութեան ամենէն աւելի
հակառակ պատճառներով ապականեալ օդի մը մէջ
ապրելու ենթարկեալ է : Դրամի չգոյութիւնը զգա-
լի է մանաւանդ այն պարագային մէջ որ կը զրկէ
օդէ , միջավայրէ եւ լոյսէ , բայց անհոգութիւնը
թշուառութեան չափ պատճառ է այս չարեաց : Ա-
մենէն կենսական պիտոյից նկատմամբ տիրած տգի-
տութեան միայն կարելի է վերագրել ազքատ դա-
սուց իրենց միջավայրին մէջ գայթակղեցուցիչ թու-
նաւորումը , միջավայր մը որ ապականութեան ճըշ-
մարիտ վառարան մըն է ուր հիւանդութեան սկզբնա-
ւորութիւնք կը զարգանան իրենց համար մասնա-
ւորապէս նպաստաւոր պայմանաց մէջ : Բացէ՛ք
ուրեմն պատուհանները , Մաքուր օդը , թո՛ղ ըլլայ
մինչեւ իսկ ցուրտ , չի պատճառեր բնաւ չարիք ,
բաւական է որ մարմինը ըստ բաւականին ծածկուած
ըլլայ : Մաքուր բայց ցրտին օդը , ընդհակառակը ,

մեծ բարերարը եւ մինչեւ իսկ առողջութիւնն է մարդուն : Վարագոյրները , գորգերը որ լաւագոյն կերպով լուացուած եւ փոշիներէն մաքրուած չեն , հիւանդութեանց աղբիւր կ'ըլլան — ուրեմն անհետացնենք զանոնք — լաւագոյն է , բազում պարագայից մէջ , անհետացնել քան մաքրել զայնս :

Գիւղօրէից մէջ մանկանց կոտորածը այնքան մեծ է որքան քաղաքաց մէջ . ահնկալելի էր որ նուազ ըլլար , սակայն ափսո՛ս . միեւնոյն թշնամիք , ցուրտը մէկ կողմէն , ապականեալ օդը միւս կողմէն , կը հալածեն զանոնք : Երբ վեց կամ եօթը անձերէ բաղկացեալ ընտանիք մը ցուրտ կլիմաներու տակ կ'ապրի միեւնոյն յարկին ներքեւ ուր օդը ընաւ նորոգուած չէ ամբողջ ամիսներ , զարմանալի չէ ուրեմն որ ժանտախտք յարձակին այս նախապատրաստական որսերու վրայ , եւ նախեւառաջ կրտսերագոյնը , այսինքն տկարագոյնը , մատնուի անոր ճիրաններուն : Բայց հոն իսկ ուր դիւրակեցութիւնը ուրիշ դրութեան մը հետեւելու պիտի թոյլատրէր , մարդիկ հետի են ըստ բաւականին հակելէ տղայոց սենեակին մէջ գտնուած օդին վիճակին , եւ սակայն չի պիտի վարանիմ վերջացնել այս գլուխը ըսելով թէ մարմնոյն ջերմութիւնը եւ օդին մաքրութիւնը պիտի փրկէին բազում մանուկներ զորս բժշկներ չեն կարող փրկել հիւանդութեան պարագային մէջ :

Եթէ կարելի ըլլար համոզել մարդիկ թէ հիւանդութեանց առաջքն առնուլ առաւել դիւրին է քան զայնս բժշկել , չի պիտի զլացուէր ուսուցանել ամենուն առողջարանութեան այս պարզ օրէնքները : Այս առաջին խնամոց մասին տիրած ազիտութիւնը

կրնայ պատճառել մահուընէ աւելի մեծ չարիք մը ,
այն է մանուկն ախտաժէտ ընել իր բովանդակ երիտա-
տարդութեան մէջ , թերեւս իր բոլոր կենաց մէջ ,
եւ ստուգիւ ապրիլը չէ որ բարեբաղդութիւն մ'է ,
այլ՝ առողջ ըլլալը : Այս բարիքը տալ մանկան , ճշմա-
րիտ բարիք մը ընել է անոր : Ասոր համար իր ծննդե-
նէն ի վեր աշխատելու է . լաւագոյն է այս բարե-
բարութիւնը ընել անոր քան կտակել դրամ որ վա-
տառողջութիւնը բնաւ չէ կարող դարմանել : Եւ մի
կարծէք թէ շատ դրամ պէտք պիտի ըլլայ ձեզ այն
խնամոց համար զորս կը յանձնարարեմ ձեզ : Ընդ-
հանրապէս , դրամը կարծուածին չափ ամենակա-
րող չէ . հարկաւոր եղող կենսական պայմանաց ծա-
նօթութիւն , սէր եւ խնամք . ահա ասոնք են անհրա-
ժեշտը : Օղը վերանորոգել , սենեակը մաքրել , ա-
ղէտալի ժանտահոտութիւններ արձակող առարկա-
ները անկէ անհետացնելը , ծանր ծախուց չի կարօ-
տիր , այլ ծախքերու , մինչեւ իսկ մեծամեծ ծախ-
քերու , դուռը կը փակէ :

Բ.

Սնունդ. — Քուց. — Առաջին ասուում
հանդերձեղնք :

Ջերմութիւնն եւ օդ . առաջին տարիներուն մէջ մանկան այս երկու լաւագոյն պահապան եւ պաշտպաններ երբ կը հայթայթ ուին անոր , պէտք է անմիջապէս յետոյ խորհիլ իր անունդին վրայ :

Այն միակ ուտեստն որ կատարելապէս կը յարմարի անոր՝ մայրական կաթն է : Ամէն կին որ , առանց բացարձակ հարկադրանաց , այս բնական ծառայութենէն խոյս կու տայ , մեծ վնաս կը պատճառէ իր զաւակին : Ամէն պարագայի մէջ կնոջ կաթը միշտ նախընտրելի է ամէն պիպրոսոններու եւ իբրեւ անունդ ծառայող ուրիշ բոլոր արուեստական միջոցներու , եւ այս միջոցներ կը պահանջեն մանրամասն խնամք որ շատ դժուար է ի գործ դնել , մինչդեռ մօր կաթը ջերմութեան բնական պայմանաց մէջ կը դանուի , եւ , բաց աստի , յատկութիւն մը ունի որ համաձայն է պիտոյից այն էակին որ ծնած է : Յայտնի է որ եթէ մայրը կարի հիւանդոտ է կամ բաւական քանակութեամբ կաթ չունի , պէտք չէ թոյլ տալ անոր որ մանուկը սընուցանել շարունակէ , բայց գրեթէ կրնայ ընել զայս գէթ առաջին ժամանակաց մէջ , եւ եթէ բը-

ժիշկ մը խնդիրը անկարելի յայտարարէ , առողջա-
կազմ ստնտու մը փնտռելու է : Մանաւանդ , պէտք
չէ մանուկը հետի պահել ստնտուէն . այս պատճա-
ռաւ է որ ի Գաղղիա հազարաւոր տղայք կը կոր-
սուին ամէն տարի : Տանը մէջ բնակելու պայմա-
նաւ լաւ ստնտու մը գտնելու բացարձակ անկարե-
լիութեան պարագային մէջ , հարկ է զիմել արուես-
տական դիեցման , որ միշտ գովելի միջոց մը չէ
նկատուած զիտականապէս : Առաջին աստիճանի
մաքրութիւն , ժամերու խիստ ճշգրութիւն , միշտ
հաւասար բարեխառնութիւն , են այնպիսի պարագա-
ներ որոց հսկողութիւն պէտք է գիշեր եւ ցերեկ ,
եւ զիտելի է որ յաճախ շատ դժուար է կատարելու
յաջողիլ այս ամէն պայմանները , քանզի այս մասին
բարեկեցութիւնը միայն կրնայ հայթայթել անհրա-
ժեշտ խնամքը : Թող ամէն մայր ջանայ ուրեմն իր
զաւկին ստնտուն ինք ըլլալու : Եթէ կաթնտու-
թիւնը մեր օրերը տաժանելի բան մը դարձած է , պատ-
ճառն այն է որ մանուկը անուցանելու գործին մէջ
բանաւոր եւ պատշաճ եղանակ մը ընդունուած չէ :
Բաց ի առաջին տարիներէն երբ մանկան տկարու-
թիւնը կ'արգիլէ զինքը երբեմն ըստ բաւականին
կաթ ծծել կարենալէ , պէտք չէ կաթ տալ ամէն
երկու ժամէն աւելի յաճախակի , ոչ իսկ երբէք
արթնցնել զնա գիշերանց կաթ տալու համար :
« Այն որ կը քնանայ , կը ճաչէ , » սկզբունքը կը յար-
մարի այս տարիքին : Շուտ շուտ պէտք չէ անոր կաթ
տալ (բաց ի հիւանդութեան պարագայէն) գիշերուան
մէջ — կէս գիշերէն մինչեւ ժամը եօթը (Ը.Ն.) : Մայր
մը կամ ստնտու մը պարտի ինքն ալ քնանալ . զայս կը

պահանջներ իր շահը, ինչպէս նաեւ մանկան շահը: Միշտ յոգնած եւ ըստ բաւականին քնանալէ զրկուած մօր մը կաթը առողջութեան վնասակար եւ անմարսելի կը դառնայ: Բնութիւնը երբէք չէ ուզած կաթնտուութիւնը մօր համար ուժաթափութեան ազդիւր ընել: Ընդհակառակը, կանոնաւոր կաթնտուութիւնը նպաստաւոր է առողջութեան, քանի որ բուրորովին բնական բան մըն է սա: Խնդիրը նորածին մանուկը միայն մնուցանելուն եւ խնամելուն մէջ չի կայանար: Մանուկը քիչ ատենէն ուրիշ կերպով պիտի կարօտի իր մօր, եւ բաց աստի ինք մէկ հատիկ չէ. հաւանական է որ ուրիշ եղբայներ ալ պիտի ունենայ. ամէնքն ալ կը կարօտին իրենց մօր: Ուստի մօր մը համար գերագոյն պարտաւորութիւն մըն է հոգ տանիլ իր առողջութեան, եւ անձնուիրութեան սխալ զաղափարներով վտանգի չենթարկել իր առողջութիւնը: Ահաւասիկ ճշմարիտ բանականութիւնը ձեւական դիւրագործութեան տեղ դնելու եւ մանկան լացի ճիչերը հանդարտեցընելու համար ամէն բոպէ անոր ծիծ տալու տենջանաց դիմագրաւելու առիթը:

Մանկան ջերմութիւն, օդ եւ մնունդ հայթայթելով հանդերձ պէտք է նաեւ հոգ տանիլ անոր մաքրութեան: Պէտք չէ երբէք զայն թողուլ աղտոտ կամ խոնաւ հանդերձներու մէջ, եւ երբ առաջին տարիներէ ի վեր զանոնք անմիջապէս փոխելու մասին բնաւ անհոգութիւն տեղի ունեցած չէ, ոչ թէ միայն տղան իսկ ազազակ պիտի բառնայ այս խնամքը պահանջելու համար, այլ իր այս նկատմամբ դաստիարակութիւնը դիւրացած պիտի

ըլլայ , մինչդեռ այս տեսակէտով անխնամ թողուած մանուկը չար սովորութիւններէ ուղղել յոյժ դժուարին է յաճախ : Անոր դէմ յայնժամ ամէն ոք կը դանդատի , եւ մաքրութեան հետեւելու համար խրատներ եւ յորդորներ կարդալ հարկ կ'ըլլայ . սակայն այս պակասութեանց պատճառը նոյն իսկ իրենք են : Հանապաղօրեայ լոգանքը օգտակար է , բայց այս մասին խորին ուշադրութիւն պէտք է ընծայել՝ պաղատութենէ զերծ մնալու համար , եւ ասոր համար պիտի յանձնարարեմ՝ լոգացումէն անմիջապէս ետքը՝ ասուեակով մը ամբողջ մարմինը շփել մեղմիկ կերպով , մինչեւ որ բոլոր մարմինը կարմրի : Ընդհանրապէս խօսելով , պիտի ըսեմ որ շփումը ամէն հասակի եւ տարիքի համար դեղօրէից լաւագոյնն է , մանաւանդ մանկութեան համար : Հարբուխ , խոցտուկ , մանկանց համար հասարակ եղող այս բոլոր թեթեւ հիւանդութիւնք կրնան դարմանուիլ չոր ասուեակով շփուելով մանկանց մարմինը : Ամէն հիւանդութիւնք կը սկսին ներքին ջերմութեան աստիճանին նուազմամբ . շփմամբ՝ արեան շրջանը իր արագութիւնը կը վերստանայ . արդ , գիտէք արդէն որ ջերմութիւն եւ շարժում միեւնոյն բաներն են . կը հասկընաք ուրեմն թէ այս միջոցը , դարմանողական ըլլայ կամ նախազգուշական , որքան օգտակար է եւ միանգամայն պարզ : Պաղ ջրով լուացումը սկսուելուն պէս , որ տեղի պէտք չէ ունենայ ուրիշ անգամ բայց միայն տղուն առաջին անգամ ակռայ հանելէն ետքը եւ եթէ մանուկը բոլորովին զօրեղ է , անհրաժեշտ է ամբողջ մարմինը շփել խողանակով մը եւ կամ հաստկեկ կերպասով մը :

Ինչ որ ալ ըլլան նորածին մանկան հազցուած հանդերձք , պէտք է մանաւանդ որ ըլլան լայն , թեթեւ , զիւրատար , եւ տղուն շարժումները դժուարութեան չի մատնեն : Մանուկը պէտք է որ կարենայ շարժել բազուկները եւ անդամները որչափ որ կ'ուզէ . իր մկանունք եւ անդամք այսպէս կը զօրանան բնական կերպով , եւ զանոնք կապոցներու մէջ պարփակելու գաղափարը սխալ է եւ վտանգաւոր , վասն զի այս կերպով արեան շրջանի կանոնաւորութիւնը կը խանգարի , եւ այսպէս տղան զօրանալու միակ բնական միջոցէն կը զրկուի : Մանուկը խանձարուրներով սեղմելու դրութիւնն եւս , որ ստորին դասուց մէջ հասարակ է , եւ որ ամէն ուրեք տարածուած է վերջին տարիներս , ինչպէս վերջին դարուց պատկերները կը ներկայեն մեզ , վնասակար է , վասն զի անդամները անով կը տկարանան եւ կը տձեւնան : Մանկանց արդուզարդը եւս պարտի պարզ ըլլալ . աւելորդ եւ անպէտ է անոնց նորելուկ հանդերձներ հազցնել : Այսպիսի հանդերձներ՝ հնարուած են մեր սնտափառութիւնը յագեցնելու համար : Հին ճերմակեղէնէ փոքրիկ շապիկ մը , կողերուն վրայ մէկ կամ երկու ժապաւէններով կցուած ասուեակէ լայն եւ երկայն վերարկու մը որ կրնայ զիւրաւ հանուիլ եւ հազցուիլ , սրունքներուն ազատ շարժումը չի խափանող լայն վարտիք մը . ասոնք են մանկան համար ամենէն հաճելի եւ օգտակար արդուզարդը : Օրօրոցին մէջ ֆառչուէ մեծկակ ասուի մը որ խոնաւութեան մինչեւ անկողնոյն մէջ թափանցելը կ'արգիլէ , մանկան անդորրութեան ճշմարտապէս հարկաւոր միջոցներէն պիտանեզոյնն է :

Եթէ սենեակը չափէն աւելի խոնաւ չէ, տղուն գը-
լուխը բաց պահելու շուտ վարժեցնել կարելի է. ա-
մէն պարագայի մէջ, տղուն գըլուխը մարմնոյն
միւս մասերէն նուազ ծածկուած ըլլալու է միշտ,
քանզի արիւնը դիւրաւ հոն կը բարձրանայ երբ մա-
նուկը ճշել կը սկսի: Սակայն նախընտրելի է՝ առա-
ջին ամիսներուն մէջ՝ հին կտաւէ թեթեւ գտակ մը
որ արգիլէ ականջները իրենց վրայ ծալուելէ երբ
պառկած է անոնցմէ միոյն վրայ եւ այս կերպով չըղ-
ջիկի (կէճէ գոշա) թեւերու նմանելէ. պարագայ
մը որ յոյժ անհաճոյ է եւ որ թերեւս լսելեաց եւ մին-
չեւ իսկ ըղեղին զարգացման վրայ աննպաստ ազդե-
ցութիւն մը ունի: Լսելեաց եւ տեսանելեաց գործա-
բանք ծննդեան ատեն յոյժ փափուկ են. ուստի պէտք
է տակաւ առ տակաւ պատրաստել զանոնք իրենց
պաշտօնավարութեան: Լռութիւն պարտի տիրել
նորածին մանկան շուրջը մանաւանդ քնոյ ժամա-
նակ, ինչպէս նաեւ կատարեալ մթութիւն: Պէտք
է զգոյշ կենալ անոր հետ խօսելէ, մինչեւ իսկ մեղ-
միկ, եւ շշուէ մը չի յարուցանել իր ներկայու-
թեան՝ երբ կը քնանայ: Առ նուազն մէկ ամիս իր
զգայարանք ոչ ազմուկի կը դիմանան եւ ոչ լուսոյ:
Եթէ տանը մէջ իրմէ զատ ուրիշ մանուկներ կան,
պէտք չէ անոնց մէջ թողուլ, վասն զի անոնք ան-
պատճառ կը խափանեն մանկան հանգիստը: Լաւա-
գոյն է թողուլ իր մօր հետ որ նա եւս, այս մի-
ջոցներուն մէջ, պէտք ունի լռութեան, մթու-
թեան եւ մանաւանդ բացարձակ հանգստութեան:
Խելացի կիներ այսպէս ինքզինք կը խնամէ առ նուազն
երեք շաբաթ, եւ այս ժամանակէն յետոյ է որ կա-

րելի է նորածին մանուկը աստիճան առ աստիճան վարժեցնել կենաց սովորական պայմանաց , բայց աղմուկ յարուցանելէ միշտ զգուշանալու է :

Իր բնազգական առաջին շարժումն է որոնել լոյսը , որ պէտք չէ երբեք գանուի անոր ետին , կամ կողմնակի զիրքի մը մէջ , որպէս զի չիլ չըլլայ : Քնացած պահուն , գլուխը միշտ լուսոյ կողմը դարձնելու է , սակայն վարագուրով եւ կամ ասոր նման արգելիչ միջոցով մը լուսոյ սաստկութիւնը մեղմելու հոգ տանելու է : Եթէ չտփէն աւելի պայծառ լոյս մը կը ճառայթէ անոր զիմաց , այս պատճառաւ կրնայ քիչ ատենէն կորուսանել իր տեսողութիւնը , թէպէտեւ այս զժբազդութիւնը , որ խիստ շատ յաճախադէպ է առաջին տարիներուն մէջ , յառաջ կու գայ ստէպ պաղառութենէ կամ անմաքրութենէ : Եթէ մանկան աչքերը լաւ չի լուացուին , մարմնոյ ապականեալ հիւթք հոն կը ժողվուին , եւ դոյզն պաղէ մը բորբոքում , ապա աչքի ցաւ մը , երեւան կ'ելլէ , եւ ահա այսպէս կուրութիւնը կը յաջորդէ , պարագայ մը որ աղքատ դասուց մէջ յաճախադէպ է :

Անկողինը կամ օրօրոցը պարտի գետնէն բաւական բարձր ըլլալ պաղ օդի հոսանքներէն զերծ մընալու համար . վասն զի օդի պաղ հոսանքը միշտ աւելի սաստիկ է սենեակին ցած մասին վրայ , որովհետեւ տաք օդը ձգտում մը ունի բարձրանալու , այնպէս որ ամենէն պաղ մասն այն է որ տախտակամածին անմիջապէս մօտ է : Այս մասին համողուելու համար պառկեցէք գետնին վրայ եւ ապա միեւնոյն սենեակին մէջ բարձր զիրքի մը վրայ : Ոչ

Թէ վարագոյրներ այլ տաք ծածկոյթներ զայն շրջապատելու են ամէն կողմէ : Բացարձակապէս կը հակառակիմ օրօրոցներուն եւ ամէն տեսակ շարժման՝ քնացնելու համար մանուկը : Գիտեմ որ ստնտու մը եւ , հազուազիւտ բացառութեամբ , ալալսին մը կամ մայր մը չի կայ որ այս մասին ինծի հետ համակարծիք ըլլայ : Սակայն ասիկայ չարգիլեր իրաւունք ունենալ պահանջելէ , եւ զայս եւս կարող եմ ապացուցանել , քանզի համոզուած եմ որ օրորելու այս բանաստեղծական բառը իրականապէս վայրի գործողութիւն մը կը նշանակէ՝ մանկական առողջապահութեան մեծապէս աղէտաբեր :

Գործարանական բոլոր մասերէն աւելի դիւրագրգիռ է ըղեղը , վասն զի այս տարիքին մէջ տկարագոյնն է . տարապայման կերպով փափուկ է : Մի մոռնաք նաեւ թէ առաջին տարիներուն մէջ գանկը իսկ հաստատուն կերպով փակցուած չէ , եւ թէ միայն կոճիկներն են որ անոր երկու մասերը միացուցած են : Այս շրջանին մէջ ըղեղը տակաւին կոչուած չէ իր պաշտօնը վարել այլապէս , բայց միայն բնազգօրէն : Միւս կողմէ , այս գործարանը ապագային մէջ բոլոր գործարաններէն աւելի կարեւորը պիտի ըլլայ , վասն զի , գաղափարաց , զգացմանց եւ կրից ծագման միջին խնդիրներուն վրայ վիճաբանութեանց մէջ առանց մտնելու , գիտենք զայն զրականապէս . ըղեղին հիւանդութեան պատճառաւ է որ կը կորուսանէ մարդ իր բոլոր էութիւնը , գոյութիւնը կազմող բանը — զգալու , գատելու , յիշելու , երեւակայելու կարողութիւնը , մինչեւ իսկ հանճարը : Այս գործիքը անգամ մը խանգարուածին

պէս , այս ամէն կարողութիւն կը մեռնի , եւ մեր միայն կենդանային կեանքը կը շարունակէ , առանց հաճոյից , առանց ո եւէ նպատակի , վերջապէս ահարկու վիճակի մը մէջ . այսինքն դիակ մը որ կ'ուտէ , կը քնանայ եւ կը շարժի : Ուստի մեր բոլոր կազմութեան մէջ ոչինչ այնքան խնամոց կարօտ է որքան ջղային կեդրոնը . անհատին մէջ ըզեզին ունեցած դերը լաւ ըմբռնելով , ակներեւ է որ պարտիք դիտնալ ամէն բան որ ըզեզը խանգարելու , վրդովելու բնութիւն մը ունի : Ուրեմն մանուկը իր բազկաց վրայ կամ իր օրօրոցին մէջ օրօրելուն պատակաւ ժամերով տեղի ունեցած անդադար ցնցմունք կը ներգործեն ուղղակի ըզեզին վրայ եւ մինչեւ թըմբութեան աստիճան զայն կը յողնեցնեն : Սակայն յայտնի է որ այս թմբութիւնը թմբեցուցիչ զեզերու պէս հաճելի զգացում մը յառաջ կը բերէ , զեզեր որք ուրիշ բան չեն բայց միայն տեսակ մը թոյներ , եւ մանուկը անգամ մը այս հաճոյքին համը առածին պէս , նորէն կ'ուզէ՝ մեծ վլլլուկ յարուցանելով : Ուստի , տկարամտութեամբ կամ կարծեցեալ գթասրտութեամբ , մի՛ գործածէք այս կեղծ հանդարտեցուցիչը , բայց երբ մանկիկը կ'աղաղակէ փոխանակննջելու , ապահով եղիք որ ո եւէ անհանգստութիւն մը ունեցած ըլլալու է , եւ խնամով քննեցէք զայն :

Նորածին տղուն բնական վիճակն է քնանալ իր ժամանակին մեծագոյն մասին մէջ : Կ'արթննայ գրեթէ միայն ուտելու , երեժտկալու եւ թեւերուն ու սրունքներուն հետ քիչ մը խաղալու համար : Կ'աղաղակէ , վասն զի անօթի է կամ ո եւէ ցաւ մը ունի . եթէ հիւանդութիւն մը չունի , « վրան

փոխել» եւ իր ուտելիքը տալ՝ կը բաւեն զինքը հան-
դարտեցնելու համար . եւ ահա իսկոյն կը քնանայ
դարձեալ : Երբ կ'ազազակէ իր թոքերը վարժեցը-
նելու համար եւ դէմքը չայլագունիր , ահա յայն-
ժամ թողելու է որ ազազակէ : Բայց , հակառակ ա-
ռողջութեան երեւոյթի մը , երբ կը շարունակէ ժա-
մերով ազազակել , վստահ եղիք որ ո եւէ անհան-
գըստութիւն մը ունի : Ունեցած ցաւը յայտնելու
համար իր միակ միջոցն է ազազակը . նա բնազդօրէն
պէտք կը զգայ օգնութեան : Բան մը չի կայ այն-
քան սրտաշարժ եւ այնքան տխրառիթ որքան տես-
նել խեղճ մանկիկ մը որ օգնութիւն հայցելով կը
հալի կը մաշի , եւ այսու հանդերձ կատարելապէս ան-
կարող՝ իր միտքը բացատրելու . իր դէմքը կը կա-
պուտնայ , բերանը եւ կոկորդը կը չորնան , արցուն-
քի խոշոր կաթիլներ կը յորդեն իր դէմքը : Արդ , այս
մատաղ հասակին մէջ գտնուող մանուկ մը չի լար բնաւ
ըստ հաճոյս : Յիմար մըն է այն մայրը կամ ստնտուն
որ կը պնդէ թէ տղան ըստ հաճոյս կու լայ : Ուրեմն
պարտինք մեր բոլոր աչալըջութեամբ աշխատիլ
գտնելու համար իր լացին պատճառը : Քիչ մը համ-
բերութիւն ընելով պիտի յաջողինք գտնել :

Նախ եւ առաջ տեսնենք թէ կը մտնո՞ , թէ բան
մը ունի՞ որ զինքը կը նեղէ , կամ իր հանդերձներուն
եւ օրօրոցին մէջ բան մը կա՞յ որ իրեն անհանգըս-
տութիւն կը պատճառէ . վերջապէս ընդհանուր կա-
ցութիւնը քննելու է : Եթէ այսպիսի արտաքին
պատճառ մը չի կայ , կրնայ ըլլալ որ դոնէ հիւան-
դութիւն մը ունեցած ըլլայ . թերեւս պաղ առած է ,
եւ կամ — ինչպէս յաճախ պատահական է — իր

ստամոքսը զինքը կը տառապեցնէ : Թերեւս
անուցանելու եղանակին մէջ սխալմունք կը գոր-
ծուի . թերեւս պնդութիւն ունի — բան մը որուն
պէտք է խնամով հսկել եւ չի թողուլ Չէ ժամ այս
վիճակին մէջ : Միայն թէ լուծիչ տալու չէ , այլ
գաղջ ջուրով թեթեւ լողանք մը բաւական է : Բայց
երբ կը շարունակէ աղաղակելը , երբ ամէն ինչ ի
նկատի առնուած է , ի՞նչ պէտք է ընել յայնժամ ,
պիտի ըսէք : Շատ լաւ , այս պարագային մէջ ,
գարձեալ պիտի կրկնեմ այն խրատը զոր արդէն
տուած եմ — շփում : Շփեցէք մանաւանդ որովայ-
նը , քանզի այս է որ պարտի ըլլալ չարեաց կեդրո-
նը . շփեցէք մեղմիւ բայց յարատեւ . շփեցէք կրո-
նակը , սրունքները եւ կուրծքը : Պիտի տեսնէք որ,
եթէ վաղանցուկ հիւանդութիւն մ'ունի , այս շրփ-
մամբ պիտի հանդարտի : Սակայն մանաւանդ մի՛ օրօ-
րէք եւ մի՛ սնուցանէք ի դէպս կամ յանդէպս . ստա-
մոքսը կը ցաւի , ու կը խճողէք զայն , ճիշդ այն-
պէս ինչպէս երբ անմարսողութեան վիճակի մէջ
գտնուողի մը շաքարեղէն կերցուէր , յոգնեցնելով
այսպէս շարունակ այն գործարանը որ արդարեւ
անհրաժեշտ կերպով կը կարօտի աստե՛ն մը հանգիստ
վայելելու :

Օղբ փաստակար չեղած ժամանակ պէտք է տղուն
օդ առնել տալ : Շատ տաք խանձարուրներով պա-
տելու է զանի , թաշկինակով մը կամ ո եւէ ուրիշ
ծածկոյթով մը դէմքը ծածկելու է , եւ , ցնցումնե-
րէ կամ ո եւէ վտանգներէ զերծ մնալու համար ,
կրելու է բարձի մը վրայ որ իր մարմնոյն վրա-
յէն ժապաւէններով կապուած ըլլայ : Եթէ արեգակ

կայ , գլխուն վերեւ հովանոց մը պէտք է բանալ , եւ արեւամուտի պահուն երբէք դուրսը թողելու չէ զայն : Եթէ օդը գեղեցիկ է , ամառուան եղանակին մէջ , օրօրոցը կրնայ դուրսը բացօթեայ տեղ մը , եւ թոյլ տալ որ քնանայ : Օրօրոցը որչափ կենայ բացօթեայ վիճակի մէջ , այնչափ օգտակար պիտի ըլլայ մանկան համար :

Մանուկը իր գլուխը կարենալ շիտակ բռնելէ առաջ , խոհեմութիւն է միշտ հորիզոնական դիրքի մէջ պահել զայն , եւ գլուխը շիտակ բռնել կարենալու աստիճան ողնայարը ըստ բաւականին ամրացած ըլլայ իսկ , կռնակէն բռնելու պայմանաւ միայն կրնայ նստեցնել ծնդաց վրայ : Եթէ առանց նեցուկի մարմինը թողուի որ տատանի , դիւրին է որ ողնայարը իր տեղէն ելնէ կամ ծռի : Այս մասին բնութիւնը մեր լաւագոյն առաջնորդն է : Մանուկը նստած մընալու աստիճան զօրութիւն ստացածին պէս , ինքնիրեն կը նստի , առանց դժուարութեան , եւ այս պարագային մէջ կրնաք զինքը թողուլ այսպէս : Եթէ , ընդհակառակը , առանձին թողուելով , միշտ պառկած կը մնայ , ասկէ հասկընալու է որ մկանանց վիճակը տակաւին պառկիլ կը պահանջէ : Այս կեցուածքին մէջ ամէն տեսակ շարժումներ ընելու պիտի սկսի . պիտի դռնայ մէկ կողմը , ապա միւս կողմը , որովայնին վրայ կամ կռնակին վրայ , իր անդամոց կարի դիւրաթեքութեան շնորհիւ ամէն կերպով կրնայ զանոնք շարժել . զբօսնլու համար , զոր օրինակ , ռոքերը բերանը պիտի տանի — այս ամէն ինչ անոր բնական է , ուստի օգտակար եւ նպաստաւոր :

Բայց եթէ այս անդամները դիւրաթեք են , պէտք չէ բնաւ մոռնալ թէ որքան ալ դիւրաբեկ են : Յաճախ կը պատահի որ , կամ թեւէն բան մը հազցուած ատեն կամ հանուած ատեն , չի խորհուիլ թէ թեւը տեղէն կ'ելլէ կամ կը կոտրի , բան մը որուն հետեւանքը խիստ ծանր է : Անդամի մը տկարութիւնը կամ խեղութիւնը կրնայ ասկէ ծագում առնուլ , եւ ցկեանս այնպէս մնալ : Շատ զգուշութիւն պէտք է ուրեմն այսպիսի պարագաներու մէջ : Հանդարտութիւն եւ խաղաղութիւն իր շուրջը՝ լաւագոյն դայեակն են : Աղաղակ , ծիծաղ , ամէն տեսակ սաստիկ աղմուկներ իր ջղային դրութեան վրայ մեծ աղդեցութիւն կը ներգործեն : Այս գրգռութենէն յառաջ կու գան վրդովմունք որ կը խանգարեն հաւասարակշռութիւնը եւ , տկարացնելով մանուկը , ամէն տեսակ հիւանդութեանց եւ վտանգաց կը մատնեն զայն , հիւանդութիւնք որ վտանգ կը սպառնան իր ճշմարտ գոյութեան : Բնազգը կ'ըսէ իրեն շուտով թէ իրեն հարկաւոր նեցուկը կրնան ըլլալ անոնք որ զինքը կը շրջապատեն , նեցուկ՝ որուն ինքզինքը յանձնելէ զատ ուրիշ բան չի խնդրէր : Իր կենաց առաջին բարոյական հարկն է սա , եւ այս տարիքէն ի վեր իր գոհունակութիւնը կրնայ նշմարուիլ իր գէմքին վրայ : Տեսէք սա քաջառողջ մանկան դիմաց սիրուն եւ զուարթունակ արտայայտութիւնը . կը ժպտի , կը դայլայլէ եւ կը քնանայ այնպիսի քաղցրութեամբ որ կամայ եւ ակամայ հաւատալ կու տայ այն հին առասպելին որուն համեմատ կը պահանջուի հաւատալ թէ մանուկը , քնոյ մէջ , հրեշտակներուն հետ կը խօսի : Այս արտայայտու-

Թիւնը ընդ երկար պահողին համար գրեթէ միշտ կրնաք երջանիկ ապագայ մը գուշակել . այս արտայայտութիւն հետեւանքն է այն ներդաշնակութեան եւ հաւասարակշռութեան զոր կը պարգեւէ անոր խաղաղ եւ սուրբ կեանքը : Ի՞նչ հակապատկեր մեղամաղձիկ , տագնապալից եւ յարափոփոխ դէմքին . ա՛յն մանկան որուն առաջին օրերը յանձնուած են տգէտներու կամ անհոգներու որք կը համարին թէ այս տարիքին մէջ ամէն ինչ կարեւորութենէ զուրկ է : Սակայն, ընդհակառակը, մանկան այս պահուս մէջ գտնուած վիճակը ամբողջ իր ապագայն կը ներկայացնէ :

Եթէ այս առաջին խնամոց աւագ կարեւորութիւնը ըմբռնէք , այս մանրակրկիտ մանրամասնութիւնները սուտ ու փուտ բաներ չի պիտի համարիք : Այս մանրամասն պարագայք ձանձրացուցիչ պիտի ըլլային , եթէ անոնց առերեւոյթ նուազ շահեկանութեան մէջէն չի նշմարուէր այն մեծ նպատակը որուն պարտին ծառայել : Հաստատապէս կը հաւատամ թէ ամէն անոնք որ ամէն ժամ անձնուիրութեան այսպիսի փոքրիկ գործեր կը գործեն , առատօրէն պիտի վարձատրուին տեսնելով որ յոյժ աննշան միջոցներով ի՞նչ հրաշքներ կը գործուին եւ ո՛րպիսի դիւրութեամբ կը լուծուի դաստիարակութեան կարծեցեալ դժուարակնձիռ խնդիրը :

Գ.

Կարէ կտել. — Մանուկներ բազկաց վրայ կրելու
կամ առանձին բողբու վաճակները. — Հնազանդու-
րիւն. — Օրորոցէն նկսեալ վարժեցուելիք սովորու-
րիւններ. — Սովորութեանց գորութիւնը .

Երբ մանուկը տակաւին ակոյ հանած չէ , ա-
նոր միակ յարմար ուտեստն է իր մօր կաթը . բայց
ակոսները բուսածին պէս , պէտք է վարժեցնել ու-
րիչ ուտեստի , վասն զի ակոսներուն բուսնիլը նշան
մըն է թէ անոնք պարտին գործածուիլ : Ի սկզբան
սպուր կամ խոշոր աղացուած ալիւրէ աթերայ
պէտք է տալ անոր , տակաւ առ տակաւ վարժեցը-
նելու համար զայն ուտելու՝ մեծերու պէս : Կաթէ
կտրուած ժամանակ կրնայ դիմանալ ուտեստի դրու-
թեան փոփոխութեան՝ առանց անհանգստութիւն մը
զգալու :

Իշկել (սողալ) սկսածին պէս , պէտք է ձգել զայն
գետինը՝ գորգի մը վրայ՝ հեռացնելով ամէն ինչ որ
կրնայ զինքը վիրաւորել , եւ կարելի եղածին չափ
քիչ անգամ ձեռաց վրայ կրելու է : Միջին դա-
սակարգէ շատ տուներու մէջ կը տեսնուի յաճախ
որ անդրանիկ քոյրերը սովոր են իրենց բազկաց
վրայ կրել երկու կամ երեք տարեկան խոշոր տղայ
մը : Բան մը այնքան վնասակար չէ մեծնալու ըն-

Թայքին մէջ գտնուող երիտասարդ աղջկան մը համար քան կրել այնպէս ծանր բեռ մը որ կրնայ աղէտալի անկարգութիւններ պատճառել իր կազմութեան մէջ, եւ որ ոչ նուազ կը վնասէ նաեւ մանկան: Այս սովորութիւն հազարաւոր վտանգներ ունի, որոց մին եւ ամենէն վտանգաւորն է իյնալը. կորաքամակներուն մեծ մասը այս կարգի դէպքի մը կը պարտին իրենց տխուր տձեւութիւնը: Բաց աստի, ողնայարը չի կրնար մնալ շիփշիտակ դիրքի մը մէջ երբ մանուկը ժամերով բազկաց վրայ կը պահուի: Թէ այս մասին ի՞նչ պէտք է ընել, բնութիւնը կ'ուսուցանէ: մեզ գրեթէ միշտ: Քանի որ մանուկը սողալու կարողութիւն ունի, թող տուէք որ այս կրթութեան տայ ինքզինք: Երբ անիկայ գետնին վրայ է, անդամներէն եւ ոչ մին կտորելու կամ տձեւնալու վտանգին մէջ կը գտնուի, երբ կ'ուզէ պառկիլ, կը պառկի. եթէ կ'ուզէ իրարանցում յարուցանել, միջոցներ չեն պակտիր իրեն: Այսպէս է նաեւ քալելու համար: Վստահ եղիք որ այն օր երբ ողնայարը, մէջքը եւ սրունքները զինքը վերցընելու կարող են, իր մեծագոյն հաճոյքը պիտի ըլլայ ցուցնել ձեզ թէ կրնայ գործածել իր ոտքերը: Մանուկը երբ քալելու կարողութիւն ունի ու չի քալեր, անտարակոյս պատճառ մը ըլլալու է, եւ այս պատճառն ալ հաւանական է որ առողջութեան վերաբերի. ուստի փոխանակ ստիպելու որ քալէ, զինքը քալելէ արգիլող պատճառը դարմանելու է:

Այն պահուն երբ մանուկը կը սկսի քալել չորս թաթերուն վրայ — վեց եւ ինն ամսոց միջեւ — այլ եւս երկայն հագուստ պէտք չէ հագցնել. այլ եւս

առաւել հոգ տանելու է տաք պահող հանդերձներ հազցնելու , վասն զի գեանին վրայ օղը աւելի ցուրտ է քան ծնդաց վրայ կամ օրօրոցին մէջ : Բազուկները եւ սրունքները ծածկելու յիմար սովորութիւնը հազար տեսակ մանկական հիւանդութեանց աղբիւրն է եւ մանաւանդ ստամոքսի խանգարմանց՝ որ յաճախ կը պատահին ակռայ հանած եւ կաթէ կտրուած ժամանակ : Երբ ունի խոշոր ասուեակէ կարճ հագուստ մը որ լաւ կը ծածկէ ուսերը եւ բազուկները , երբ ունի տաք պահող երկայն գուլպաներ եւ զիւրատար ոտնամաններ , կատարելապէս կրնայ իր վիճակին յատուկ եղող բոլոր շարժմանց մէջ գտնուիլ :

Այս տարիքին մէջ գտնուող մանուկը առանձին կամ ուրիշ մանկանց քով թողելու իրական վտանգը մի՛ մոռնաք երբէք : Ստէպ կը կարգաք լրագրաց այլեւայլ լուրերուն կարգը այսպէս անխնամ վիճակի մէջ թողուելէ յառաջ եկած բազմաթիւ աղէտալի դէպքերու դժբաղդաբար ճշմարիտ պատմութիւնները , դէպքեր՝ որոց մասին ծնողք բոլորովին պատասխանատու չեն , քանի որ ստիպեալ են յաճախ մէկզի ձգել իրենց մանուկը , պարագելու համար ուրիշ աշխատութեանց՝ որ կ'ապրեցնէ զիրենք : Այսպիսի պարագայից մէջ պէտք է որ տանը մէջ գտնուող անձինք կարգաւ հսկեն մանկանց վրայ :

Այս առաջին տարւոյն մէջ դարգացումը տեղի կ'ունենայ ամէն մասամբ անլուր արագութեամբ : Տարուան մը մանուկը փորձառութեան ճոխ պաշար ունի արդէն : Կրնայ զանազանել զինքը շրջապատող առարկայից մեծ մասը , եւ մինչեւ իսկ անոնց գոր-

ծածուխեան եղանակին վրայ եւս որոշ գաղափար մը ունի : Եթէ խնամով դաստիարակուած է , գիտէ նաեւ թէ չի կրնար անհնազանդութիւն մը ընել առանց պատժուելու :

Յուշուցի ձեզ արդէն թէ դիւրին է այնպէս մը վարուիլ որ մանուկը չազազակէ երբէք բան մը ունենալու համար , բաւական է որ զինքը խնամողները անոր ազազակներուն տեղի չի տալու սկզբան դէմ երբէք չի գործեն : Հազար անգամ լաւագոյն է իր ուզած բանը չի տալ անմիջապէս քան երբէք զիջում ընել իր ազազակաց : Նոյնպէս դիւրին է վարժեցնել զայն անմիջապէս հնազանդելու , ինչ որ այնքան անհրաժեշտ է , քանի որ մանուկը , այն տարիքին մէջ , երբէք չունի ո եւ է գաղափար զինքը շրջապատող վտանգաց վրայ . ուստի այս մասին իրեն առջեւ պատճառներ ի մէջ բերել հինգ կամ վեց տարեկան ըլլալէ առաջ՝ կատարելապէս անօգուտ է . այս հնազանդութիւնը պարտի բացարձակապէս կրաւորական ըլլալ իր կողմէն մինչեւ որ միտքը բաւական զարգանայ՝ հնազանդութեան պատճառը ինքնին կարենալ հասկնալու աստիճան : Ընդհանրապէս անհնազանդութիւնը կը զարգանայ զինքը վարողներուն գործած սխալներուն պատճառաւ . կամ ամէն վայրկեան յիրաւի կամ յանիրաւի բան մը ըրած ժամանակ զինքը կը կեցնեն , կամ թէ կը խնդան եւ կամ չի տեսնելու կը զարնեն անոր գործած անհրազանդութիւնը : Այսպէս , տղուն գաղափարը կը պղտորի : Անգամ մը որ բան մը կը պահանջէք , մինչեւ վերջը չարունակեցէք , բայց , պահանջելէ առաջ , լաւ գիտցէք թէ անհրաժեշտ է ինչ որ կը

պահանջէք իրմէ : Եթէ օր մը թոյլ տաք ու հետեւ
եալ օրը արգիլէք , այս կերպով մանուկը հաստատ
վստահութիւն մը չի կրնար ունենալ ձեր վրայ : Ե-
թէ քաղցր հաստատամտութեամբ մը կ'ուզէք ձեր
կամաց հնազանդեցնել , եթէ դադափար փոխելու —
բարկացողութենէ մեղմութեան , խստութենէ քաղց-
րութեան անցնելու — թեթեւամտութիւնը չունիք ,
մանկան ձեր վրայ ունեցած վստահութիւնը միշտ
չի պիտի պակսի : Իրենց առողջութեան եւ անդոր-
րութեան համար պատշաճ ազատութեան մեծագոյն
մասը իրենց թողուով , մանուկներուն հետ թեթեւա-
մտօրէն վարուիլ եւ , այնպիսի ժամանակի մը մէջ
յորում խարազանն է անոնց միակ փրկութեան մի-
ջոցը , թոյլատրել որ իրենց հակամիտութեանց հե-
տեւին , ոճիր մը գործել կը նշանակէ : Այլոց կամքը
յարգելու սովորութիւնը մանկան մտաց մէջ այսքան
կանուխէն տպաւորել անկարելի է . այլ պէտք է
պատրաստել որ հասկնայ թէ զինքը չըջապատողնե-
րուն հետ համերաշխութեամբ պարտի ընթանալ : Ամէն
մանուկ ինքզինքը աշխարհի չափ մեծ ըլլալ կը կար-
ծէ , եւ այն դադափարը թէ ուրիշներն ալ իրեն չափ
կարեւոր զիրք մը գրաւած են , իր մէջ չի զարգանար
այսպիսի մատաղ հասակի մը մէջ : Վայրի բնազդն է
այս ամէն կենդանեաց . կը տեսնենք նաեւ թէ նախ-
նական ժողովուրդք հնազանդած են այս բնազդին ,
զոր օր մը թողու ստիպուած են անհատից պէս , քան-
զի փորձառութիւնը մեր ամէնուս սորվեցուցած է
թէ ապրելու համար պէտք է թողուլ որ ուրիշներ
ալ ապրին : Կենաց առաջին դասն է ուրեմն այն
դասը որ կ'ուսուցանէ չի փորձուիլ միայն ընելու

այն բանը որ մեր մտքէն կ'անցնի , առանց ի նկատի առնելու թէ սա ո՛ր աստիճան հաճելի կամ անհաճոյ կրնայ ըլլալ այլոց , եւ ասիկայ բաւական զժուար է զգացնել իրեն , եթէ տղուն նեղութիւն պատճառելէ վախնալու տկարութիւնը չունիք : Դժբաղդութիւն չէ բնաւ չի կրնալ ընել անոր ամէն ուղածը , եւ քանի շուտով սորովի այս դասը որ կրնայ քաղցրութեամբ ուսուցուիլ իրեն այս հասակին մէջ , այնքան զերծ պիտի մնայ հարուածներէ : Իր երջանկութիւնը չապահովուիր զայն իրեն հետ ապրողներուն վնասին մէջ վնասուելով :

Կոտրել , ջարդել ամէն ինչ որ իրեն կը վերաբերի , ոչ իր առողջութեան անհրաժեշտ է եւ ոչ իր անդորրութեան . ուստի այս բանը արգիլելու համար պէտք է հեռացնել ամէն ինչ որ կրնայ զինքը փորձութեան ենթարկել . եթէ այդ անկարելի է , յարմար է յայնժամ անոր մերձենալէ արգիլել եւ ուրիշ բանով զբաղեցնել զինքը : Կարելի է դիւրաւ արթնցունել իր բարի զգացումները՝ այլոց ծառայութիւն մատուցանելու համար իր քմահաճոյից յաղթելու հաճոյքը զգացնելով իրեն : Եթէ իր մայրը կամ սանտուն հիւանդ է , պէտք է վարժեցնել զայն առնոց գտնուած սենեակին մէջ աղմուկ չի յարուցանելու : Ես ինքս տեսած եմ հպարտ եւ երջանիկ զէմքը մանկան մը , որուն իր մայրը կ'ըսէր . « Աղէկ քնացայ , եւ զլիուս ցաւն ալ անհետացաւ , վասն զի աղմուկ չի յարուցանելով ինձի մեծ գոհունակութիւն պատճառեցիր : » Այս պարագան երբէք չի պիտի մոռնայ , եւ իր գոհունակութիւնը , մինչեւ իսկ այս տարիքին մէջ , առաւել մեծ պիտի

ըլլայ քան զոր կը զգայ իր հիւանդ մօր անկողնոյն վերեւ նստած փող հնչեցնող մանկիկ մը :

Մէկ հատիկ մանկան համար է մանաւանդ որ պէտք է զգուշանալ կուռքի պէս պաշտելէ զայն : Երբ տղու մը հետ այնպէս կը վարուուի որպէս կարեւոր անձնաւորութեան մը հետ , նա անտանելի կը դառնայ իր բոլոր կենաց մէջ իբրեւ որդի , իբրեւ այր , իբրեւ հայր , իբրեւ քաղաքացի , եւայլն : Այս աննպաստ պարագային մէջ , հարկ է կրկնել աշակրջութիւնը՝ բնաջինջ ընելու համար անոր եսական զգացումը :

Երբ քանի մը տղայք կան , գործը աւելի զրօուար է , զի անդրանիկները տեղի կուտան կրտսերներուն կամաց :

Կը յուսամ թէ , եթէ կրթելիք քանի մը զաւկի տէր էք , երբէք չի պիտի ցուցնէք չափէն աւելի սէր որ մնասակար է , քանզի չափազանց սէրը մանուկը ետութեան հրէջ մը կը դարձնէ , եւ միւսները որք կը զիտեն այս խտրութիւնը , նախանձոտ եւ երբեմն եւս յիսակալ կ'ըլլան : Սակայն չեմ վարանիր ըսելու թէ հալածեալ մանուկը գրեթէ միշտ աւելի բազդ ունի ըլլալու նախընտրեալէն աւելի ազնուարարոյ էակ մը : Այս վերջինը ապագային մէջ իր վրայ անէծք միայն կը հրաւիրէ . անիկայ պիտի ըլլայ ապահովապէս ամէնէն անձնասէրը , ամէնէն բիրան ու լիբրը , եւ իրեններուն աւելինեղութիւն պիտի պատճառէ : Անկարելի բան է երբեմն տղոցմէն մէկուն նկատմամբ ուրիշներէն աւելի համակրութիւն չզգալ . սակայն ամէնքն ալ միեւնոյն խնամոց եւ համակրութեան իրաւունք ունին եւ կրբո-

սերտները , ամէնէն աւելի տկար ըլլալով , պարտին պաշտպանուիլ մանկական հանրապետութեան մէջ , յորում « իրաւունքը զօրաւորագունին է » ընդհանրապէս խօսելով :

Այսպէս , առաջին դատարարակութիւնը կը կայանայ սովորութիւններու վարժեցնելու մէջ . սովորութիւն մաքրութեան , սովորութիւն հնազանդութեան , սովորութիւն մանաւանդ բարի ունակութեանց : Հազար անգամ ճշմարիտ է այն խօսքը թէ սովորութիւնը երկրորդ բնութիւն է :

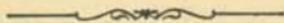
Դուք ամէնքդ ալ լսած էք թէ այս ինչ կամ այն ինչ մարդը ազնուատոհմ , պատուաւոր ընտանիքէ մը սերած անհատի մը վարքն ու երեւոյթն ունի : Ի՞նչ կը նշանակէ այս խօսքը : Պարզապէս , թէ անոր կիրթ եւ սիրելի բնաւորութիւնը կ'ապացուցանէ թէ իր ծննդնէն ի վեր այսպիսի սովորութիւն մը ստացած է , եւ թէ այս սովորութիւնը տեսած է զինքը չըջապատողներուն վրայ : Այս բնաւորութիւնը ժառանգականորէն այնպէս իւրացուցած է որ անոր համար անկարելի եղած է ուրիշ կերպ ըլլալ , քանզի իրեն համար Վիշտ մը պիտի ըլլար ուրիշ կերպ ըլլալը : Օրինակի ազազաւ , եթէ անմաքուր կերպով ուտել խմել վարժուած վայրենի մը ընկերութեան մը մէջ պատառաքաղով եւ դանակով ճաշելու հրաւիրուէր , հայհոյելով , տրտնջալով , վերջապէս մեծ դժուարութեամբ տեղի պիտի տար այսպիսի հրաւերի մը . եթէ դաս տրուէր անոր այսպէս ճաշել , այս դաս խիստ տաժանելի պիտի ըլլար անոր համար . բայց երբ վերագառնար իր բռնագաւառը , ուր ճնշում մը չի զգար իր վրայ , իր

ճշմարիտ հաճոյքը պիտի ըլլար ձգել պատառաքաղն ու դանակը եւ ուտել իր տասը մատնեքով . քանզի վարժուած է , սովորած է այսպէս իր ծննդենէն ի վեր , քանզի այսպէս տեսած է իր ծնողներէն :

Կը տեսնէք ուրեմն որ , եթէ սովորութիւնը այսպիսի զօրութիւն մըն է , մանկան առաջին տարիները ո՛րքան թանկագին ժամանակ մըն է ապագայ մարդը իր հանդիստը , իր հաճոյքն ու բարեկեցութիւնը վարժեցնելու համար որ դոնէ այն բանին մէջ որ բարի է , որ ֆիզիքապէս ու բարոյապէս օգտակար եւ հաճելի է : Ըրէ՛ք ուրեմն որ իր հաճոյքը ղինքը չրջապատողներուն հաճոյից մէջը ըլլայ , քանզի մեզի հաճելի երեւցածը միայն լաւ կ'ընենք : Հազուադէպ է որ բռնազբօսիկ դեր մը կարենայ երկարատե՛ն շարունակել , մինչդեռ մանկութենէ սովորած ըլլալն է միակ դարման լաւ բնաւորութեան տեւողութեան :

Սովորութիւնը կը տրուի անձին օրինակով : Մի՛ ըլլաք ուրեմն բիրտ եւ անքաղաքավար անոր առջեւ , եւ պիտի տեսնէք որ մանուկ մը՝ որ քաղաքավարութիւն տեսած եւ բնականաբար քաղաքավարութեան վարժուած է՝ հակառակը տեսնելով ո՛րքան դէձ կերպով պիտի ազգուի :

Վերացական եղանակներով ուսուցուած բոլոր սկզբունք , ինչպէս քարոզ կամ դաս որ չէ ընկերացած անձին օրինակով , աւելի չարիք կը պատճառեն քան բարիք : Մանուկը սկեպտական պիտի ըլլայ նկատմամբ այն մարդուն որ հակառակը կը գործէ իր քարոզածին :

Դ.

**Պատիժները. — Վախցնելու վտանգները. —
Մանկանց դայեակները :**

Մանկութեան տարիքին մէջ ստացուած հնազանդութիւնը մանուկները պատժելու ձանձրութենէն զերծ կը պահէ ծնողքները . արդէն պատիժը քիչ արժէք ունի իբրեւ միջոց կրթութեան : Տղայ մը պատժելու հարկը կը հաստատէ թէ կրթութեան գործը շատ ուշ մնացած է եւ թէ սկիզբէն անտես առնուած է՝ այն պատրուակաւ թէ մանուկը դեռ շատ փոքր է : Եթէ ընդունինք թէ ուրիշ հրաման չէք տար բայց միայն այնպիսի հրամաններ որք մանկան հարկաւոր են իր բարեաց համար , ան ատեն իր պատժուելուն համար ինք պատասխանատու կ'ըլլայ . սակայն յայտնի է որ այս տարիքին մէջ այսպիսի խնդիր մը կարեւորութիւն չունի , այլ արդիւելու է զայն չարիք ընելէ : Մասնաւոր պարագայից մէջ , պէտք է վարուիլ խիստ շատ ազդեցիկ կերպով : Ենթադրենք թէ մանուկը ըստ հաճոյս կ'աղաղակէ՝ իր ջղաձգումներով վախցնելու կամ դէմքը կարմրցնելու աստիճան . այսպիսի պարագայի մը մէջ պարզագոյն պատիժն է դարձնել եւ երկու հարուած իջեցնել մարմնոյն այն մասին վրայ որ քաղզատաբար աւելի քիչ ոսկոր կը պարունակէ :

Պէտք չէ նաև բարկանալ, այլ պատժել հանդարտութեամբ՝ այն պահուն երբ մանկան գրգռումը վտանգաւոր հանգամանք մը կ'աւնու:

Գալով միջին սենեակներու մէջ զանոնք փակելու, սնունդէ զրկելու, եւ այլն, անոնք չափէն աւելի վտանգաւոր են: Մնունդը, այս տարիքին մէջ, խիստ անհրաժեշտ բանն է եւ իբրև պատիժ կամ իբրև վարձատրութիւն չի կրնար ծառայել: Առաջին պարագային մէջ, անգթութիւն եւ առողջապահիկ օրինաց տգիտութիւն է, երկրորդին մէջ, որկրամոլութիւնը քաջալերել: Մութ սենեակը իբրև պատիժ հնարուած է միթութեան երկիւղը տալու համար: Աւանդութիւն մըն է սա զոր կը պարտինք հրէշներու վախով կրթող դայեակներու խելապատակին, հրէշներ որք իբրև թէ փոքրիկ մանուկներով կը սնանին եղեր: Դիւրին է վարժեցնել մանուկը միշտ քնանալու առանց լոյսի, եւ եթէ անգամ մը այնպէս վարժուի, այլ եւս ճրագէ մը կամ ցայգականթեղէ մը չի պիտի ախորժի: Կը ճանչնամ մեծ անձինք որք մինչև իրենց ծերութեան տարիքը չեն կրնար քնանալ միթութեան մէջ. եւ զայն կը պարտին իրենց մանկութեան սովորութեանց. առանց հաշուելու հրգեհի այն իրական վտանգը՝ երբ լոյս մը կը վառի սենեկի մը մէջ ուր քնացող մէկը կը գանուի, իրաց այս վիճակը կ'ապացուցանէ անխորհուրդ երկիւղ մը. եւ ինչէն: Հասարակ, սովորական բանէ մը, գիշերէն, որմէ չեն երկնչիր կենդանիք անգամ:

Դաստիարակութեան մէջ նկատողութեան արժանի կարեւորագոյն կանոնն է չի վախցնել երբէք:

Մարդկային բոլոր զգացմանց յոռեզոյնն է այս : Ստուխեան , վատասրտութեան , ոճրագործութեան , ամէն ժամանակի մեծամեծ չարեաց , վերջապէս անհանգուրթելի բարոյական տաղնապանաց ծագումն է այն : Վախէ կազմուած բնաւորութեան տէր մարդ մը բարի , բարձր կամ անկեղծ գործ մը չի կրնար կատարել : Եւ սակայն շատ սակաւ անձինք կը խոստովանին այն չարիքը զոր կը պատճառեն մանկանց՝ զանոնք վախցնելով : Անոնք չեն տարակուսիր թէ լաւագոյն դրութիւնն է այն որ կը կայանայ հաստատապէս բանէ մը չի վախնալ ուսուցանելու մէջ : Քանզի այն որ իր մէջ գտնուող այս յոռի զգացումը բնաջինջ ընելու կը յաջողի , ճշմարտապէս տէր է իր անձին . անիկայ չի պիտի ըլլայ երբէք ստախոս , խտարարոյ , եւայլն . իր մէջ պիտի ունենայ հարկաւոր ուժ իր կենաց համար , եւ մահը ընաւ չի պիտի ներշնչէ իրեն այն ահն ու սարսափը որ կը թունաւորէ այնքան կեանքեր :

Ահաւասիկ գլխաւոր կէտ մը ըովանդակ ապագային համար որոյ վրայ քիչ մը մանրամասնօրէն պիտի խօսիմ . քանզի ամէն բնաւորութեան , ամբողջ կենաց հիմնաքարն է ասիկայ : Արդարեւ անկարելի է դադափար մը ունենալ տեսնելէ առաջ , թէ անմիտ սպառնալիք կամ ստութիւնք որք կը գործածուին մանուկները վախցնելու համար՝ զանոնք իմաստուն ընելու կարծեցեալ նպատակաւ , որքան աղէտալի հետեւանքներ կը ծնին : Երկիրդի մը յաղթել՝ անձնական մեծ քաջասրտութիւն մը կը պահանջէ , ինչպէս նաեւ խաղաղ դատողութիւն մը եւ զօրաւոր ջիղեր . վախը գրեթէ անծանօթ բան

մը ընել մանկան համար դիւրին է այն պարագային մէջ եթէ կենաց սկզբնաւորութենէն ի վեր երկիւղ հրաւիրելու բնութիւն ունեցող բաներէ խոյս տալու ջանադիր կ'ըլլաք : Արդ՝ ճիշդ հակառակն է որ կը գործուի : Օգուտ կը քաղուի մանկան մտաց տկարութենէն՝ առանձնութիւնը , գերեզմանը , մըթութիւնը կամ ո եւ է մարդու մը սպառնալիքը զարհուրեցուցիչ բան մը ներկայացնելով անոր : Մանկութեան շրջանին մէջ երեւակայութիւնը զօրաւոր է , իսկ դատողութիւնը՝ ոչինչ , այնպէս որ դժուարին է գիտնալ թէ ո՛ր աստիճան տագնապ կը պատճառեն մանկան այս սնտախ սարսափք : Կրնան ուղեղը խանգարել , մզնատապ կամ ջղային հիւանդութիւններ պատճառել . կը թունաւորեն քունը , ֆիզիքական եւ մտաւորական անդորրութեան այս առաջին պայմանը . բովանդակ իր բնութեան մէջ յառաջ կը բերեն յեղաշրջում մը որ կը ներգործէ իր նկարագրին վրայ :

Բայց առանց իսկ բանդագուշանքներով վախցընելու ոճիրը գործելու , պատիժներու դրութեան մեծ ուժ տրուած է , յուսալով որ մանուկը իրեն ներշնչուած երկիւղէն շարժեալ պիտի հպատակի : Կը թուի թէ բացարձակապէս յնասակար է ինչ որ ստացուի պատժոյ սպառնալիքով : Ամէն օր կրնաք տեսնել որ այն տան մէջ ուր երկիւղը իբրեւ սանձ կը գործածուի զսպելու համար , մանուկը կը վարժուի ստախօսութեան , խարդախութեան եւ օգուտ կը քաղէ առաջին պարագային մէջ եւ չի կրնար առանց պատժուելու հպատակիլ՝ այդ հաճոյքը վայելելու համար : Եթէ այս եպերելի դրութեան դիմելու

պարտաւոր են զինքը խնամողները , միշտ սխալ է այս . չէ գիտցուած հաստատամտութեամբ եւ քաղցրութեամբ բաւական վստահութիւն ներշնչել անոր որպէս զի ակնարկ մը կամ խօսք մը բաւեն : Սէրը երկիւղէն շատ տարբեր ուժ մըն է , եւ ստուգիւ եթէ տղուն վրայ խորին սէր ունիք , անիկայ ալ չի պիտի թերանայ զձեզ սիրելէ նոյն չափով : Վախով ձեռք բերուած ամէն բան գոհացուցիչ արդիւնք չարտադրէր . ասոր համար է որ օրէնք եւ ոստիկանք չեն կրցած երբէք արգիլել ոճիրները եւ շարագործութիւնները , մինչդեռ կանուխէն ստացուած եւ ապա համոզմամբ ու սիրով հաստատուած սովորութեանց միջոցով ձեռք կը բերուի ինչ որ ոստիկանութեան ուժը անկարող պիտի ըլլայ ընել :

Յայտնի է որ ամէն մարդ , զրեթէ առանց բացառութեան , սկզբամբ իր զաւակաց բարիք կը կամենայ : Ուստի մանկան վախ պատճառելով , անոր բնութիւնը կ'եղծանի , քանի որ խարդախ կ'ըլլայ , թերեւս կեղծաւոր : Վերացական կերպով մը այնպէս գիտցուած է թէ անկեղծ չըլլալն թշուառութեանց յոռեգոյնն է որ կրնայ պատահիլ անոր , եւ սակայն ճիշդ կեղծաւոր ընել զանի՝ ամէն կարելի չարեաց մատնել կը նշանակէ : Այս խօսքիս համար բողոք մի՛ բառնաք ինձի դէմ : Կեցէք . հիմա պիտի հաստատեմ ձեզ թէ քանի քանի անձինք ստախօս եղած են իրենց մանկութեան ատեն ստացած յոռի դաստիարակութեան պատճառաւ : Փոքրիկ մանուկը չի հնազանդիր . ուստի կը պատժուի , եւ ալ աւելի պատժել կը սպառնացուի եթէ շարունակէ անհնազանդութեան մէջ : Ուստի այն ատեն կը փոր-

ձուի արգիլուած բանը ընել գաղտագողի , եւ ապա երբ երեւան ելլէ , զայն կ'ուրանայ : Ընդհանրապէս , այս առաջին ստախօսութիւնը այնքան նուազ ճարտար կերպով կը յերիւրուի , որ անմիջապէս կը յայտնուի եւ աւելի ծանր պատիժ մը կը անօրինուի : Յաջորդ անգամուն , աւելի ճարտար խորամանկութեամբ կը ստէ , եւ երբ զինքը հարցաքննողները խարելու կը յաջողի , այլ եւս նետուած է այն ճամբուն մէջ ուրկէ դուրս պիտի ելլէ թերեւս կատարելապէս վատթարացեալ բնաւորութեամբ : Ստեւլով , իր միակ նպատակն է խոյս տալ պատիժէն : Տակաւին կարի դեռահաս է որ կարենայ զգալ ստախօսութեան բարոյական վնասակարութիւնը : Թերեւս իրեն հետ խօսողներն ալ ստուգիւ ճշմարտախօս չըլլան , եւ ասիկայ բաւական է առաջին անգամ թելադրելու անոր որ մեծ կարեւորութիւն չի տայ ստախօսութեան վրայ իրեն խօսուածներուն :

Բոլորովին անօգուտ է ձանձրացուցիչ խօսքերով քարոզել մանկան : Շատ տարիներ բացարձակապէս ժամանակ կորուսանել է այս . վասն զի մըտիկ անգամ չընել ձեզի . վասն զի չի կրնար լեզիկ ընել : Իր ուշադրութիւնը կը հետեւի ձանձի մը , լուսոյ ճառագայթի մը , ոչինչ բանի մը որ իրեն համար վայրկենական այժմէութիւն մը ունի , եւ ուստի ինչ որ կ'ըսէք , իրեն չի թուիր ուրիշ բան բայց միայն պարապ ձայն մը : Սակայն կրնաք կատարելապէս վարժեցնել զանի անկեղծ ըլլալու , եթէ երբէք չէք պատժեր զինքը այն բանին համար զոր կու գայ անկեղծօրէն խոստովանիլ ձեզ , կամ եթէ երբէք չէք արգիլեր իրեն՝ ինչ որ կը խորհի ձեզի պատ-

մելու ճշգրիտ կերպով : Մարդոց մեծագոյն մասը անխորհրդաբար կը պատժեն իրենց զաւակները ոչ թէ անհնազանդութեան համար , այլ անհնազանդութեան հետեւանաց համար : Հակառակ ձեր արգելքին , երբ տղայ մը կը մօտենայ պատէն կախուած ժամացոյցին , բաւական կը սեպէք ժամացոյցին քովէն հեռացնել եւ անոր չի դպչիլ պատուիրել . անզգուշութեամբ (քանզի երբէք դիտումք չընեք) պիտի կոտորէ զայն . դուք եւս լաւ մը պիտի ծեծէք զինքը , քանզի ժամացոյցը անոր դատարարակութենէն աւելի կարեւորութիւն ունի ձեզի համար :

Փոխանակ պատիժ սպառնալու իրեն , պէտք է գովել զինքը ամէն անգամ որ կու գայ ըսել ձեզի ինչ որ ըրած է . եթէ ըրածը գէշ բան մըն է , մեծ ցաւ զգալնիդ յայտնեցէք , եւ որովհետեւ մարդոց զօրաւորագոյն ընազն է ուրիշին առջեւ հաճելի երեւնալու փափաքը , մանուկը շատ պիտի զգածուի ասկէ , մանաւանդ երբ պատիժներով կամ բարկութեամբ խտտափրտ չէ եղած :

Քանի որ տակաւին փոքրիկ է , հաստամտութեամբ եւ ի պահանջել հարկին բռնութեամբ արգիլեցէք չարութիւն ընելէ , եւ երբ արգիլեալ բան մը ուզելու մասին շատ յամառութիւն կ'ընէ , ձգեցէք որ ինք տեսնայ թէ վտանգ կայ ձեզի չի հնազանդելուն մէջ : Երբ կ'ուզէ լուցկիներու հետ խաղալ , ձգեցէք որ քիչ մը մատը այրէ , եւ այսպէս , կրակին մօտենալու փափաքը պիտի ելլէ սրտէն :

Մանկանց սովորութիւններէն մին է ամէն բանի մօտենալ ուզել : Ուստի պէտք է հեռացնել իրմէ

ամէն բան որ կրնայ վնասել իրեն կամ ինք պիտի վնասէր անոնց . այլ մանաւանդ պէտք է տալ աւոր պարզ եւ անվնաս առարկաներ : Երէքէն չորս տարիքներուն մէջ , փայտի ամէն մէկ կտոր խաղալիք մըն է մանկան համար : Երբ սեղաններուն վրայ կեցող առարկայից հասնելու աստիճան չափահաս կ'ըլլայ , կրթութեան հիմունքը ՚նրմա պէտք է գրուի . այս միջոցին բաւական է պարզ արգելք մը չի հնազանդելու զաղափարը այլ եւս մտաբերել չի տալու համար , քանզի եթէ այս հիմունք հաստատուած են քանականութեամբ , եւ սրտով ու կամքով , կրնաք իրեն յարգանք ու պատկառանք ներշնչել : Երբ կը յարգենք ո եւէ մէկը , այս զգացման հետ երկիւղ մը խառնուած է , ոչ թէ պատժուելու երկիւղ , այլ երկիւղ անոր տհաճութիւն պատճառելու , երկիւղ որ մեզի փնտռել կու տայ իր հաճութիւնը եւ հաւանութիւնը իբրեւ հաստատութիւն մը մեր խղճին վճռոյն :

Քանիսե՛ր արդեօք , խօսելով մինչեւ իսկ Աստուծոյ վրայ , զայն իբրեւ խրտուիլակ մը կը ներկայացնեն : Այս մեծ եւ անհուն էակը ներկայացնել մեր նմաններէն իբրեւ մին եւ մեզմէ աւելի անգութ եւ աւելի խստաբարոյ ու դաժան , շատ տգեղ գործ մըն է , վասնզի , մէկզի թողունք այն պարագան թէ բացարձակապէս տգէտ ենք այս մասին , պէտք չէ որ այս փոքրիկ էակաց վստահութիւնը չարաչար գործածենք՝ ներշնչելու համար անոնց երկիւղ այն բանի մասին զոր պէտք էր որ սիրէին ու պաշտէին կամ որուն նկատմամբ զմայլում ու հիացում զգային :

Բարոյական վախը աւելի վնասաբեր է քան Ֆի-

զիքական վախը . հարկ անհրաժեշտ է ուրեմն ցոյց տալ երկու կամ երէք տարու տղու մը՝ կրակին վտանգը , պատուհանէն վար կախուելու եւ ջուրը իյնալու վտանգը , ոչ թէ միայն իրեն համար , այլ իր փոքրիկ եղբարց եւ քերց համար : Եւ այսպէս , անիկա երբէք վախկոտ չի պիտի ըլլայ : Այդ զգացումը երեւակայական վախերէ եւ մէկէ մը երկիւղ կրելէ յառաջ կու գայ :

Այս վտանգը ցրելու համար կարեւորագոյն բաներէն մին է մանկան բոլորտիքը գտնուող անձանց ընտրութիւնը : Մինչդեռ ամենէն հասարակ անձն իսկ չի պիտի վստահէր իր ձին արհեստով ձիապան չեղող մէկու մը , ինչո՞ւ ուրեմն մանկանց դաստիարակութեան հողը ստանձնող անձերէն այս մասնաւոր պատրաստականութիւնը չի պահանջուի : Հարցուցէք որսորդի մը թէ ո եւ է անձանօթի մը պիտի թոյլ տա՞յ կրթել իր շները : Ստուգիւ Ո՛չ պիտի պատասխանէ , եւ ձեզի պիտի բացատրէ թէ անոնց ծննդենէն սկսեալ կ'արգիլուի իրենց որսը ուտել կամ գայն փարատել՝ երբ կ'երթան վերցնել գայն թռչունին զարնուած տեղէն : Այս անձինք , դաստիարակութեան համար , կանուխէն իւրացուցուած սովորութեանց զօրութիւնը ըմբռնելով հանդերձ , կոյր կ'ըլլան այս կէտին վրայ երբ կարգը իրենց զաւակաց կու գայ : Երբ կին մը խոհարարութիւն կամ զերձակութիւն չի գիտեր , տղու դայեակ կ'ըլլայ : Այսպէս , կը գտնուին այնպիսի ծնողք , որք զձեզ պիտի ծաղրէին եթէ ըսէիք իրենց թէ պարտէզը կառապանի ձեռամբ կը մշակուի , եւ որք , սակայն , չեն վարանիր յանձնել իրենց սիրասուն զաւակները :

այնպիսի անձանց որք առողջապահութեան կամ բարոյականի վրայ բնաւ ծանօթութիւն չունին , դաստիարակութեան երես տեսած չեն իրենց կենաց մէջ եւ հետեւաբար անկարող՝ դաստիարակելու : Երբ նուազ իմացական դաստիարակութիւն պահանջող արհեստներու մասին աշկերտութիւնը ի նկատի առնուլ չի մոռցուիր , ընդհակառակը բարոյական դաստիարակութեան խնդրոյն մէջ այս պատրաստականութիւնը երբէք մտքէ անգամ չանցուիր : Բաց աստի, զարմանալի չէ՞ միթէ տեսնել դայեակներ որք ափիսն կու տան՝ տղաքը քնացնելու համար , կամ կը ծեծեն զանոնք ի բացակայութեան իրենց ծնողաց՝ զանոնք լռեցնելու համար , կամ վերջապէս անոնց կը պատմեն այնպիսի բաներ որք մանկանց արհաւիրք կը ներշնչեն եւ որք իրենց կենաց մնացեալ օրերուն մէջ իրենց վրայ երկչոտութիւն մը կը բերեն : Դաստիարակութեան մակարդակը այն աստիճան խոնարհ է ընդհանրապէս , որ հարկ անհրաժեշտ է խիստ հսկողութիւն ընել տղուն շուրջը գտնուող անձանց վրայ :

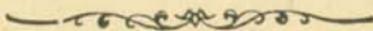
Սպասուհիք տղայոց համար յնասակար ընկերութիւն մըն են այս տեսակէտով : Անոնք կը վարժեցընեն մանուկը ստախօսութեան , խորամանկ խորհրդապահութեան եւ անվայել բառերու : Միակ օգտակար դայեակներն անոնք են որք իրենց կեանքը այս արհեստով անցուցած ըլլալով , բան մը հասկընալու յաջողած են այս մասին եւ գոնէ առողջապահութեան վրայով բաւական փորձառութիւն ստացած են . բայց այսպիսիք շատ հազուադիւտ են , եւ գժուարին է գտնել այնպիսի դայեակ մը որ կատա-

բելապէս վստահեցի ըլլայ : Այս պէտքը հետզհետէ
զգալի ըլլալով, կը տեսնէք թէ որչափ կարեւոր է
որ իւրաքանչիւր կին ուսանի այս դասերը . վասն
զի եթէ իւրաքանչիւր կին գիտնար դաստիարակու-
թեան եղանակը, այն ատեն լաւ մայրեր եւ լաւ
դայեակներ պիտի ունենայինք : Ինչ որ ըլլան այլ
պարտականութիւնք, մայրութիւնն ամէնէն բնա-
կանն է, եւ պարզապէս ամօթալի բան է դայեակ
մը կառավարելու կամ ի հարկին անոր տեղը բռնելու
համար հարկաւոր ծանօթութիւնը չունենալ : Ցա-
ւալի է որ դայեակութիւնը ստնտուութիւն համար-
ուած է . ամէն ուրեք ուսուցչուհիներ կարող են
գտնուիլ չափէն աւելի, սակայն դայեակներու եւ դաս-
տիարակուհիներու թիւը չափէն աւելի սահմանա-
փակ է . ինչո՞ւ . վասն զի ընդհանուր արդիւթիւն
մը կայ սա խնդրոյ մասին թէ փոքրիկ մանուկնե-
րը դաստիարակելով զբաղիլը արժանապատուութեան
հակառակ է, եւ թէ այսպիսի պաշտօն մը նուաս-
տացուցիչ է : Ինչ մեծ սխալ : Տղայ մը կրթել դաս-
տիարակել օրօրոցէն սկսեալ՝ բոլոր արհեստներուն ա-
մէնէն կարեւորն եւ ամէնէն բարձրն է, եւ բաց աս-
տի, գիտելիքէ որնուազ ապերախտ է քան ուսուցչու-
թիւնը : Ուսուցչուհին կ'առնու տղայ մը որ արդէն
անուղղայ է եւ որուն բուժանդակ նկարագիրը կազ-
մուած է այսուհետեւ անեղծանելի ազդեցութեանց
տակ . մինչդեռ նորածինը, մինչեւ իր դպրոցական
տարիները, բոլորովին ձեր ձեռաց մէջ է . անոր հա-
մար ամէն աշխատութիւն հետաքրքրական եւ վար-
ձատրիչ է : Կին մը որչափ կիրթ եւ փորձառու ըլլայ,
այնքան լաւ կը յարմարի այս պաշտօնին : Այս փոքրիկ

էակաց տրուած մայրական խնամք չեն կրնար թուիլ ծառայութիւն կամ ստորնութիւն . ընդհակառակը , բարձր կրթութեամբ օժտեալ անձի մը համար կարի շահեկան եւ կարեւոր է :

Մայր մը գրեթէ միայն նորածինը կրնայ խնամել . երբ մէկէ աւելի զաւակաց տէր կ'ըլլայ , եւ ամէնուն ալ հաւասարապէս խնամ տանիլ կ'ուզէ , օգնականի մը կը կարօտի , եւ ասոր համար է որ դայեակ կը փնտռուի , ոչ թէ մօրմէն ստորադաս մէկը , ոչ թէ տեսակ մը սպասուհի , այլ մօր փոխանորդը կամ օգնականը ամէն մասամբ , եւ ի հարկին մինչեւ իսկ անոր առաջնորդը : Որպէս զի մանկութեան դաստիարակութիւնը այսօր ի գործ դրուի , անտարակոյս մայրեր եւ դայեակներ պիտի մարտնչին մեծամեծ դժուարութեանց հետ , որք դժուարութիւն չի պիտի համարուէին , եթէ նկատէին իրերը իրենց ճշմարիտ հանգամանքներով : Շատ անձինք նկատողութեան անգամ չեն առնուր մանկանց ընտրութիւնը եւ վիճակը . մանաւանդ հոն ուր նիւթական պայմանք կը պահանջեն որ տղայք եւ մեծ անձինք շարունակային կենակցութեան մէջ ապրին , կը տեսնեմ որ յանդիմանութեանց մեծագոյն մասը շատ անմեղ պատճառներէ յառաջ կուգան : Փոքրիկները ազմուկ կը յարուցանեն , չարաճճի եւ ստահակ են , ձեզի կը յօգնեցնեն . ուստի անոնցմէ կը պահանջէք հանդարտութիւն , անշարժութիւն , վերջապէս իրենց տարիքին եւ կազմութեան բացարձակապէս պահանջածին բոլորովին հակառակը : Հեռացէք այս ազմուկէն , եթէ ձեզ կը ձանձրացնէ . բայց մի' բարկանաք , մի' դայրանաք : «Տիպար տղայք» որք բաւ

անառակութիւնն չեն ըներ , որ բան մը չեն կոտորեր
կամ ազմկալից խաղեր չեն սիրեր , կամ հիւանդ են
կամ ապուշ : Այս խօսքս, գիտեմ , շատ ծանր պիտի
գտնէք , բայց կ'ապահովցնեմ զձեզ որ տարիք մը կայ
ուր այս անկարգ շարժումներ , այս ազազակներ եւ
ազմուկներ անհրաժեշտ են : Ասոր համար է որ ման-
կանց քով մանկամարդ դայեակներ պէտք են, վասն
զի այսպիսիք չեն ձանձրանար մանկական խաղերէ
եւ մինչեւ իսկ հաճութեամբ կը մասնակցին անոնց :
Այսպիսիք աւելի մօտ են մանկան քան տարիքոտ
կին մը . քանզի տարիքոտ կանայք արդէն կեանքէն
ձանձրացած կ'ըլլան ընդհանրապէս : Անոնք լաւ գի-
տեն որ բաւական է արգիլել միայն այն բանը ուր-
կէ իրական մնաս մը կարող է յառաջ գալ , եւ պի-
տի ծիծաղին այն շատ մը բաներուն որոց ակամայ
պիտի համբերէին տարիքոտ կանայք :

Ե.

Անհասականութիւնը յարգելու պէտքը . — Պակասու-
թիւնք եւ յանցանք պարտին նկատուիլ իբրեւ հիւան-
դութիւնք . — Բռնութիւն . — Խաժառութիւն . — Պա-
հանջմունք . — Օգտակար խուսափումք :

Հիմա ձեր բոլոր ուշադրութիւնը կը հրաւիրեմ
անհատականութեան վրայ . մարդկային էական մէջ-
տեղ գտնուած այս զարմանալի դանազանութիւնը
չատ անգամ ինքնաբերաբար կը խեղդուի կամ ան-
տես կ'առնուի : Ատոր համար է որ մանկավարժա-
կան ծանօթութիւնք օգուտ մը չեն արտագրեր : Բան
մը այնքան լաւագոյն կերպով չասուցուցաներ մեր
տղիտութիւնը քան բնութենէն աւելի լաւ գիտնալ
պահանջել ինչ որ հարկաւոր է մանկան , եւ ամէնէն
խորհրդաւոր բանը , այսինքն անհասականութիւնը ,
փոխել բազմալով՝ ընել մարդկային արարածը
այնպէս ինչպէս որ հաճոյ է ձեզ : Տեղեակ չէք ման-
կան կազմութեան , հակամիտութեանց եւ ըզեղային
վիճակին , եւ կ'ուզէք ձեր ուղածին պէս կրթել :
Շատ անօգուտ է ձեր այս աշխատանքը . կրնաք
իշխել , կրնաք պատիժներով վախցնել դանոնք մին-
չեւ մէկ աստիճան , բայց չի պիտի կրնաք տալ ա-
նոր ինչ որ բնութիւնը զլացած է իրեն : Այլ մանա-
ւանդ դժբաղդութիւն մը պատճառած պիտի ըլլաք

անոր՝ արգիլելով աստիճանական եւ բնական զարգացումը այն բանին որ չէ՞ք գիտեր թէ ունի՞ թէ չէ , եւ կը մաքսոտիք ամէն կերպերով որք բոլորովին հակառակ են այն միակ նպատակին որ պարտի առաջնորդել զձեզ . այն է պատրաստել զանի ըլլալու կարելի եղածին չափ երջանիկ : Պիտի ջանամ ապացուցանել ձեզ թէ անհատականութիւն ըսուած բանը որքան նուիրական է , որքան պարտի յարգուիլ եւ ազատ թողուիլ : Այս պարագային մէջ է որ զմեզ պաշարեալ կը դտնենք սխալներով եւ նախապաշարումներով այն ամէն բաներուն նկատմամբ զորս կը գործենք :

Պէտքեր կան որք ընդհանուր են ամէն մարդոց , բայց նախնական տարերք են միայն որ հպատակ են միեւնոյն օրինաց . հազար պարագայ կայ յորս, զուտ ֆիզիքական խնամոց մէջ , անձին բնութեան համեմատ զանազան դէպքերու կը հանդիպինք : Չիկայ հաստատուն օրէնք մը որ յարմարի ամէն անձի առանց բացառութեան :

Այսպէս , իրական սխալ մըն է տղայ մը ուտելու ստիպել : Եթէ մանուկը առողջ է , ուտելը տեսնելով պէտք չէ դժգոհիլ : Մտունդի կարօտութեանց տարբերութիւնը այնքան մեծ է որքան իր բնութեան այլ մասնաւորութեանց տարբերութիւնը : Եթէ հիւանդ կամ հիւծեալ է , եթէ բոլորովին ախորժակ չունի , ուտելու ստիպուելով չէ որ նա իր առողջութիւնը պիտի վերստանայ : Եթէ սաստիկ տազնասպ մը չունի , — զոր օրինակ , ինչպէս կեղծմաշկի (գոշ Էստալը , Գէֆէրէ) ատեն , — ըննի տրուած անունդը դարման մը չէ կարող ըլլալ հիւ-

ծութեան դաղտնածածուկ պատճառներէն միոյն որուն դէմ պէտք է դործել ընդհանուր եւ շարունակական դրութեամբ մը : Սովորական առողջութեան վիճակի վերաբերեալ իրաց նկատմամբ կրնամ ըսել թէ ձենէ իւրաքանչիւրը կ'ուտէ աւելի քան զոր բնութիւնը կը պահանջէ . ուստի որկրամոլութիւն եւ անյազութիւն , տղու մը համար , մանաւանդ տկարութեան նշան մըն է քան թէ առողջութեան , ինչ որ չէ չափաւորութիւնը : Դարձեալ կը կրկնեմ որ աւելի մեծ կարեւորութիւն տրուելու է անհատին , քանզի իւրաքանչիւր էակի յատուկ բնական օրէնքը, այն որ մանկան մէջ աւելի զօրաւոր է — բոլոր իր արարք աւելի բնազգական ըլլալով քան չափահասին մէջ — իւրաքանչիւր անձին կազմութեան ամէնէն աւելի նպաստաւոր պայմանաց հետապնդութիւնն է : Կենդանիք այս բնազգն ունին բարձրագոյն աստիճանաւ . մարդուն մէջ խեղդուեցաւ դարերով այս բնազգ բժշկական սուտ դիտութեամբ : Հիմա է որ բժիշկք կը սկսին առաջնորդուիլ այս մասնաւորութեանց : Մինչեւ այսօր անոնք իրենց պարտականութիւնը կատարած կը կարծէին զեղազրելով ինչ որ կը յարմարէր անոնց կազմութեան : Սակայն , ցորչալի կը տեսնենք թէ որքան անհասկընալի բաներ կան մեր մէջ , պիտի վարանինք բռնադատել ուրիշի մը բնութիւնը : Զոր օրինակ , ոմանք խստիւ կը մարտնչին այն տրամադրութեան դէմ որ կը կոչուի «ձախային» : Արդ համոզուած եմ որ բնութիւնն է որ կը ջանայ այսպէս ուղղել մկանանց ոմանց մասնակի տկարութիւնը , եւ թէ չի կայ բնական պատեհութիւն որ կարենայ ծագիլ այս սովորութե-

նէն Զարգացնել մէկ անդամը ի վնաս ուրիշի մը, ինչպէս յաճախ տեղի կ'ունենայ, վտանգ կ'ենթադրէ ։ Ահաւասիկ ճշմարիտ չարիք մը, քանզի երկու թեւեր եւ երկու ձեռքեր սահմանուած են գործածուելու հաւասարապէս, ինչպէս երկու ոտքեր, եւ աւանդական յիմարութիւնք շատ արմատացած են մեր մէջ՝ անդամ մը դրապէս տկարացնելու ջանադիր ըլլալու մասին ։ Զախ ձեռքը պիտի կրնայ ընել այն ամէն բաները զորս կ'ընէ աջ ձեռքը ։ Պէտք է միեւնոյն ատեն երկու ձեռքն ալ վարժեցնել, ժառանգականապէս տկարացած ձախ ձեռքը քիչ մը աւելի աշխատցնելով, դրելու, դժագրելու, ձեւելու, կարելու, վերջապէս ամէն տեսակ գործ ընելու ։ Այսպէս ընելը աւելի օրինաւոր է քան պատժել տղայ մը վասն զի իր ձախ ձեռքը կը գործածէ, երբ բնութիւնը կը պահանջէ այսպէս ։

Ծաշակաց, նկարագրի կազմութեամբ եւ դարգացմամբ դրադած ատեննիս պիտի հանդիպինք անձնական հազար տեսակ տարբեր միտումներու որոցմէ կրնանք օգուտ քաղել ։ Բնութիւն մը հիմնական եւ արմատական փոփոխութիւններ չի պահանջեր, այլ միջավայրի յարմարութիւն կը պահանջէ կարելի եղածին չափ զայն իր նախաձեռնութեան թողլով ։ Ծարունակ կը տեսնենք մեր շուրջը որ կը խեղդուի խնամով ամէն ինչ որ անձնական կամ սկզբնական է՝ անձնատուր ըլլալու համար այնպիսի կրթութեան մը որուն համեմատ անհատականութիւնը կարեւորութիւն մը չունի ։ Պատժելէ առաջ հարկ էր, ինձ կը թուի, դիտել (ըստ երեւոյթիս նուազ ազդեցիկ է, սակայն յոյժ կարեւոր

է) գիտնալու համար թէ որո՛ւ հետ է գործը եւ ճշմարտապէս ինչ բանի պէտքը կը զգացնէ մեր միջամտութիւնը : Վնասակար չեղող ամէն բանի համար պատժել չարժեր : Մեր խղճին համար ճշմարիտ նկատողութիւն պէտք է ըլլայ սա կէտը թէ՛ այս ինչ կամ այն ինչ բանը վնասակա՞ր է առողջութեան կամ մանկան նկարագրոյն : Եթէ այո՛ , ազդուութեամբ հարկ է զսպել զանի — եւ ճշմարիտ ազդուութիւնն է համբերութիւնը :

Պակասութիւն եւ յանցանք յառաջ կու գան կա՛մ ժառանգական պատճառներէ , կամ առողջութենէ եւ կա՛մ այն միջառայրէն որուն մէջ տղայք կ'ապրին : Այն աստիճանը որուն բնաւորութիւնը կը համապատասխանէ ֆիզիքական վիճակին , ամէն տեղ ծանօթ է : Մեզ կը պատահի յաճախ , երբ կը խօսինք մեծ անձանց վրայ , ըսել թէ անոնք աղէկ կամ գէշ օրուան մը մէջ ծնած են , թէ պտուկած տեղերնէն ձախ ոտքերնէն ելած են , բնաւորութեան մէջ տարբերութիւնը բացատրելու համար : Այս փոփոխութիւնք կը վերագրուին ուրեմն առողջութեան վիճակի մը , եւ պարտինք միեւնոյն բացատրութիւնը տալ այն բաներուն որք մեզ եզական կը թուին տղայոց մասին : Բազմանգամ ընտանիքի մը իւրաքանչիւր մայր ձեզ պիտի ըսէ թէ մասնաւոր տարիքի մը մէջ իր խստաբարոյ զաւակաց մին եղած էր զուարթ եւ փոխադարձաբար . թէ ծոյն ու անհոգը փոխուած էր գործօն աշխատողի . թէ յաճախ նա որուն բնաւորութիւնը ամէնէն անտանելի էր , ամէնէն ազնուաբարոյ դարձած էր . կամ թէ զարմանօք կը տեսնէ որ նկարագիրը կատարեալ ե-

րեւցողը զայրացկոտ , տխուր կամ վայրենի կ'ըլլար : Այս փոփոխութիւնք կը վերագրուին առողջութեան վերաբերեալ պատճառներու : Բժշկական ծանօթութիւնք տակաւին այնքան սահմանափակ են որ զրուարին է , եթէ ոչ անկարելի , ապացուցանել ճշդիւ թէ ո'րն է ֆիլիլքական պատճառն ամէն մէկ բարոյական անկարգութեան եւ աւերման . բայց գիտնալով իսկ որ այս բացատրութիւնը միակ կարելի բացատրութիւնն է , այլ եւս չի պիտի ջանանք բժշկել պատիժներով եւ սպառնալիքներով . պիտի ջանանք մեր ամէն ուժով հասկնալ այս չարեաց աղբիւրը եւ դարման տանիլ անոր՝ զայն խնամելով իրեւ հիւանդութիւն : Շատ համբերութեան պէտք պիտի ունենանք այս դանդաղ եւ տարտամ գրութեամբքան միւսով , բայց եւ այնպէս միակ բնական եւ օրինաւորը այս է :

Փոքրիկ ազուն մէջ չարութիւն կամ չար կամք չի կայ . ամէնէն ապականեալ բարուց տէր մարդուն մէջ իսկ տարակուսելի է որ գտնուի չար ըլլալու որոշում մը , կամք մը : Մարդկային էակը մանկութեան տարիքին մէջ բարոյական դատողութիւն չունի . իր բնազդներով կ'ընթանայ , եւ այս բնազդք զուտ ֆիլիլքական են : Ժառանգական օրինօք , կայ անոր մէջ կարգ մը տիրող տրամադրութիւնք , եւ եթէ այս տրամադրութիւնք հիւանդ են , այսինքն կատարեալ հաւասարակշռութեան մէջ եղող կազմութեան մը օրէնքներէն դուրս են , կը ձգտին դարձանալ եւ խեղդել սուրբ սերմեր : Ընդհանրապէս միտեալ ենք՝ մոռնալու հիւանդագին վիճակը որուն մէջ կը գտնուին մարդոց մեծ մասը , լաւ ա-

ռողջութիւնք կը թուին նուազիլ եւ հիւանդ ծնողք
են որ , աւա՛ղ , բազմաթիւ են : Պէտք ունինք ու-
րեմն մարտնչելու գրեթէ միշտ ժառանգական ան-
կարգութեանց դէմ որք կը ծնին մանկան հետ : Եթէ
ճշմարիտ է որ ամէն մէկ գեղաբանական տունկ կը
պարունակէ չարիք եւ բարիք ըստ չափու որով չա-
փով կը մատակարարուի , կրնայ նաեւ գիտցուիլ թէ
ամէն մէկ տրամագրութիւն կը պարունակէ իր բարի
եւ չար կողմը , թէ ամէն մէկ պակասութիւն յատ-
կութեան մը կը վերագրուի , եւ մեր բոլոր ուշադ-
րութիւնը պէտք է ձգտի զարգայնել բարին՝ մարե-
ցընելով չարը : Այսպէս , քաղցրութիւնը յաճախ երկ-
չոտութեան հետ կցուած է , երկչոտութիւն որ սը-
տախօսութեան կը փոխուի առաջին խստութեան
դէմ . վեհանձնութիւնը զուգընթաց կը քայէ բռնու-
թեան հետ , անձնասիրութիւնը եւ քաղաքավարու-
թիւնը , կասկածոտ բնաւորութիւնը եւ զգայունու-
թիւնը քոյր են իրարու :

Այն ընդունուած իրողութիւնը թէ՛ բնութեան
մէջ չար կամք եւ որոշում չի կայ , ասոր անկարե-
ւիութիւնը ընդունելով հանդերձ , կ'ենթադրեմ թէ
այլեւս հիւանդութեան մը դէմ պէտք չէ դանդատիլ :
Զի պիտի պատժէք տղայ մը տկարակազմ կամ հի-
ւանդոտ ըլլալուն համար , այլ պիտի պատժէք կա-
մակոր , բարկացոտ եւ խստաբարոյ ըլլալուն հա-
մար , եւ սակայն աւելի յանցաւոր չէ այս տրամագ-
րութեանց համար քան իր արեան յատկութեան հա-
մար : Եթէ տղան արեան նուազութիւն ունի , իր
վիճակին յարմար դեղով մը պէտք է ջանաք դար-
մանել զանի , թերեւս օգափոխութեամբ . վերջա-

պէս յաճախ երկարատեւ խնամատարութեամբ, վասն զի մէկ անգամէն առնուած զօրաւոր դեղը չէ որ անոր արիւն եւ ուժ պիտի տայ : Նկարագրի տրամադրութիւնք եւս պարտին նոյն կերպով դարմանուիլ : Խստաբարոյութիւն , քմահաճոյք , մշտընջնական դժգոհութիւն , ծուլութիւն չարիքներ են որոնց դէմ պէտք է մարտնչիլ քաղցր , յարատեւ եւ սովորական հիւանդագին վիճակի մը ենթակայ մէկու մը հոգ տարուածէն աւելի հաստատ եղանակաւ եւ դրութեամբ :

Երբ կը խօսիմ անհատականութիւնը յարգելու վրայ , այսու ըսել չեմ ուզեր երբէք թէ իր յանցանաց դէմ դնել պէտք չէ : Յիմարութիւն է ըսել, « Եթէ խողախտաւոր է տղայ մը , թողէք որ մեծնայ այսպէս եւ դիտեցէք վախճանը : » Կ'ըսեմ միայն թէ մի' վնասէք խիտտ եւ յեղակարծ ազդեցութիւն ունեցող դեղեր . հիմնական փոփոխութիւնք անկարելի են : Դարմանը քանի կանուխ ըլլայ , յաջողութիւնը այնքան ակներեւ եւ ապահովեալ կ'ըլլայ : Եթէ , արեան նուազութեան համար , անոնց առաջքը առնելու կարեւորութիւնը հասկցած էք , պէտք չի կայ բացատրել ձեզ թէ ի՞նչ կը շահիք հետեւելով միեւնոյն դրութեան : Ժամանակին խնամուած հիւանդութիւն մը դիւրաւ կը դարմանուի . պակասութիւն մը , յանցանք մը իր ընձիւղ վիճակին մէջ դիւրաւ կը խեղդուի . ուստի հարկ է օր մը անգամ չի կորսնցնել :

Խստաբարոյութիւնը , զոր օրինակ , մանկութեան առաջին տարիներէն սկսեալ , աւելի ընդհանուր կերպով դարգացած բնաւորութիւններէն մին

է : Ըղեղային եւ ջղային գրութեան համար ասկէ ծագող չարիքը շատ մեծ է : Թերեւս տեսած էք որ ամէնէն խստապահանջ մարդիկ են ամէնէն տկար կ'ըլլան , երբ անգամ մը կ'անցնի իրենց այս կիրքը : Ինչո՞ւ համար : Վասն զի ջիղերնին կատարելապէս կը տկարանան սաստիկ զրգռմամբ , եւ ուժաթափութիւնը կ'ըլլայ այնքան կատարեալ , որ ո եւէ ուժ չի մնար անոնց կամաց վրայ : Ուրեմն յաճախ խիստ թեթեւ հակառակութեամբ զրգռուած ջիղերու տագնապ մըն է այս : Առողջութեան ծանօթ անկարգութիւններով յառաջ եկած ջղային տագնապանաց մէջ — ինչպիսի ջղաձգում , լուսնոտութիւն , եւ այն — բժիշկք այլեւայլ դարմաններ կը յանձնարարեն , ինչպէս բազնիք , մեղմացուցիչ զեղեր եւ կատարեալ հանդարտութիւն :

Անգամ մը որ այս կատաղի տրամադրութեան գոյութիւնը ճանչցուի , պէտք է զայն զրգռելէ խոյս տալ , եւ օգուտ քաղել այս տարիքին թեթեւամտութենէն՝ զայն զբաղեցնելու համար ուրիշ բանով քան այնպէս բաներով որք կը զրգռեն զանի : Պէտք չէ երբէք գանակոծել մանուկը նկարագիրը ուղղելու պատրուակաւ . եթէ ցասկոտ է , այսու միայն իր բարկանալու տրամադրութիւնը կ'աւելնայ : Պատժոյ մը երկիւղը ժամանակի հողովմամբ կեղծելու պիտի հարկադրէ այս բարկութեան նշմարելի յատկանիշները , բայց այս կեղծիքը՝ որ բազում տարիներու փորձառութիւն կը պահանջէ՝ հասկցուելու համար , վերջապէս երկրորդական բան մըն է , քանի որ ասոր տեղ ուրիշ չարիք մը կը ծնի : Անկկայ իր սրտին մէջ նուազ չի կատղիր , եւ յաճախ

կը զարգանայ անոր մէջ տրամադրութիւն մը որ ստուգիւ երբէք խստաբարոյութեան հետ կապակցութիւն չունի . կ'ըլլայ ռիսկալ եւ վրէժխնդիր : Կեղծաւոր , խորամանկ , հեղսիրտ , դաժանաբարոյ եւ լռակեաց մանուկը ինձ կ'ազդէ աւելի երկիւղ քան այն որ չի կեղծեր իր ճշմարիտ նկարագիրը : Եթէ ճշմարտապէս բարի կը կամենաք իրեն , բարկանալու տեղի չի տալու համար ամէն հնարիւմացութիւն ի գործ դրէք , վասն զի խստաբարոյութիւն եւ բարկութիւն կը զարգանան յաճախակի գրգռմամբ : Այս տրամադրութեան դէմ մաքաւեցէք , որ միշտ ջղային մեծ դիւրագրգռութիւն մը յառաջ կը ընէր զօրաւոր միջոցներով , որոց առաջին կարգին մէջ կը գտնուի ցերեկուան քունը առ նուազն երկու կամ երեք ժամ մինչեւ եօթը տարեկան . ապա բացօթեայ կեանք եւ մինչեւ քնանալու պէտք զգալու աստիճան մարմինը յոգնեցնող խաղեր : Եթէ , հակառակ այս ամէնուն , բարկութեան տաղնապ մը վրայ կու գայ , մինակ թողուցէք , անոր հետ մի' վիճիք բարկութեան տեւողութեան պահուն . փակեցէք հոն ուր չի կրնար չարիք մը ընել եւ ըսէք իրեն թէ ազատ պիտի ըլլայ եթէ ձայնը կտրելու ըլլայ : Ձայնը կտրածին պէս , արձակեցէք զանի , եւ փոքրիկ խրատէ մը ետքը , թողէք որ վաղէ եւ նորէն խաղայ : Պատիժը մի' ուշացնէք . բարկութիւնը տակաւին չի սաստկացած ի գործ դրէք : Հինգ վայրկեան ետքը (միշտ առաջին տարւոյն համար կը խօսիմ) , այլ եւս չի յիշեր թէ ինչու համար պատժոյ ենթարկեալ է , եւ ցասկոտութիւնը կրնայ դիւրաւ ծնանիլ առանձնութեան տեղի տրուած ձանձ-

քոյթին պատճառաւ . յայնժամ նորէն կը բարկանայ նորէն կու լայ, նորէն տակնու վրայ կ'ըլլայ : Իսկ եթէ ընդհակառակը իր պատժոյ վայրէն առջի միջավայրին մէջ վերադարձուի՝ իր բնական վիճակը վերստանալէն անմիջապէս ետքը , պիտի ջանայ խոյս տալ ձանձրոյթէն զոր գիտէ թէ պատճառած է իւր անմտութեամբ : Ամէն պարագայի մէջ , այս վայրկենական հեռացուցմամբ իր բարկութեան տեղուցութիւնը ընդհատած պիտի ըլլանք , եւ զլիաւոր կէտն ալ այս է արդէն : Գալով իր կամքը քալեցնելու սովորութեան , ասոր տեղի տալը զայն քաջալերել է . բաց աստի ստէպ ասոր պատճառն է անգործութենէ յառաջ եկած ձանձրոյթը :

Սասանան կառող է միշտ շար գործ մը գտնել այն ձեռքերուն համար որ չեն գիտեր գործել , կ'ըսէ անգղիական առած մը : Իր առաջին օրէն սկսեալ , ուէ կերպիւ զայն զբաղեցնել պէտք է : Առաջին տարին ամբողջ մարմնոյն համար քնանալ , ուտել , եւ սրունքներուն ու թեւերուն համար քալել կը բաւեն : Բայց նստելու կարողութիւն ստացածին պէս , իր տարիքին յարմարցուած զանազան խաղերով զբաղեցնելու է զայն : Ձեռքը տրուած առաջին առարկայք պարտին բացարձակապէս անլնաս ըլլալ , վասն զի ընագդմամբ միշտ զանոնք բերանը կը տանի : Երբ ակռաները բուսնելու վրայ են , մանուկին լինտերը կը սկսին կեռալ . ուստի այս միջոցին պէտք է որ բան մը կրճէ որ ակռաներուն լինտերէն դուրս ելլելուն օգնէ : Ուստի տուէք անոր փայտի կամ ոսկրի ողորկ կտոր մը , կամ այնպիսի բան մը որ վիրաւորելու կամ թունաւորելու վտան-

դէն զերծ ըլլայ, սակայն երբեք մի՛ տաք այնպիսի առարկաներ զորս նորէն իրմէ ետ առնելու ստիպուած էք, քանզի ճիշդ անոր ձեռքէն առնել ուզած առարկանիդ է զոր պիտի չուզէ վերստին տալ ձեզ: Կրնաք ցոյց տալ անոր պատկերներ, խաղալ անոր հետ պահուըտուք եւ այլ խաղեր, եւ ուրիշ տղայոց ընկերութեան մէջ թողուլ զնա, պայմանաւոր ամէնքն ալ հսկողութեան տակ ըլլան: Եթէ այսպէս միշտ զբաղեալ ըլլայ քմահաճոյք չի պիտի ունենայ. չարութիւններ չի պիտի գործէ, անհանգստութիւն չի պիտի պատճառէ. տղու մը այսպէս ըլլալուն պատճառն է ուզածը չի կրնալ ստանալէն յառաջ եկած ձանձրոյթը եւ յոգնութիւնը: Փոքրիկ մանուկներու համար չափէն աւելի ծիծաղիլ, աղմըկալից խաղեր խաղալ՝ անոնց կարողութենէն վեր են եւ քմահաճ կ'ընեն զանոնք:

Եթէ նեղսիրտ է, պատճառն այն է որ ունայնամիտ անձնասիրութիւն մը իր անձին կարեւորութիւն տալ կու տայ, եւ ուրիշները պատմել կը խորհի, երեւակայելով թէ բարձրաստիճան անձ մըն է ինք, եւ թէ իր դիրքին վայել կերպով չի յարգուիր: Պէտք չէ կարեւորութիւն տալ ասոր: Եթէ կարեւորութիւն չի տրուի, կամ չի տեսնելու զարնուի, ինք ալ շուտով կը մոռնայ զայն. կը տեսնէ որ ուրիշներ կը զբօսնուն եւ ինք ալ կը մասնակցի անոնց զբօսանայ, բայց այն ատեն քիչ մը առաջուան իր բրած պակասութիւնը պէտք չէ երեսին զարնել, յիշեցնել իրեն: Այսպիսի յանցանքներ լաւագոյն կերպով կ'ուզուին զանոնք չի տեսնելու զարնելով: Շուտ մը կը զգայ որ ա-

ռանձին մնացած է, եւ թէ երեսը նայող մը չի կայ. ուստի իր անձին կարեւորութիւն տալէ կը դադրի :

Պօսել սկսածին պէս, հարցումներ կ'ընէ. պէտք է միշտ պատասխանել, այն պայմանաւ որ ձեզի հարցում մը ըրած ատեն ուրիշ բանով զբաղած չըլլաք : Եթէ զբաղած ըլլաք, ըսէք իրեն որ քիչ մը ետքը պիտի պատասխանէք իրեն, եւ անմիջապէս գոհացում մի՛ տաք թերեւս իր վաղանցուկ բողձանաց : Զգուշացէք նաեւ որու հետ որ կը գանուի իբրեւ տէր կամ իշխան հանդիսանալուն թոյլատրելէ : Անտանելի է ինձ տեսնել տղայ մը որ հազիւ քանի մը բառ թոթովելու կարող, հրամաններ կու տայ իրմէ մեծին : Իր դայեակը ազդեցիկ իշխանութիւն մը պարտի ըլլալ, եւ ոչ թէ իր հրամանները կատարող սպասուհի մը : Որչափ ընական է որ ուզէ եւ իրեն տրուի ամէն բան որուն պէտք ունի՝ առանց դէմքը ծամածռելու, այնչափ այսպանելի են անոնք որ թոյլ կու տան անոր ըլլալ խստապահանջ, ամբարտաւան կամ հրամայող որու որ ըլլայ : Այս կարգի առաջին պահանջմանը դէմ պէտք է պատասխանել ցուրտ լռութեամբ մը եւ երբեք ուշադրութիւն չի տալ : Իր հրամանը, մինչեւ իսկ եթէ բանաւոր բան մը ըլլայ, պէտք է որ աղաչանքի փոխուի, նկատողութեան առնուելու համար :

Ուրեմն ամէն ինչ մեր հասկնալու եղանակէն կախում ունի. յաճախ մեր գործած սխալին հետեւանքն են այն բաներ որոցմէ կը գանգատինք : Գոհացուցիչ արդիւնք մը ձեռք բերելու համար, կարեւոր բանն է երբեք չի բարկանալ կամ անհամբեր

չըլլալ . ուստի այն պարագային մէջ երբ վիշտ մը .
տխրութիւն մը կամ ուրիշ սրտնեղութիւն մը կ'ու-
նենանք . (եւ ամէնքնիս ալ արդէն այսպիսի պա-
րագայներ ունենալու հարկին մէջ ենք , քանի որ
ամէն փորձանաց դիմադրաւելու անկարող ենք եւ
հազար հոգերու տակ ընկճուելու կը դատապար-
տուինք) , այսպիսի պարագայից մէջ աւելի լաւ է
չի գործել երբեք . սպասել որ իրերը իրենց բնական
նախկին վիճակը վերստանան Գոնէ տղան չի յանդի-
մանուիր եւ այսպէս նորանոր դժուարութեանց ա-
ռաջքն առնուած կըլլայ :

Կը յուսամ թէ կրցայ զձեզ համոզել թէ , ընդ-
հանրապէս պատիժ եւ ուրիշ մասնաւոր միջոցներ
ճշմարիտ չարիքներ են , եւ թէ խուսափման դրու-
թիւնը խոհական է երբ մարդ վստահ չէ բոլորու-
մին թէ պիտի կրնա՛յ հանդարտութեամբ գործել
միացնելով քաղցրութիւնը հաստատամտութեան հետ

9.

Մանկութեան արժափին սպաւորութիւնք . — Գեղեցիկին նաւակը թալու համար՝ այս սպաւորութեանց զգայարանաց վրայ ներգործած զօրաւոր ազդեցութենէն քաղաւելիք օգուտք . — Մյս նպատակին հասնելու համար պարզ միջոցներ :

Առաջին տարիներուն մէջ մանկան ընդունած տպաւորութիւնները միայն արտաքին առարկաներէն են . ուրիշ բանով զբաղած չէ բայց միայն անով զոր կը տեսնէ , կը լսէ , կը շօշափէ եւ կը ճաշակէ : Նմանողութեան շատ զօրաւոր բնազդ մը ունի , եւ ուստի ասով է միայն որ քալել , խնդալ եւ խօսիլ կը սորովի : Ուղի-համբերը բան մը արտասանելու կարողութենէ զուրկ չեն , այլ որովհետեւ անոնց ականջին թմբուկը զիպուածաւ վրնասուած է կամ ի ծնէ զուրկ են անկէ , չեն կարող խօսիլ , վասն զի խօսիլը նմանողութեամբ կը սորվուի : Մինչեւ իսկ խօսելէ առաջ , մանուկը կը յիշէ կենդանիները իրենց զանազան բարբառներով . ձեր ուշադրութենէն չէ վրիպած այս , վասն զի ամէն ինչ ասով կը սկսի . միշտ նմանողութիւնն է որով նա կը հնարէ այն կարգ մը տարօրինակ անունները զորս կու տայ առարկայից եւ անձանց : Մասնաւոր հանգամանքներ նորա ուշադրութիւնը կը գրաւեն . զոր օրինակ , մէկու մը դէմքը ծա-

մածոիլը տեսնելով է որ ինք ալ այսպէս ընել կը սկսի , կրնայ նաեւ այսպէս դէմքը մնայուն կերպով այլափոխել ուստի այս յոռի սովորութեանց մեծ ուշադրութիւն ընել պէտք է , քանզի բազմաթիւ մանուկներ կ'իւրացնեն այսպիսի սովորութիւններ սղարզապէս զանոնք տեսած ըլլալնուն համար : Այն խաղերը զորս կը հնարեն , չեն ուրիշ բան այլ միայն այնպիսի խաղեր որք տեղի կ'ունենան իրենց ծանօթ միջավայրերու մէջ : Ատաղձագործի մը , գերձակի մը , նկարիչի մը տղայք խաղերնին կը նմանցնեն իրենց ծնողաց աշխատութեանց :

Մանկանց բնութեան վրայ լաւագոյն գաղափար մը ունենալու համար պէտք է ուշի ուշով զխտել անոնց հնարած խաղերը , յոյժ ուշադրաւ եւ հրաւ հանգիչ է գիտել զայնս : Իրենց վառվառն երեւակայութեամբ սովորական առարկայները կը փոխարկին այնպիսի ձեւերու որք գրաւած են իրենց ուշը կամ որք իրենց աչքերուն հաճելի երեւցած են :

Զոր օրինակ , գաւազան մը կը փոխուի մանկան համար կրակոտ ձիու մը , որուն վրայ հեծնելով , ինքզինք իրրեւ քաջարի ձիաւոր մը կը ձեւացնէ , իր աչաց իրական թուող այս ձիուն վրայ հեծած որպէս թէ անտառներու մէջէն կ'արշաւէ , գետերուն վրայէն կը ցատքէ կ'անցնի , վերջապէս հազար խոչընդոտներու կը յաղթահարէ : Բայց այս բաները ընելու համար , մասնաւոր փորձառութիւն մը հարկաւոր է իրեն . կա'մ տեսած ըլլալու է ձիաւոր մը որուն այս դէպքերէն մէկ քանին պատահած են եւ կա'մ պատմութիւն մը լսած ըլլալու է այս մասին եւ ինքզինք կը կարծէ այդ պատմութեան գիւցազնը : Միայն

արտաքին իրողութիւնք են որ անոր ուշը կը գրաւեն, եւ ոչ անոնց ներքին խմաստը, որ գեռ ընդ երկար իր ուշադրութենէն սլտի վրիպի: Տեսած եմ տղայ մը որ, իր փոքրիկ եղբայրը մեռած ըլլալով, ամիսներով իր փոքրիկ պաճուճապատանքը ծաղիկներու տակ թաշելով կը զրաղէր, երգելով սգալի եղանակ մը, եւ աղօթելով այս երեւակայական ննջեցելոյն շուրջը . շատ հաւանական է որ եզրօրը ողջութեան յիշատակը մոռցած էր, ինչպէս նաեւ անոր խորհրդաւոր բաժանման պատճառած ցաւն ու կսկիւծը, սակայն եւ այնպէս յուզարկաւորութեան մանրամասն պարագայք իր երեւակայութեան վրայ այնպիսի տպաւորութիւն մը գործած էին, որ անդադար իր յիշողութեան կը զարնէր: Բայց որովհետեւ արտաքին ապաւորութիւն մը անհրաժեշտ եղաւ այս խաղին գաղափարը իրեն տալու համար, կրնայ ըսուիլ թէ քան մը չի հնարեր ինքնին, թէ ինչ որ տեսնէ կ'օրինակէ, եւ երեւակայութիւնը ո՛ր աստիճան վառվռուն ըլլայ, այնչափ աւելի յաջողապէս պիտի նմանցնէ: Եթէ կը տեսնէք որ փոքրիկ աղջիկ մը իք պաճուճապատանքին հետ գէշ կը վարուի, վրստահ եղիք որ այդ՝ արդիւնքն է այն եղանակին որով վարուած են իրեն հետ, եւ որովհետեւ կը կարծէ թէ իր պաճուճապատանքը կենդանի է, շատ ցաւալի է տեսնել անոր այս ընթացքը: Ասիկէ մինչև կենդանիները չարչարել մէկ քայլ միայն կայ, եւ այն որ կենդանույ մը տանջանքը տեսնելով չի գթար անոր վրայ՝ դիւրաւ տրամադիր կ'ըլլայ չարիք հասցնել իր նմանեաց առանց ուրեք յուզում կամ խղճի խայթ զգալու:

Այս տարիքին մէջ վերացական գաղափարներ գոյութիւն չունին , իմացական զարգացմամբ միայն կը ստացուին , բան մը որ տակաւին շատ ուշ է : Ոչ թէ միայն տղան , այլ անմշակ մարդն իսկ ամէն մէկ աննիւթական գաղափար իր զգոյարանաց ներկայացուած ձեւով կ'ըմբռնէ : Խորհեցէք թէ քանի՛ տարիներ անցուցինք եւ մեր իմացական դաստիարակութիւնը ո՛ր աստիճան մշակել հարկ եղաւ մեզ՝ զԱստուած տարբեր կերպով ըմբռնելու համար սպիտակամօրուս ծերունիէ մը , ինչպէս կը ներկայացնեն եկեղեցական պատկերները . բաց աստի , տակաւին տրամադիր չե՞նք Սրբորիչը այսպէս ըմբռնել : Մանկան համար Աստուծոյ մասին ուրիշ գաղափար չի կայ , նոյնպէս հրեշտակաց , զիւաց եւ պարիկներու մասին . ռամիկները եւ աղայք զանոնք պատկերներու ներկայացուցած ստորոգելիքներով այնքան լաւ կ'ըմբռնեն որ յստակ գաղափար մը ունին անոնց նկատմամբ . մեզմէ աւելի ուշադիր աչօք կը զխտնն այս գերբնական էակները : Ամէն ինչ որ խորհրդաւոր հանգամանք մը ունի . արտասովոր կերպով հաճելի է մանկական աչքին . անձանօթ միջավայրի մը մէջ զինքը փոխադրող ամէն ինչ կը հրապուրէ զնա . ամէն ինչ պատկերներու միջոցաւ միայն կ'ըմբռնէ : Ուստի այս պահուն երեւակայութիւնը չէ՛ բնաւ որ պէտք է զարգացնել . կարեւոր է երեւակայութիւնը եւ իր նմանողութեան ընազղը գործածել՝ մշտնջենական յիշատակութեան արժանի իրաց վրայ զարձնելու համար անոր ուշը :

Խորհելով , կրնանք գաղափար մը ունենալ թէ

դեղեցկին ճաշակը ինչպէս զարգացած է ի մեզ : Այս ճաշակը աւելի արագ յառաջ կու գայ հոն ուր գոյութիւն ունի մեզ շրջապատողայ քով : Առաջին տպաւորութիւնք այնքան զօրաւոր են որ անտարակոյս մենէ իւրաքանչիւր ոք կրնայ նկարագրել կատարեալ ճշգութեամբ այն սենեակը որուն մէջ անցուցած է իր մանկութեան օրերը, եւ երբ ժամանակը մեր յիշողութեանէն ջնջէ բազում հետաքրքրական իրեր այն թիկնաթուէն որուն մէջ ծերութիւնը զմեզ պիտի բուռնէ օր մը, վերստին պիտի տեսնենք մեզ աղօթել սորվեցնող դայեակին դէմքը, կամ մեր որորանին առջեւ կախուած այն պատկերը զոր կը տեսնէին մեր աչքեր երբ կ'արթննայինք : Բաւական է լսել զանգակի ձայն մը կամ զգալ ծաղկի մը քաղցր բուրմունքը, ինքզինքնիս վերստին դտնելու համար մեր գիւղին եկեղեցւոյն մէջ, կամ այն մարգագետնին ծաղկանց մէջ ուր կ'երթայինք փնտռել զարնանային գանձեր եւ յիշելու թէ ինչպէս ապա կը յանդիմանէին զմեզ մեր ծնողք, զգետնիս աղտոտած ըլլալնուս համար : Այս տպաւորութեանց մեր յիշողութեան վրայ անջինջ մնալը կ'ապացուցանէ այն անհամեմատ զօրութիւնը որով ներգործած են մեր մտաց վրայ, եւ անոնց տեւողութիւնը կը բացատրէ այն աղղեցութիւնը զոր թողուցած են մեր զգալու եւ խորհելու եզանակին վրայ : Փութանք ուրեմն օգուտ քաղել մանկութեան օրերէն, եւ ըղեղին համակ սպիտակ այս էջը խնամով զարդարենք, տալով անոր գեղեցիկ, բարձր եւ ցկեանս մխիթարիչ տպաւորութիւններ : Մեզ օժանդակներ պիտի ըլլան այն բաներ որք կը շրջա-

պատեն մեր ըզեզը : Հայր Մօնթէներ , 16րդ դարուն
Գաղիացի փիլիսոփան , ուզեց որ իր որդին որորանէն
սկսեալ գեղեցիկ երաժշտութիւն միայն լսէ , աչ-
քին առջև ներդաշնակ առարկաներ միայն պար-
զուին . ուստի իր ժամանակին մեծ գիտութիւնը ,
լատիներէնը , սորվեցուց անոր նուագելով : Անշուք
եւ ամենէն խոնարհ համարուած խրճիթը կրնայ գե-
ղեցիկ եւ հրապուրիչ ընծայուիլ մանկան մատաղ
զգայարանաց : Գաշտերու մի քանի ծաղիկներ , մի
քանի տերեւներ զիւրամատչելի են ամէն մարդու :
Գեղարուեստի այս օրուան յառաջդիմութիւնը կրնայ
մատուցանել զիւրութիւններ որք անծանօթ էին մեր
նախնեաց : Ատենօք շատ դրամ պէտք էր արուեստի
վերաբերեալ ամէն բանի ընտելանալու համար : Այսօր,
ամէն ոք կրնայ լեցնել իր տունը , ոչ թէ անարուեստ
եւ տգեղ նկարներով , այլ փայլուն լուսանկարներով
որք մեծ ծախք մը չեն պահանջեր եւ որք նկար-
չութեան փառքը կը կաղմնն : Պէտք է զգուշանալ
մանկանց ցոյց տալէ այլանդակ պատկերներ . վասն
զի այսօրինակ պատկերներ տգեղին ճաշակը կը
զարգացնեն , եւ գեղեցկին ճաշակը կը մարեն :
Մանկանց համար հրատարակուած գրեանք այսօր
այնպիսի խնամով կը տպագրուին , այնպիսի կա-
տարեալ եւ շքեղ պատկերներով կը զարդարուին ,
որ մանուկը մեծ ախորժով կը կարդայ զանոնք :
Յարելի է , առանց մեծ ծախքի մը ենթարկուելու ,
ցոյց տալ անոնց բազմաթիւ առարկաներ , կենդանի-
ներ , տեսարաններ , հեռաւոր երկիրներու պատկեր-
ներ որք կ'արթնցնեն անոնց հետաքրքրութիւնը եւ
ուսանելու փափաքը :

Ինչ որ մանուկը կը լսէ, թէ՛ խօսք ըլլայ, թէ՛
երաժշտութիւն, պարտի ներդաշնակ ըլլալ, եւ
որքան ալ պարզ ըլլան այն երգեր որք կը հնչեն իր
ականջաց, պէտք է կատարեալ ճշգոյթեամբ եր-
գուին, եւ երբեք չաղաղակել կամ ոռնալու նման
տգեղ ձայներ չի հանել զնա զուարճացնելու համար։
Մայր մը որ մեղմիկ կ'երգէ քաղցր երգ մը, կարող է
գեղեցիկ սպաւորութիւն մը ընել իր մանկան վրայ։
Այսպէս ներդաշնակութեամբ կազմուած բնութիւն
մը ո՛րքան տարբեր կը լինի բնութենէն այն ման-
կան որ յանկարծ կ'արթննայ գինեմովի յիշոցնե-
րու եւ հայոյութիւններու ձայներէն, որոնցմով
չըջապատուած են գժբաղբաբար բաղմամբիւ որորոց-
ներ։ Կա՛մ մանկանց համար անհանդուրժելի տան-
ջանք մըն է այս, եւ կա՛մ, ինչպէս կը պատահի
յաճախ, պիտի վարժուին այսպիսի ըիրտ խօսքերու,
եւ իրենք եւս ողբալի հաճոյք մը պիտի զգան այս-
օրինակ ձայներ հանելով եւ կամ յիշոցներ արձակե-
լով։ Ինչպէս որ կարելի է վարժեցնել զնա մաք-
րութեան եւ կարգապահութեան, նոյնպէս ալ կա-
րելի է պաղեցնել եւ զզուեցնել զնա ամէն բանէ որ
տգեղ եւ աններդաշնակ է։ Այլանդակ եղանակներ,
աններդաշնակ ձայներ մանկան վրայ յոռի ազդեցու-
թիւն մը կը գործեն։

Ուստի ճշմարտապէս գեղեցիկ բաներու հետ
ընտանեցնելով զնա, տուած կ'ըլլանք անոր այն-
պիսի դաստիարակութիւն մը զոր թերեւս չի պիտի
կրնանք տալ այնուհետեւ։ Եթէ տաղանդի դոյզն
բողբոջ մը կը ցուցնէ, այս մշակութեամբ դիւրութիւն
ընծայած պիտի ըլլաք զարգացնելու զայն որ թերեւս

ըլլայ իր կենաց լաւագոյն տաղանդը : Այս մասին անսպառ ազդիւր ունիք բնութիւնը, որուն զանազանութիւնը, հրապուրանքը, առօրեայ դարմանալիքը չեն կարող տաղտկայնել զնա որ վարժուած է բնութեան վրայ սքանչանալ : Ամէն ուրեք գեղեցիկ է բնութիւնը, թէ չոր ու ցամաք դաշտերուն մէջ, եւ թէ ճոխապէս զարդարեալ հովտաց մէջ : Ամէն ուրեք մարդ կրնայ հրճուիլ դիտելով գեղեցկաթուրմ ամպերը, արեգական մեծաշուք ծագումը, խոտ մը կամ միջատ մը : Բնութեան տեսարանները, ձայները, փոփոխութիւնները, պիտի հետաքրքրեն զնա յարաժամ, մանաւանդ եթէ այս առարկայից վրայ իր ուշադրութիւնը հրաւիրէք. ծանօթութեան ո՛րքան ճոխ գանձեր պիտի կարենայ համբարել՝ զպրոց երթալէ առաջ, եւ ո՛րպիսի տարբերութիւն ճաշակաւ ստանալու եւ մեքենապէս, ձանձրացուցիչ եղանակաւ մը ստանալու մէջ : Նա որ կը սիրէ բնութիւնը, չէ կարող երբեք անբան անասուն ըլլալ. այս սէրը միայն բաւական է կոշտ կամ ստորին բանէ զղուեցընելու զնա :

Եթէ կարողութիւն ունինք մանկան ճաշակները ուղղելու այն բաներուն որք կախում ունին արտաքին տպաւորութիւններէ, ո՛րչափ մեծ կրնայ ըլլալ մեր ազդեցութիւնը իր սրտին ու մտաց վերաբերեալ ամէն բանի վրայ : Խօսինք նախ խօսելու մեքենականութեան վրայ : Լաւ խօսելու կրնաք պատրաստել զնա անոր քով լաւ խօսելով, այսինքն ընտրելով միշտ յստակ, պարզ եւ մեկին եղանակ մը գաղափար արտայայտելու համար, եւ միեւնոյն ժամանակ խոյս տալով դռեհիկ կամ ռամկական զրուց-

ուածքներէ եւ բացատրութիւններէ : Աստի բնակա-
նարար կը մակարերուի թէ որքան հարկաւոր է որ
մանուկը չըջապատող անձինք բարեկիրթ եւ ազ-
նուարարոյ ըլլան : Առաջին տարիներուն մէջ, եթէ
պարագայք կը ներեն, կարելի է անոր ուսուցանել
քանի մը լեզուներ մէկէն՝ խաղալով, առանց ոեւէ
յոգնութիւն կամ ձանձրութիւն տալու, վասն զի
թէ եւ զայնս կ'ուսանի թութակի պէս, բայց կ'ու-
սանի արտասանութեան ղիւրութեամբ եւ արագու-
թեամբ, զորս չէ կարող ձեռք բերել երբ աւելի
մեծնայ : Ամէն տղայք, խօսք հասկնալ սկսելուն
պէս, կ'ուզեն որ իրենց պատմութիւններ պատ-
մուին. ուստի այնպիսի պատմութիւններ պատ-
մուելու է որ արթնցնեն արդարութեան զգացու-
մը, բարւոյն սէրը, մարդկային գործոց մէջ բարո-
յական տեսակէտով ճշմարտապէս գեղեցիկ բանի մը
համար սքանչացում : Յիսուս առականերով կը խօսէր
ժողովրդին, այս մեծ տղուն հետ որ ինքն ալ
կը սիրէ պատմութիւն եւ պատկեր : Օգտակարու-
թիւնը կախում ունի պատմութիւն պատմելու
եղանակէն : Շատ փոքրիկ մանկան համար, պատ-
մութիւնը պէտք է որ կարճ բայց ազդու ըլլայ,
որպէս զի տղուն մտաց վրայ տպաւորութիւն ներ-
գործէ : Երկար բարոյախօսութիւններ պէտք չեն,
այլ մի քանի բառերով հասկցնել թէ ինչ է մեր միտքը :
Սյուպէս անհնազանդութեան հետեւանքները, վրէժ
չի լուծելէ, անձնասէր չըլլալէ յառաջ եկած ճշմարիտ
հաճոյքը ղիւրին է ցուցնել այս եղանակաւ : Աւետա-
րանի առակաները, սրբազան պատմութենէ քաղուած
փոքրիկ դէպքեր, պատմութենէ քաղուած սրտա

չարժ գրուագներ ընդհանրապէս զիւրըմբռնելի են մանկանց ։ Լուսանկարի կամ ուեէ պատկերի մը նիւթը կրնայ զորձածուիլ իբրև պատմութիւն , եւ այս պատմութիւնները յայնժամ զօրաւոր կերպով կը քանդակուին տղուն յիշողութեան վրայ ։ Ս. Դանց բարոյական ուեէ նպատակի , արկածներու , դժնդակ պարագաներու մէջ ի զորձ գրուած ճարտարութեան եւ մանկական կենաց յիշատակներու պատմութիւններ միշտ կը հետաքրքրեն մանուկ ականջները ։ Միշտ յաջողութեամբ փորձած եմ քանի մը յտակ եւ որոշ բառերով պատմել հանրածանօթ առակներ , եւ տեսած եմ որ մեծ հաճոյք կը պատճառեն անոնց ։ Իրենց առօրեայ կենաց փոքրիկ դիպուածներուն մէջէն կրնաք իրենց համար բարոյական դասեր հանել , թէև կը խորհիմ թէ այս տարիքին մէջ ընդհանրապէս միայն պատմական մասէն կ'ախորժին ։ Ուստի պէտք չէ ընաւ պատմութիւնը երկարել ուշագրութիւնը յողնեցնելու աստիճան ։

Վերջապէս , միշտ եւ ամէն պարագայի մէջ , ջանանք տեղաւորել իր մտաց մէջ ինչ որ կը հաւատանք թէ աղբիւրն է ճշմարիտ երջանկութեան , այն երջանկութեան որ կախեալ չէ ուրիշներէ կամ պարագաներէ , որ ուրիշ միջոցաւ ձեռք չբերուիր բայց միայն ֆիզիքական եւ բարոյական զօրութեանց հաւասարակշռութեամբ եւ ասկէ յառաջ եկած գոհանակութեամբ եւ ներքին խաղաղութեամբ ։ Ս. Դանց պարզ ճշմարտութիւններ են . սակայն երկու կերպով միայն կրնան թելադրուիլ մանկան . առաջին՝ դայնս սիրելի ընծայելով ա-

նոնց , այսինքն մատաղ երեւակայութեան ներկայելով այնպէս որպէս թէ աշխարհի մէջ ամէնէն բաղձալի եւ ամէնէն զեղեցիկ բաներն ըլլային . երկրորդ՝ անձին օրինակով , հաւատալով անոնց եւ յարգելով ինչ որ կ'ուսուցուի : Ասկէ աւելի բարեոք եղանակ կը մնայ անձնական հանճարամտութիւն եւ նախաձեռնութիւն . ես միայն թեւադրութիւններ կ'ընեմ : Այս գործին մէջ իմաստակութեան ստուերն անգամ մուծանելու չէ , պայծառ եւ մաքուր մթնոլորտով մանաւանդ պէտք է շրջապատել այս փոքրիկ էակներ : Վերացական , վարդապետական խնդիրներ մուտ գանելու չեն անոնց ուղղեալ գրուածոց եւ խօսակցութեանց մէջ , եւ ոչ իսկ բռնութեամբ աշխատցնել զանոնք , այլ ինչ որ անոնց օգտակար է , պէտք է հաճելի եւ ուշադրաւ բնծայել անոնց : Անդադար բարիքի վրայ քարոզելն յաճախ ձանձրոյթ կը պատճառէ . ահա գլխաւոր կէտը որմէ պարտ է զգուշանալ : Ինչ որ ձեր անձին համար սիրելի եւ հաւատալի է , զայն միայն սորվեցնելու էք անոր : Գիտէք արդէն թէ ո՛րքան ոգեւորութիւն եւ հետաքրքրութիւն կը պատճառէ պատմել այլոց այն բանը որ ճշմարտապէս սիրելի է ամէնուն : Ինչպէս կ'ըսէ գերմանացի մեծանուն քերթողը , Կէօթէ . « Ձեր խօսքը չի պիտի կրնայ ցնցել այլոց սիրտը , եթէ ինչ որ կ'ըսէք չի բղխիր ձեր սրտէն » :

Է.

Խաղալիկներ . — Մեծածախ հագուստներ . — Վնասա-
կար զարդարանք . — Անվնաս զարդարանք . — Գրամ
եւ ողորմութիւն . — Հասարակաց խաղեր . — Ֆիզիքա-
կանի եւ մատուցականի վրայ սեւէ դիտողութիւն ընելէ
զգուճանալ :

Խաղալիկներու խնդրոյն մէջ կատարեալ պար-
զութիւնն է անոնց ճշմարիտ արժանիքը : Մանկունք
կը սիրեն ինչ որ աղմուկ կը հանէ , ինչ որ զիրենք
կը ցնցէ : Պարզ կառք մը աւելի հաճոյք կ'ազդէ
նոցա քան շքեղ կառք մը . այն պաճուճապատանքը
որ ոչ զլուխ ունի եւ ոչ անդամ , շարք մը մանկանց
սիրեցեալ առարկան կը լինի : Յաճախ տղայք իրենց
ուղածին պէս կը ձեւափոխեն այն խաղալիկը որ
ուրիշ նպատակի մը համար շինուած էր : Տղայ մը
որքան երես առած ըլլայ , իր առջեւ որքան մեծա-
ծախ խաղալիկներ լեցուի , զանոնք այնքան նուազ
կը վայելէ : Այն փոքրիկ աղջիկը որուն համար իր
հայրը հազար դժուարութեամբ յաջողած է քանի մը
փարայով պաճուճապատանք մը գնել՝ տեւական հա-
ճոյք մը պիտի վայելէ անկէ եւ զայն խնամով պիտի
պահէ . զայն ունենալու համար օրերով սպասելը՝
իր փոքրիկ երեւակայութեան բոլոր գեղեցկութիւն-
ներով զարդարած է իր սիրեցեալ գանձը : Հարուս-
տին տղան կը զանգատի միշտ իր ունեցածէն .

վայելել չի գիտեր ինչ որ ունի իրրեւ խաղալիկ և
Հարուստներուն համար իրենց զաւակները ընծա-
ներով խեղդել ճշմարիտ գժբաղգութիւն մըն է . վասն
զի տղայք շատ կը ձանձրանան անկէ : Այն տղայք
որ բաւական զուարթաբարոյ են եւ ուստի չեն
չփանար այս ծայրայեղութեամբք , — ծայրայեղու-
թիւն որ այնքան վնասակար է իրենց ըղեղին հա-
մար որքան շաքարեղէնք որոցմով կը խճողեն իւր-
եանց ստամոքսը , — բոլոր այս գեղեցիկ առարկա-
ներէն քիչ հաճոյք միայն կը քաղեն : Գալով աղ-
քաս տղայոց , սոցա համար պարզ խաղալիկներն
իսկ արտասովոր հաճոյք կը պատճառեն :

Ասոնցմէ կը տեսնուի թէ այնքան պարտաւելի
եւ մեղադրելի են այն մեծամեծ ծախքեր որ կը լի-
նին խաղալիկներու համար : Տղաքները զբօսցնելու
համար այս շռայլութիւնք օգուտ մը չեն կարող
ընծայել : Միւս կողմէ ակտուր հետեւանքներ ալ
ունին , բացի յափրացումէ , վերին աստիճան կ'աւել-
ցնեն նոցա ինքնասիրութիւնը : Ուստի պէտք չէ
զարմանալ որ նոքա կը լինին սնապարծ , սւրիչնե-
րու մասին անհոգ , միմիայն իրենց զբօսանաց ե-
տեւէն եղող , անխորհրդաբար իրենց ժամանակը ըս-
պաննող : Այս հետեւանաց պատասխանատուն զո՞վ
պէտք է ճանչննք : Ո՞րպիսի հիման վրայ կրթեցինք
զանոնք , մենք որ ունէինք աղբիւր , ծանօթութիւն
եւ միջոց՝ իրենց համար պատրաստելու երջանիկ եւ
ազնիւ կեանք մը : Ընդհակառակը , կ'ուսուցանենք
նոցա սկիզբէն ի վեր թէ զարգ է ինչ որ երջան-
կութիւնը կը կազմէ : Նոցա կը թելադրենք դրամին
դերազանցութեան գաղափարը , եւ ոչ թէ աշխատու-

Թեան գերազանցութեան գաղափարը, քանզի աշխատութենէն է որ դրամ կը ծնի: Գլխութեան զգացումը կը թելադրենք այսպէս. նոցա ձեռքը քանի մը փարա կուտանք մուրացիկներու տալու համար, եւ կամ իրենց կոտորած խաղալիկները կամ իրենց մաշած հագուստները աղքատաց բաշխել տալով, եւ այս առթիւ ընդունելով շողոքորթիչ շնորհակալութիւններն անոնց որոց ողորմութիւն մը կ'ընեն որ իրենց համար արժէք մը չունի: Ոչ, յանցանքը մերն է որ այս մատաղ սրտերը մեր անձնական սխալներով ապականած եւ կուրցուցած ենք, վասն զի իրերը ցուցած չենք նոցա իրենց ճշմարիտ երեւոյթին տակ: Կարելի չէ այսքան կանուխէն սորվեցնել նոցա ճշմարիտ արժէքը դրամին, այս ահարկու գօրութեան, որ կը ներկայացնէ աշխատութիւնը եւ զրկանքներն այն ամէն բանէ որ դմեզ կը շրջապատեն: Սյս տեսակէտով պէտք է սորվեցունել նոցա յարգել զայն իրրեւ տուիչ դիւրակեցութեան եւ հանգստութեան. ցոյց տանք անձին օրինակալ թէ գերագոյն պարտականութիւն մըն է խնայել զայն անձնական քմահաճոյից դէմ: Տղայ մը, ո՛ր դրից մէջ որ գտնուի, դրամին արժէքը պէտք է որ գիտնայ: Ոչ ոք պարտի ողորմութիւն տալ առանց անձին զրկման եւ այս հաճոյքը վայելելու արժանի լինելու: Դիւրակեցութեան եւ հարստութեան ճշմարիտ առանձնաշնորհումը կրնայ ուսուցուիլ միայն այս կերպով. — շատ ուրիշներն երջանիկ ընելու միջոցն է այս: Բայց վարձատրութիւն մըն է այս, ոչ թէ արժանիք մը. ճշմարիտ հաճոյքը ասոր մէջ կը կայանայ, եւ աղքատք ինչպէս նաեւ հարուստք

կրնան վայելել . այն անհամեմատ գոհունակութիւնը զոր կը պարգեւէ ճշմարիտ գթութեան գործ մը : Դրամի չգոյութիւնը անկարելի չընծայեր իրարու ծառայութիւն մատուցանելու գործը . աղքատը կրնայ հարուստին տալ իր ոյժը , իր բարեկամութիւնը , իր թեւն ու թիկունքը . ուստի ուսուցմանց ամէնէն սխալը , ամէնէն ողբալին պիտի լինէր այն — զոր կը թելադրենք գրեթէ անզգալապէս — թէ հարստութիւնը կը կազմէ անձնական գերազանցութիւն : Ո՛հ , լաւ գիտեմ որ բանիւ եւ գործով կը քարոզենք հակառակը . բայց մեր արարք , մեր կեանք , մեր անգիտակցութիւնը որոցմով զօմանս զմարդիկ արհամարհելու համար իրենց հարստութեան համեմատ եւ զայլս այնպիսիներու վրայ նախանձելու համար կը պատրաստենք , լիուլի կը հաստատեն ինչ որ կ'ըսեմ :

Մեծածախ խաղալիկներուն պէս , մեծագին հազուստներն եւս երջանիկ չեն ըներ մանուկները : Իրենց ճշմարիտ հաճոյքն է այն հազուստը որմէ գանգատելու պատճառ մը չունին . ուստի ամենապարզ , ամենադիւրատար եւ ամենատոկուն հանգերձներն անոնք են զորս իրենց անձնական ընտրութեամբ կը նշանակեն : Մեր սնապարծութեամբ է որ ժանեակներով եւ զանազան զարդերով կը բեռնաւորենք զանոնք : Այս անտեղի պճնասիրութիւնը փոխակալ օրբսօրէ նուազելու , ընդհակառակը կ'աւելնայ բոլոր ընկերական շրջանակաց մէջ , եւ ցաւ ի սիրտ կ'ըսեմ թէ այն մայրերն որք , դաստիարակութեան բերմամբ , այս յիմարական սովորութեան դէմ կենալու պարտաւոր էին , ընդհակառակն անոր դրօ-

չակակիրն են, Եւ սակայն այս հակամիտութիւնը կնոջ մէջ վերին աստիճան կ'աւելցնէ անձնասիրութիւնը եւ փափաքը, եւ կը կազմէ իր ճշմարիտ գերութիւնը: Այսպէս, կրնաք գիտնալ ուրեմն թէ զայն քաջալերելով վախճանը ուր կը հասնի: Ո՛րքան լացեր, ո՛րքան յանդիմանութիւններ, ո՛րքան ընտանեկան բանակօրէններ տեղի կ'ունենան այս պատճառաւ:

Խախալիկ, հագուստ, վերջապէս ինչ որ կը վերաբերի մանկան, պարտին ըլլալ պատշաճ, պարզ եւ վայելուչ: Ըշմարիտ զարդը կը կայանայ օգին, մաքրութեան, սննդեան, միջոցի եւ ըստ բաւականի ջերմութեան մէջ: Որքան առատօրէն շոյլուին այս զարդեր, այնքան նպաստաւոր եւ օգտակար կը լինին բարոյապէս եւ ֆիզիկապէս:

Այս ծանր խնդրոյն մէջ չի սխալելու համար, հայր մը պէտք է գիտնալ թէ ինչ պարտի ընել իր զաւակաց համար: Յաճախ տեսած եմ դառն պատրանքը այն բարեմիտ կիներու որք կը խոստովանին միամտաբար թէ, հակառակ իրենց այնքան խնամոց, իրենց զաւակունք հակառակը կը լինին իրենց բաղձանաց: Մինչեւ տասնեւհինգ կամ տասնեւվեց տարեկան եղած ատեններն իր սնապարծութենէն, իր անձնասիրութենէն, իր ունայնամտութենէն պէտք է երկնչիլ. ուստի խիստ հսկողութեան տակ առնուելու են: Յանդիմանութիւնք, պատիժք պէտք չէ խնայուին: Բայց ո՞րն է այն սերմը ուստի պարտի յառաջ գալ վեհանձն, անձնասէր եւ սիրալիր նկարագիրը:

Ուստի սկիզբէն ի վեր բնաւ սխալ մը տեղի ունենալու չէ: Ո՞րն է աւելի լաւը. անձնասիրու-

թի՞ւնը, սնապարծութի՞ւնը, սրտի չորութի՞ւնը, թէ վեհանձնութիւնը, անձնուիրութիւնը եւ գլխա- սիրութիւնը: Այս երկու տարբեր ճանապարհաց մէջ երջանկութեան ճանապարհն ո՞րն է: Սհաւասիկ բան մը որուն վրայ անձնիւր ոք որ մանուկներով կը զբաղի պարտի լրջօրէն խորհիլ՝ գործի ձեռք զարնելէ առաջ, եւ այս մասին սէտք է անփոփոխ որոշում մը տայ, վասն զի սկիզբէն ի վեր մշակուածը յետ այնորիկ ջնջել գրեթէ անկարելի կը լինի: Սերմը կանուխէն ցանուած լինելով, հունձքն ալ պատրաստ կ'ըլլայ: Ըստ իս, որովհետեւ համոզուած եմ որ մարդս որքան նուազ սնապարծ եւ անձնասէր է, այնքան առաւել բաղդ կայ երջանկութեան, պարտականութիւնս է ձեր որոշման կարեւորութիւնը իմացնել ձեզ: Բայց պարագայից բերմունքը պէտք չէ որ առարկութեան շարժառիթ նկատուի. հարուստ եւ աղքատ, ամէն ոք այս սխալանաց ենթակայ կրնայ ըլլալ: Հարստութեան արտաքին նըշաններուն, յաչս մանկան, արժէք տալով՝ նորա սնապարծութիւնը եւ ազահութիւնը քաջալերած կ'ըլլաք: Կը սկսի այսու սխալ խորհիլ բոլոր այս բաներուն վրայ, եւ սակայն կարեւորն է ուղիղ խորհիլ: Իրերը իրենց ճշմարիտ արժէքովը գնահատելով միայն, այսինքն այնքան արժէք տալով նոցա որքան կը նպաստեն ներքին երջանկութեան, ինքզինքը պիտի գտնէ, ինչ որ ալ լինի իր կացութիւնը, մասնակից՝ ճշմարտութեան ծառայողներու յաւիտենական եւ փառապանծ գնդին, որ եղած է եւ պիտի լինի միշտ աւելի հզօր քան զայլս:

Ուրեմն փոխանակ թոյլատրելու զնա կեղբոնա-

ցընել բոլոր իր գաղափարները իր անձին վրայ, իր քմահաճ տրամադրութեանց վրայ, ըստ կարելւոյն իր հետաքրքրութիւնը գրգռենք այն բանի մասին որ զինքը կը շրջապատէ եւ թէ առանց դիտելու եւ առանց ճանչնալու այնքան մարդիկ կ'անցընեն իրենց կեանքը Գեղեցիկ եղանակին մէջ, պիտի պեղէ, պիտի մաքրէ, պիտի տնկէ հաճութեամբ . բայց առաջին տարիներուն մէջ, առանց շարունակային գործունէութեամբ, վասն զի կը մոռնայ իր գործին նպատակը եւ փոփոխութիւն կը պահանջէ : Զինքը ձանձրացընող բանը շարունակելու պէտք չէ ստիպել զնա . մարմնոյ եւ տպաւորութեանց շարժականութեամբ, նոր բաներ կը փնտռէ : Սակայն, դէպ ի հինգ տարեկան, կրնայ ըստ բաւականին հետաքրքրուիլ գաղափարով մը՝ խնամելու համար տունկ մը եւ նորա զարգացումը պաշտպանած լինելուն վրայով ուրախանալու համար : Բայց բոլոր դրօսանաց լաւագոյնը առհասարակ ընդունուած խաղերն են : Իրենց անձնական նախաձեռնութեան թողուած մանուկներու ամբոխ մը, ուշադրաւ ուսումնասիրութեան առիթ կ'ընծայէ . հոն երեւան կ'ելնեն իւրաքանչիւր մանկան ճաշակները, բնազդները, ձիրքերը եւ անոնց մէջ կը տեսնուի միշտ մէկը որ կը կառավարէ զայլս . ամենեքին կը հնազանդին նմա, եւ ամենէն հանճարեղն է նա որուն կ'իյնայ այս վիճակը : Այս ազգեցութիւնը երբէք իր ֆիզիզական ուժով չի ստանար . մարդկային էակը յորրանէ անտի կը խոնարհի բնազդօրէն՝ իմացական գերազանցութեան առջեւ : Այս խաղեր կ'ապացուցանեն թէ մարդիկ բնութիւամբ հրամայող եւ հնազանդող դա-

սերու բաժնուած են : Հաւասարութիւն չի կայ մեր մէջ ինչ որ ալ երազենք այս մասին , եւ մանկական հասարակագետութիւնն է միակ որ կ'ընտրէ իր պետը՝ միակ ճշմարիտ գերագունութեան — այն է նկարագրին — համար : Քանզի հանձարեղներուն մէջ , իր անձին վրայ ամենէն աւելի իշխանութիւն ունեցողին է որ հնազանդութիւն ցոյց կը տրուի : Խոռովայուզութեան անտարբեր տղան , որ ճշմարիտը կ'ըսէ աներկիւղ եւ անվեհեր , որ գիտէ զսպել բարկութիւնը եւ զիւրաւ տեղի տալ վասն զի կարեւորութիւն չընծայեր իր ընկերակցաց համար սոսկում պատճառող իրաց , վերջապէս այն որ կըրնայ իւր անձը մոռնալ այլոց օգնելու համար , կը յարգուի միշտ իր ընկերներէն : Այս յարգանքը կ'ապացուցանէ մեր մէջ արգարութեան բնածին զգացման գոյութիւնը . դրից եւ ցեղի արուեստական տարբերութիւնք կրնան անհետանալ . — այդ գերագունութիւնը միշտ ամէնուն կողմէն պիտի ճանչցուի : Պէտք չէ վիշտ զգալ երբ ձեր մտաղիւր հոգածութեան առարկայ եզող մանուկը հնազանդողներուն մէջ կը գտնուի . աւելի լաւ է այս՝ քան տեսնել զանի նախանձոտ եւ դժկամակութեամբ մեկուսացեալ՝ առաջին տեղը չունենալուն համար : Ողջմտութիւն կը նշանակէ այս . ասոր անժխտելի ապացոյցն է թէ իրմէ աւելի բարձր նկարագրի մը տէր էակի մը հսկողութեան տակ կը մտնայ :

Եթէ մանուկ մը տկար տրամադրութեամբ օտտեալ կը թուի ձեզ , զգուշացէք յիմար կոչելէ զանի . ընդհակառակը , գովեցէք . վասն զի գովեստը կը նպաստէ իր զարգացման առաւել քան բոլոր դի-

տողութիւններ զորս կ'ուզէք անոր՝ իր յիմարութեան ակնարկելով : Ի սկզբան մանուկ մը որ քիչ մը երկչոտ է, աւելի անմիտ կը թուի մեզ, մենք որ չենք գիտեր իր ներքին կացութիւնը, ինչ որ չէ իրապէս . յետոյ, երբ կը տեսնայ որ զինքը այսպէս կը նկատեն, իր երկչոտութիւնը կ'աւելնայ, քանզի կը տարակուսի իւր ստորնութենէն եւ միշտ չափազանց ստորադաս կը նկատէ ինքզինքը : Այս իրողութիւն կրնայ ազդիւր լինել ճշմարիտ տառապանաց, եւ իրապէս արգիլել իր զարգացումը : Այսպիսեաց պէտք է շոայլել քաջալերութիւն : Շատ ձիրքերով օժտեալ տղայք որ աւելի նուազ քաջալերութեանց կը կարօտին, ընդհակառակը՝ մեծապէս կը քաջալերուին : Անխորհուրդ գովեստներ եւ քաջալերութիւններ իրենց զարգացման կը վընասեն : Ընդհանրապէս բան մը այնքան աղէտաբեր չէ որքան տգեղութեան, անմտութեան, գեղեցկութեան եւ հանճարի վրայ դիտողութիւնք : Դիտողութիւնը ներելի է այն բանին վրայ որ իր անձնական նախաձեռնութենէն յառաջ կուզայ, եւ բացարձակապէս աններելի՝ երբ կը վերաբերին այնպիսի իրաց որք իր կամքէն անկախ են, ինչպէս Ֆիզիզականը եւ իմացականը : Այսու ինք իր անձին կարեւորութիւն կուտայ . ընդհակառակը, պէտք է զբաղեցնել այն ամէն բաներով որք զինքը իրմէ անջատելու կը ծառայեն : Մարդասիրական կամ անտեղի դիտողութեամբ կը քաջալերենք ոմանց ինքնահաւանութիւնը եւ ոմանց եւս պատճառ կուտանք արտասովոր մտախօհութեան որ տեսակ մը բարոյական հիւանդութիւն կ'ենթադրէ :

Համոզուած եմ որ մինէ իւրաքանչիւր ոք իրապէս կը տառապի այն բանով որ կը վերաբերի իրեն անհատականապէս : Ասկէ ծագումն առնող ամէն ինչ կրնայ ի գուժ շարժել եւ հետաքրքրել զայն , այլ չի տար երբէք անոր դառն կամ սնապարծ ըզգացումներ : Քանի որ մանկան երջանկութիւնը կախումն ունի այն ուղղութենէն զոր կուտանք իր փափաքանայ եւ տրամադրութեանց , աշխատինք ուրեմն այս ճամբուն մէջ :

Ընկերութեամբ տեղի ունեցած խաղերուն շատ միջոց տալով հանդերձ , չափէն աւելի դեռահաս մանուկները երբէք առանց հսկողութեան պէտք չէ թողուլ , քանզի առանց վայրագութեան իսկ կրնան յանդէտս փնասել փոքրներուն կամ տկարներուն : Շատ հետաքրքրական կը գտնեմ հետամուտ ըլլալ իրենց անհատականութեանց որ այնքան բազմազան է միմեանց հետ ունեցած յարաբերութեանց մէջ , եւ մինչեւ իսկ իրենց մանկական խօսակցութեանց մէջ : Շատ զարմանալի նիւթերու վրայ կը խօսին . շատ հետաքրքրաշարժ բաներ կը յիշեն , այնպիսի բաներ որք ըսուած են իրենց ներկայութեան առջեւ : Զգուշութիւն ընել պարտինք ուրեմն մեր խօսակցութեանց մէջ , եւ եթէ բացարձակապէս պէտք ունինք մէկն անուանարկելու , մէկուն վրայով թշնամական խօսքեր ընելու , հեռանալ պարտինք անոնցմէ , վասն զի անոնք պիտի կրնան հասկնալ մեզ : Ահաւասիկ խրատ մը որ հիմնուած է այս սիրեցեալ փոքրիկներուն յիշողութեան եւ լսողութեան փորձառութեան վրայ :

Բ.

Տարբերութիւն ընդ մէջ դաստիարակութեան եւ ուսուցման. — Թէ որ պարագայից մէջ պէտք է պատճառել բարձր ուսմանց. — Անդամոց զարգացում. — Ճարպիկութիւն. — Թեքեւաւարժութիւն. — Դիտելու համար զգայարանքը գործածել զիսնալ. — Տարեք երաժշտութեան եւ գծագրութեան, անհրաժեշտ ամենուն :

Եթէ յաջողեցայ ցուցնել թէ զլիսաւոր դաստիարակիչ տարերք կը գտնուին տղան շրջապատող քանին մէջ եւ ոչ ուղղակի ուսուցմանց մէջ, պիտի ընդունիք բնականաբար թէ դաստիարակութիւնը կը սկսի օրորոցէն, եւ թէ դաստիարակութիւնը անհրաժեշտ է, քանի որ դպրոցական բարձր կրթութիւնը ամէն մարդու մատչելի չէ, եւ չի կրնար դաստիարակութեան պակասը փոխարինել. դաստիարակութիւնը պարտի գրեթէ վերջացած ըլլալ հոն ուր կը սկսին ուսուցմունք: Ուսուցմունք չեն որ առողջութիւնը կամ նկարագիրը կը կազմեն. եթէ մտաց հոգը որու վրայ կ'իյնան ուսուցման սերմեր պատրաստուած, ըլլալ, բանի մը չեն ծառայեր եւ կրնան իսկ վտանգաւոր ինչպէս վտանգաւոր պիտի լինէր դեղ մը յանխորհուրդս գործածուած, կամ սուր դանակ մը՝ տղու մը ձեռքը անցած: Դպրոցի գրասեղաններէն «դաստիարակութիւն պահանջել անիրաւութիւն» է. «ուսումն» է ճշմարիտ բառը: Ապացուցանենք զայս.

բովանդակ աշխարհի մէջ , մեծամեծ շար մարդիկ
ընդհանրապէս ուսեալ , երբեմն ալ գիտուն մարդիկ
են , բայց առանց դաստիարակութեան . եւ ամենէն
թշուառ արարածոց մէջ , դպրոցները յաճախողներն
են որ մեծ դժուարութեամբ կը ճարեն իրենց օրա-
պահիկը , որոնց մէջ անձնասպանութիւն կամ յու-
սահատութիւն իր անթիւ զոհերը ունի :

Ուստի ի սկզբանէ անտի ուսման չի վերագրենք ,
այն արժանիքը զոր ըստ ինքեան չունի . ուսումը կ'ըլ-
լայ բարոյական թանկագին գործիք մը այն մարդ-
կային էակին համար որ առողջ դաստիարակութիւն
մը ստացած է : Մեր դաստիարակութեամբ հակենք
որպէս զի ուսումը դպրոցաց եւ քննութեանց մէջ
առաջին հանդիսանալու իբրեւ միջոց մը չի նկատուի .
այլ ազբիւր գոհունակութեան , ճշմարիտ լոյս եւ
մեծ օժանդակ կենաց խնդրոյն մէջ : Մեքենական
ուսողութիւնը անպտուղ , խոնջիչ եւ տաղտկացու-
ցիչ աշխատութիւն մըն է : Այսպէս է սակայն որ կը
կատարուի ընդհանրապէս առաջին տարիներուն մէջ .
պատճառը յոյժ պարզ է . ուսմունք շատ կանուխէն
կը սկսին մանկանց ընդհանրութեան համար . ժա-
մանակէն առաջ անոնց կը թելագրուին շարք մը ծա-
նօթութիւնք որք կը շփոթեցնեն , քանի որ չեն
հասկցուիր , եւ ըղեղային աշխատութիւնը կը խան-
գարէ այս փափուկ գործարանը որում չի տրուիր
զարգանալու միջոց բնական կամ յառաջդիմական
կերպով : Այս աճապարանքը յառաջ կուգայ այն
բանէն թէ ոչ ժամանակ եւ ոչ միջոց կ'ունենայ
տակաւ առ տակաւ սկսելու , եւ հետեւաբար , դայն
ասպարէզ մը ընդգրկելու վիճակին մէջ գնել շտա-

պելով, կարելի եղածին չափ քիչ տարիներու մէջ ամէն կարելի բաներ սորվեցնել կ'ուզուի :

Ինձ կը թուի թէ միակ պարագայն յորս ծնողք պարտին խորհիլ իրենց զաւակաց համար բարձր ուսմանց վրայ, հետեւեալներն են .

1⁰. Եթէ իրենց վիճակը կը ներէ ուշացնել զպրոցի աշխատութիւնը եւ պատրաստել միօրինակ եւ աստիճանական զարգացմամբ ֆիզիզական, իմացական եւ բարոյական կարողութեանց : Այս կարողութիւնք այն աստիճան անքակտելի կերպով միացած են, որ կարելի չէ մէկը զօրացնել, առանց միւսներուն վնաս պատճառելու :

2⁰. Երբ տղայ մը բացառապէս օժտեալ է, ազատարար եւ եռանդեամբ կ'աշխատի, այն բանին ջերմապէս հրապուրուելով : Գերագոյն իմացականութիւնք ամէն բանի կը յաղթեն. անուանի անձանց պատմութիւնը կ'ապացուցանէ զայս :

Գալով անոնց զորս կը ձանձրացնեն եւ կը յողնեցնեն ուսմունք, ինձ կը թուի թէ անմտութիւն է այն բանին բռնադատել զանոնք : Այս ծուլութիւն՝ զինքը երթարկել ուզուած աշխատութեան չի կարենալ տոկալու աստիճան շատ տկար բնութեան մը ապստամբութիւնն է : Անոնց համար, ընելիք առաջին բանն է մտաւորապէս զօրացնել զանոնք, քաղցրութեամբ եւ համբերութեամբ, վասն զի բռնութեամբ փոխելու ձեռնարկել փորձուած ամէն ինչ, ուրիշ բանի չի ծառայեր, բայց միայն աւելցնել անոնց աշխատութենէ զզուանքը : Դպրոցական ուսման համար այս յետաձգման ժամանակէն օգուտ քաղելով, պէտք է ջանալ ճանչնալ իրենց բնական

ընդունակութիւնը . իւրաքանչիւր մանուկ բնական
ընդունակութիւն մը ունի, եւ ինչ որ ալ ըլլայ, թո-
ղունք զանոնք որ անոր հետեւին : Աշխատութեան
եւ ոչ մի սեռը ըստ ինքեան ամօթալի կրնայ ըլլալ .
կարեւորն , մեր վաղանցուկ կենաց համար , այն է
որ լաւ ընենք ինչ որ կ'ընենք , եւ մանաւանդ դա-
տարկ չի մնանք : Մնացեալը նախապաշարում է ,
ծնողաց արժանապատուութեան գործ է եւ , կը
վախնամ ըսել , անյաջողութիւն մըն է , եթէ առա-
ջադրեալ նպատակն է մարդկային էակի մը երջան-
կութիւնը : Համոզուած եմ որ երբ մանաւոր տա-
րիքի մը մէջ , բարձր ուսմանց փափաքը չի զարթ-
նուր , պատճառն է կատարեալ անընդունակութիւն
եւ հետեւաբար կազմային տկարութիւն մը զոր
դժուարին է դարմանել : Եթէ որոշեալ աշխատու-
թեան մը համար յարմարութիւնք կը պակսին , ա-
մէնէն փայլուն քննութիւնք չեն ներեր որ անհատ
մը գիտնայ գործածել ինչ որ իրեն ուսուցուած է :
Ասոր ապացոյցը կը տեսնենք բարձրագոյն դասա-
կարգէ բազմաթիւ անձանց վրայ որք , համալսա-
րաններու եւ բարձրագոյն վարժարաններու մէջ ,
ուսանելէ զկնի , անգամ մը որ դուրս կ'ելնեն անկէ ,
դատարկապորտներ են բառին ընդարձակ նշանակու-
թեամբ , ժամանակին կը սպաննեն խաղամոլու-
թեամբ . որսորդութեամբ՝ եւ որոնք իւրովի կը հար-
ցնեն արգարեւ թէ ինչո՞ւ համար այնքան չար-
չարուած են իրենց մանկութեան մէջ՝ իրենց ու-
սուցուելու համար այնպիսի բաներ որք երբեք
օգուտ մը չեն ունեցած իրենց համար :

Անհատի մը ուրիշէ մը տարբերութիւնը այն-

պիսի իմն է որ անկարելի է որոշել տարիքը յորում կրնայ սկսուիլ շարունակային ուսմանց, եւ յապա- ղում մը առ այս՝ գծրադրութիւն մը չէ: Յապա- ղումը առաւել նուազ փաստակար է քան ասպետա- ման ածապարանքը: Մինչեւ իսկ օժտեալ մանկան մը համար սխալ է օգուտ քաղել իր կարողութե- նէն՝ իւր տարիքէն դուրս գինքը ուսման պարա- պեցնելու մամար: Ճօն Սթուարթ Միլ, դարուս մեծահանճար հեղինակներէն մին, իր ինքնակեն- սագրութեան մէջ կը պատմէ թէ ինչպէս իր հայրը, իր կանխահաս տաղանդները չարաչար գործածելով, սովրեցուց իրեն, երեք կամ չորս տարեկան եղած ատենէն սկսեալ, լատիներէն եւ Յունարէն, եւ գինքը զիտութեան հրաշալիք մը լինելու առաջար- կեց նոյն տարիքին մէջ յորում այլք կը հեգեն ի- րենց այրուբէնը. արտաքոյ կարգի դիպուեածաւ մը, իր յետագայ ուսմունք չի նեղեցին զնա. հասուն տարիքը յաջողեցաւ ձեռք ձգել զոր ինչ կը խոստանար մանուկը, բայց իր կեանքը բովանդակ տխրու- թեամբ պաշարուած մնաց՝ մանկութիւնը չի վայե- լած լինելուն համար. կը յիշէ միայն այս երջանիկ ժամանակը տրտմութեամբ եւ զզուանքով. երջանիկ չեղաւ: Այս բացառիկ պարագային մէջ իսկ կը տեսնուի թէ իր երջանկութիւնը, իր էութեան հա- ւասարակշռութիւնը, որքան փաստուեցաւ այս բռ- նազբօսիկ մշակութեամբ, որ կը թուէր թէ չէր ու- նեցած աղէտալի հետեւանք. սովորական ըզեղներու համար հետեւանքը եղած է հիւանդութիւն կամ խելագարութիւն: Հրաշալի տաղանդի տէր տղայք առհասարակ միջակ կազմութիւն մը կ'ունենան

կամ երիտասարդ կը մեռնին : Ո՛ր գիտէ թէ Մօճառթ, Գերմանացի անուանի երգահանը, լաւագոյնս չի պիտի մաքառէր ընդդէմ հիւանդութեանց որոց տակ, աւա՛ղ, ընկճեցաւ այնքան կանուխ, եթէ իր մանկութեան երեկոյթները անցուցած չի լինէր սրահներու մէջ, դիւթելու եւ յապուշ կրթելու համար իր ունկնդիրներ : Ամէն ինչ սակայն զիւրին կը թուէր նմա . բայց իմացական այս տարապայման մշակութիւն իր կենսական ոյժին վնասակար էր, վասն զի ստացածէն աւելի կը սպառէր անկէ, այնպիսի տարիքի մը մէջ յորում ամէն ինչ պարտի զօրանալ եւ յորում տեղի կ'ունենայ զարգացման գործողութիւնը որ կը լափէ կը սպառէ յետ այնորիկ միայն կազմութիւնը զօրացնելու համար գործածուած ուժերուն մեծ մասը : Մնունդ, քուն եւ հանգիստ մեծ չափով հարկաւոր են այն ատեն երբ բնութիւնը կը պահանջէ ամէն ինչ հասակին եւ անդամոց զարգացման համար :

Եթէ կանխահաս աշխատութիւնը ծանր հետեւանքներ կը ծնի այն արարածոց համար որք այնքան բացառիկ կերպով օժտեալ են որքան անոնք որոց վրայ խօսեցայ, հապա ո՛րքան սովորական մտաւոր կարողութեան տէր մանկանց համար ծանրակշիռ է այս վնասը, այն մանկանց համար որք մեծ դժուարութեամբ կը սովորին . ուստի մանուկը ըզեզային չափազանց աշխատութենէ պէտք է իտ կեցընել : Ասոր համար է որ լաւ ճանչնալու է անհատականութիւնը . ըզեզը երբէք չափէ զուրս յոգնեցնելու չէ, երբէք բան մը մեքենապէս ուսուցանելու չէ : Լաւ հասկցուած, լաւ պատճառաբանուած

սկզբունք մը դիւրութեան զարմանալի արդիւնք մը յառաջ կը բերէ : Եթէ մանկան մը ապագային համար սրտշում մը տրուած չէ , պէտք է թոյլ տալ որ աշխատի ինչպէս որ կ'ուզէ իր բնութիւնը : Իրեն տրուած կարողութիւնք կրնան ջլատուիլ , սակայն ուրիշ կարողութիւններ չեն կրնար տրուիլ . ինչպէս մէկը կրնայ սպաննել մարդ մը , բայց չի կրնար երկայնահասակ ընել զայն , եթէ թղուկ է :

Ուստի դպրոցական ապագայ յաջողութեանց վրայ խորհելէ առաջ , խորհինք այն բաներուն վրայ որք հարկաւոր են ամենուն : Ինչ որ ալ ըլլայ մանկան ապագան , զիտուն , գործաւոր , արհեստաւոր , մշակ , եւայլն , կենաց մէջ յաջողելու համար , պէտք է կարելի եղածին չափ զարգացնել անոր անգամները , իր խորհելու կարողութիւնը , իր ոյժը եւ ճարտարամտութիւնը : Իր բոլոր առաջին տարիները այսու օգտակար կրնան ըլլալ . մնացեալը երկրորդական է : Մարմնոյն բոլոր կրթութիւնները օգտակար են , եւ կ'ուզէի տեսնել որ մանչեր եւ աղջիկներ այսու անցընէին իրենց ժամանակին մեծ մասը մինչեւ տասներորդ տարին , եւ ալ աւելի , եթէ կարելի է : Յոյները շատ իրաւունք ունէին ոյժ տալու ինչպէս կ'ուտային՝ որպէս զի իրենց մանկութիւն զօրանար ըմբշամարաներով , պարերով , ճարպիկութիւնը մշակող խաղերով եւ ամէն տեսակ կրթութիւններով :

Օգտակար են մանաւանդ անոնք որք կը կազդուրեն կուրծքը , պէտք է հեռի կենալ այնպիսի խաղերէ որք կը կծկեցնեն մարմինը , Լողալ , թիավարել , ծառերուն վրայ մագլցիլ . ստաղձագործութիւն , երկ-

րագործութիւն , անական աշխատութիւններ , ինչպէս աւելել , անկողինը դնել վերցնել եւայլն , քանի որ ծանր բեռներ վերցնելու մէջ չեն կայանար , դիւրաթեքութիւնը եւ ճկունութիւնը կը զարգացընեն եւ ամէն մարդու ալ կրնան դիւրամատչելի ըլլալ . մինչդեռ մարմնամարդ , ձիավարութիւն , որախաղութիւն եւ ուրիշ մեծածախ դրօսանք միայն հարուստներու վերապահեալ են . ասոնց վրայ չի խօսինք ուրեմն . լաւագոյն կերպերն անոնք են որ ամէնուն համար հաւասարապէս դիւրամատչելի են . Աղէկ կ'ըլլայ , եթէ սղայ մը , ինչ գրից / մէջ որ ծնած ըլլայ , ինք անձամբ կատարէ իր սենեակին գործերը . ասիկայ թէ կարգապահական սովորութիւն մըն է եւ թէ մկանանց համար պարտաւորիչ կրթութիւն մը , եւ այսպէս իր ծառայութիւնը ինք ընելու վարժուելով , ապագային ձեղի կարօտ պիտի չըլլայ , ինչ որ կենաց դիպուածներու մէջ , առանց ուրիշի մը դիմելու , իր գործը ինք տեսնելու պիտի առաջնորդէ զինքը : Իր մաքրութիւնը եւ իր դիւրակեցութիւնը գէթ չի պիտի կախում ունենայ սպասաւորի մը քմահաճոյքէն , սպասաւորի մը որ ամէն ժամանակ չի գտնուիր : Խաղերուն մէջ , ձիարշաւ , զնդախաղ , եւայլն , միւսնոյն նպատակը կայ միշտ : Անոնք որ խաղերու մէջ ճարպիկ են , ամէն մասամբ լաւագոյն գործաւորներ եղած են եւ աւելի քաջ հանդիսացած են ուսմանց մէջ : Յիշենք նաեւ որ ճարպիկութիւնը նշան մըն է հանճարեղութեան . գազանային ուժը հանճարեղութիւն չենթադրեր : Կը տեսնուի թէ որ աստիճան հրաշալի ճարպիկութեան կը հասնին այն անձինք որք վիճակեալ են իրենց ապրուստը հայթայթել իր-

րեւ ձեռնածու , եւ այլն . եւ յայտնի է որ ասոնք հանապազօրեայ կրկնութիւններու կը պարտին իրենց յաջողութիւնը , կրկնութիւններ որք խիստ կանուխէն կը սկսին , եւ որք կարող կ'ընեն խաղալու այնպիսի խաղեր որ մեզ զարմանալի կը թուին :

Ստուգիւ բոլորուսուսներէն աւելի օգտակար կը գտնեմ զիւրաթեքութեան եւ ճարպիկութեան բարձրագոյն աստիճան զարգացումը , եւ չի կայ մէկը որ չի գիտնայ մեր անդամոց եւ մկանանց հազար տեսակ շարժումները զորս կը կատարենք վտանգներէ խոյս տալու եւ զմեզ շրջապատող բաները գործածելու համար : Ատոր համար , պէտք չի կայ յանդիմանելու եւ յոգնեցնելու : Այս բաները սովորեցնելու համար , պէտք է մեծ համբերութիւն եւ միեւնոյն բանի անընդհատ կրկնութիւն : Կ'ուզէի ուրեմն տեսնել որ մանուկները վարժեցնէին , եօթը տարու եղածին պէս , քաշելու պարանի մը վրայ , բարձր տանիքէ մը կամ պատուհանէ մը պարանի մը միջոցաւ վար իջնելու , ձիու վրայ ցատկել ելնելու , վերջապէս մարմնոյն այնպիսի զիւրաշարժութիւն մը տալու , որ շատ քիչ ենթակայ ըլլայ այն վտանգաց որոց ենթակայ են ծանրաշարժութիւն , եւ անճարակութիւն : Ուստի մանկավարժ մը պարտի լաւ մարմնամարզութիւն գիտնալ միանգամայն : Մի' կարծէք թէ անիրաւ պահանջում մը կ'ընեմ : Եթէ այս խօսքիս կարեւորութիւն տրուէր , արդեօք ո՛րքան վտանգներու առաջքն առնուած պիտի ըլլայ : Եթէ կ'ուզէք զինքը պատրաստել ու եւէ ասպարէզի մը զօր կ'ընտրէ , ուսուցէք անոր լաւ գործածել իր զգայարանքները :

Այս ըսածներս առջի բերան կատակ կը թուին, քանզի, պիտի ըսէք, ամէն ոք կը տեսնէ, կը լսէ, կը ճաշակէ, կը շօշափէ առանց պէտք ունենալու որ մէկը իրենց սովրեցնէ : Անշուշտ ամէն ոք կը գործածէ իր զգայարանաց գործարանները, բայց շատ քիչեր կը գործածեն զայնս իբրեւ մարդկային էակներ, ունենալով խորհելու կարողութիւն մը զոր կենդանիք չունին, կարողութիւն՝ որ այս զգայարանաց կու տայ զօրութիւն մը որուն վրայ մարդիկ շատ տկար գաղափար մը ունին եւ որ զայնս կատարելապէս գործածելու կը թոյլատրէ : Իմացականապէս շատ օժտեալ անձ մը, կ'ըսուի թէ, ուղիղ կը տեսնէ, այսինքն թէ իր միտքը արագ կ'ըմբռնէ այն բանը որ արդեամբ գոյութիւն ունի եւ այն բանը որ առերեւոյթ գոյութիւն մը կը ներկայէ : Ոմանց համար ամէն ինչ առանց նշմարելու կ'անցնի, իսկ այլոց համար ամէն ինչ խորհրդածութեան նիւթ կը մատակարարէ, եւ այս վերջինք են անոնք զորս կը կոչենք հանճար . անոնց զիտողութեան կարողութիւնը անցած է սովորական սահմաններէն անդին, եւ այսպէս, կը յաջողին նշմարելու զանգուած մը իրաց որք միշտ գոյութիւն ունին, եւ զորս իրենք ի յայտ բերած են, վասնզի այս բաներ իրենց կողմէ միայն կը տեսնուին ըզեզնին յոգնեցնելով : Ուրեմն երկու եղանակ կայ այս գործարանները գործածելու . մին՝ զուտ կենդանային եւ ամէնէ աւելի տարածեալ . միւսը՝ որ, խորհելու մարդկային առանձնաչնորհումը գործածելով, զիտէ ճանչնալ, զմեզ շրջապատող երեւոյթից մէջ, որոշ օրէնքներ, անոնց այլաբանական կամ՝ եթէ կ'ուզէք՝ փիլիսոփայական

իմաստը , եւ այս հայեցողութիւնը որ ուղիղն է , տարածուելով , կ'ըլլայ ինչ որ կը կոչենք քաղաքակրթութիւն : Մարդս որքան անմշակ ըլլայ , այնքան կը տեսնէ իրերը այնպէս ինչպէս որ ըլլալ կը թուին , ոչ թէ ինչ որ են իրապէս : Այսպէս , մինչեւ շատ մերձակայ ժամանակ մը կը կարծուէր թէ երկիրը անհունութեան մէջ անշարժ էր , եւ թէ երկնակամարը կը դառնար երկրիս շուրջը աստղերուն հետ . մարդկային աչքեր , որ կազմութեամբ եւ տեսողական զօրութեամբ համանման են կալիէի աչաց , զայն այնպէս տեսած էին . իսկ կալիէ , ձեր աչաց նշմարածը իրեն խորին խորհրածութեան առարկայ ընելով , երկրագնդին շարժման ճշմարտութիւնը ի վեր հանեց : Ամէն օր կրնանք զգալ թէ ո՛րքան քիչ կրնանք վստահիլ մեր զգայարանաց : Երբ կառախմբով կը ճանապարհորդենք , մեզ այնպէս կը թուի թէ երկիրը կը փախչի մեր առջեւ . աչքերնիս այնպէս կը տեսնէ , բայց խորհելով գիտենք որ բանն այնպէս չէ : Ամէն զգայարանքներէն խորհելու զգայարանքն է որ առաւել քան զայլս կը ծառայէ զարգացնելու գիտողութեան կարողութիւնը . այնքան իսկ գերազանց է այն միւսներէն , որ չենք գիտեր զայս կոյրերը ուսումնասիրած ըլլալէ՛ւ առաջ : Կարելի է անոնց վրայ գաղափար մը կազմել շատ մը բաներու մասին զորս լսելիք եւ շօշափելիք կրնան մեզ յայտնել , եւ խիստ հարկաւոր կը կարծեմ զանց չառնել այս օժանդակ գործարանները : Դիտողութեան կարողութիւնը , մասնաւոր զասակարգներու մէջ , ժառանգականապէս զարգացեալ կ'ըլլայ այն աստիճան որ տարբեր

պայմանայ մէջ ծնած անձանց կարողութեան միջեւ իրական տարբերութիւն մը կ'ենթադրէ : Այսպէս , անմշակ անհատք , միջնակ խիղճաբանութեամբ , չեն կրնար ճանչնալ լուսանկար մը զոր մէկ տարեկան փոքրիկ տղայ մը՝ լուսաւորեալ ծնողաց զաւակ՝ առանց վարանման պիտի ճանչնայ որուն լուսանկարը ըլլալը : Մանկան գիտողութիւնը զարգացնելու համար , կրթենք իր զգացումները զինքը շրջապատող բաներուն մասին . զիտել տանք իրեն թէ ի՛նչ կը տեսնէ եւ կը լսէ որոշապէս բնութեան մէջ , ապա արհեստի եւ արուեստի մէջ : Տղայ մը որ ստուերաց ուղղութեամբ կամ երկայնութեամբ օրուան որ պահուն մէջ գտնուիլը գիտէ , որ զիւրաւ կը զանազանէ թռչուն մը ուրիշէ մը՝ իր ձայնէն , թէ լաւ կը ճանչնայ պտուղները եւ սունկերը՝ տեսած եւ սովորած նշաններով , վարժուած պիտի ըլլայ չի նետել միայն անուշադիր եւ անորոշ ակնարկ մը ամէն բանի վրայ , ինչպէս կ'ընեն այնքան անձինք որք անկարող են իրենց զգայարանքներէն օգուտ քաղել պէտք եղածին պէս :

Ականջին եւ տեսողութեան զարգացման բան մը չ'օգնէր այնքան որքան երաժշտութեան եւ գրծագրութեան ուսումը որ ինձ համար պարտաւորիչ կը թուի իւրաքանչիւր մանկան համար : Մանաւանդ երաժշտութիւնը կրնայ սկսուիլ խիստ կանուխէն եւ առանց ոեւէ յողնութեան եւ դժուարութեան , գրեթէ խաղալով խնդալով : Դաշնակի մը վրայ երգ զարնելով մէկտեղ , պէտք է զայն երգել եւ գրել միանգամայն սեւ մեծ տախտակի մը վրայ ուր գծուած են երգերու գծերը . մանուկը պիտի երգէ զայն անմիջա-

պէս : Նոյնպէս պիտի գրուին միւսները , բայց միշտ զայնս զարնելով եւ երգելով , այնպէս որ երբէք երգի անուն մը անորոշ չ'ըլլայ , այլ իրապէս ներկայէ որոշ ձայն մը : Երգելը այնպէս բնական է որպէս խօսիլը : Ժողովուրդներ կան որ կ'երգեն . ժողովուրդներ ալ կան որ անկապակից եւ անորոշ աղաղակներ կ'արձակեն . միեւնոյն գործարանները գործածելու այս տարբեր եղանակին պատճառը ֆիզիքական կազմութեան տարբերութիւնը չէ , այլ ժառանգական սովորութիւններն են , եւ նաեւ սա թէ ինչ որ լսուած է մանկութենէ ի վեր ըմբռնուած է բնագործէն :

Երգերու բանաւոր ուսուցումը կատարելապէս կը տարբերի դաշնակին ուսուցումէն որ մեր օրերը այնքան ընդհանրացած է եւ որ յաճախ տեղի կ'ունենայ առանց ծանօթութիւն մը իսկ տալու թէ ինչ է երաժշտութիւնը : Երգելու ճաշակը ընտիր բան մըն է ժողովրդեան համար եւ կրնայ զանոնք հեռացնել խազէ եւ զինովութենէ , երկու ահարկու չարիքներէ , որ կը թունաւորեն աղքատ աշխատաւորներու ընտանեկան երջանկութիւնը : Խիստ մատաղ հասակէն ի վեր , պէտք է վարժեցնել մանուկները խմբովին երգելու , եւ կը բաղձայի տեսնել , իւրաքանչիւր գիւղի եւ թաղի մէջ , որ կազմուէին երաժշտական փոքրիկ ընկերակցութիւններ , յորս , առանց ուրէքաղաքական կամ այլ ձգտումներու , բարեկամական յարաբերութիւն մը հաստատուէր ամէն դասակարգի մէջ : Ի Գերմանիա , այսպիսի ընկերութեանց երջանիկ ազդեցութիւնները արդէն կը վայելուին : Այսպիսի մանկական խմբերգութիւն մը կազմելու համար , բաւական է հանճարեղ անձ մը որ քիչ մը

երաժշտութիւնն գիտնայ : Ի Գերմանիա , ի Շուէտ , ի Տանիմարդ , ընտանեաց իւրաքանչիւր անդամ իր բաժինն ունի արդէն այս գործին մէջ : Այսպիսի անմեղ եւ ազնիւ դրօսանքներով ամէնէն խոնարհ ընտանեկան յարկն իսկ հրապուրիչ կը դառնայ , կը բարձրանայ եւ կ'երջանկանայ : Այս արուեստը , որուն բարոյականի եւ նկարագրի վրայ ունեցած բարերար ազդեցութիւնը տակաւին ըստ բաւականին գնահատուած չէ , կը պահանջէ որ իր գործարանը կարելի եղածին չափ կանուխէն զարգացած ըլլայ . կը պահանջէ նուազ ըմբռնողութիւն քան անդրիագործութիւն . ամէն տղայ առանց դժուարութիւն մը զգալու կրնայ ըմբռնել ժողովրդական երգերու դիւթութիւնը եւ սիրունութիւնը եւ կը սկսի խաղալ վալսի մը եղանակին . ուստի , կը հետեւի աստի թէ , ամէն տղայ , առանց բացառութեան , զգայուն է երաժշտութեան : Հետեւաբար , երաժշտութիւնը ընդհանուր օգտակարութիւն մը ունի , ոչ թէ գործիքով ըլլալուն համար , այլ իր ազդեցութեամբ աւանջին եւ ձայնին , մարդուն տրուած այս երկութանկազին գործարաններուն , վրայ :

Երաժշտութիւնն ինչ որ է լսողութեան համար , գծագրութիւնն եւս նոյն բանն է տեսողութեան համար . միայն թէ այս վերջինը կը պահանջէ քիչ մը ուշ ուսուցուիլ , վասնզի մատիտ մը գործածելու համար աւելի խելք պէտք է քան բնազդ : Երբ տղու մը ձեռքը մատիտ մը տալ կ'ուզուի , նա կը պարտաւորի արտադրել ինչ որ կը տեսնէ : Այն ատեն պիտի ստիպուի դիտել առարկաները աւելի ուշադիր աչօք քան չէր ընէր զայն մինչեւ այն ատեն ,

Եւ այսու պիտի շահի աչաց յիշողութիւնը որ ոչ նուազ օգտակար է բաղմաթիւ պարագայից մէջ՝ Բաց աստի չի կայ արհեստ մը կամ գիտութիւն մը ուր գծագրել գիտնալը գլխաւոր օգուտ մը չընծայէ . մարդուս վեցերորդ զգայարանքն է այս : Զարմանալի է որ շատ բան սովորած ըլլալ պահանջող շատ անձինք անկարող են իրենց աչքերը գործածել : Կը հարցուի այսպիսեաց թէ այն անհատը , որուն հետ խօսակցեցան , խարտեա՞ջ է թէ թխագոյն . չեն կրնար պատասխանել : Իսկ այս բանը չի պատահիր երբէք այնպիսի անձի մը որ գիտէ գծագրել ինչ որ կը տեսնէ , եւ որ պարտաւոր է , այս նպատակին հասնելու համար , ուշադրութեամբ դիտել ամէն ինչ . նա վերջ ի վերջոյ կը ստանայ տեսողութեան յիշողութիւնը : Պատկերներու վրայէ գծագրութիւններ ընդօրինակել տալը սխալ մըն է . անաւասիկ ասոր արդիւնքը : Տղայ մը կ'ընդօրինակէր պատկերի մը վրայէն ձի մը որուն միայն երկու ոտքերը կը տեսնուէր իր գտնուած տեղւոյն դիրքին պատճառաւ : Այս տղուն հարցուցի թէ քանի ոտք ունէր այս ձին : Ինձի պատասխանեց թէ « երկու — միւս երկու ոտքերը կտրուած են » : Հետեւաբար երբէք դիտած չէր թէ առարկաներու պատկերներու մէջ ամէն բանը մէկանց տեսանելի չէ : Բնութիւնը դիտելով է միայն որ տղան պիտի կրնայ այս պարզ իրողութեան վերահասու ըլլալ :

Կ'արժէ որ գծագրութիւնը դաս տրուի գրավարժութեան պէս : Ամէն տղայ կրնայ յաջողիլ գծելու ինչ որ շարունակ կը ներկայանայ իր աչաց առջև : Սխալ է երաժշտութիւնը եւ գծագրութիւնը ան-

ուանել շքանայ արտաք : Երբ այս երկու բաները կ'ուսուցուին ինչպէս որ պէտք է , անոնք անհատին ընդհանուր զարգացման եւ բարելաւութեան համար թանկագին ծառայութիւններ կը մատուցանեն , եւ գործնական կենաց մէջ առաւել իրական օգտակարութիւն մը ունին քան աշխարհագրութեան այն անթիւ յատուկ անունները եւ մանրամասնութիւնները որոնցմով կը ծանրաբեռնեն ուսման տարիները : Ասոնք օգտակար են անխտիր ամէն անհատի , եւ զընտելութիւններով ու տառապանքներով շաղախեալ այս կեանքը հրապուրիչ եւ գեղածիժաղ կ'ընծայեն . հարուստներուն համար , ստորին , նկարագրի եւ առողջութեան վնասակար հաճոյից դէմ պատուար կը հանդիսանան . իսկ աղքատներուն կու տան հոգւոյն անհրաժեշտ սնունդը . վասնզի Աւետարանը կ'ըսէ . « Ոչ միայն հացիւ կեցցէ մարդ : »

թ.

Քնուրբան առարկայից հետաքրքրելով մանուկը
զարգացնել դիտողութիւնը. — Խուսափիլ այն ամէն ու-
սումներէ որոնք բացարձակապէս հեմարիս չեն. —
Ծաղրելիք. — Ընկանիք. — Կրօնք. — Բանաստեղ-
ծական ուսուցմունք. — Գրեցրք :

Ջանալով զարգացնել դիտողութեան կարողու-
թիւնը մեր մանկանց մէջ, կրնանք միեւնոյն ժա-
մանակ իրենց հայթայթել այն ճարակը զոր կը
պահանջէ անոնց հետաքրքրութիւնը : Պէտք չի
կայ բնաւ դիտական ճանճրացուցիչ եւ տաղտկա-
ցուցիչ մանրամասնութեանց վրայ երկարաբանել :
Միայն կ'ուզեմ որ, բուն իրենց դիտողութեամբ,
ստանան ճշմարիտ ծանօթութիւններ կենաց եւ
բնութեան մէջ զիրենք շրջապատող առարկայից
վրայ, ծանօթութիւններ որոնք օր մը թանկագին
պատրաստութիւն մը պիտի ըլլան դժուարագոյն
ուսմանց : Նախ պէտք է սկսիլ իրենց ուշադրու-
թիւնը հրաւիրել ծաղկանց, միջատաց, ձեան եւ
փոթորկաց, վերջապէս սովորական հազարաւոր
երեւութից վրայ : Խիստ հակիրճ եւ պարզ պատ-
մութիւններ կենդանեաց եւ միջատաց բնութեանց
եւ աշխատութեանց վրայ, վիպակներու չափ կը
հետաքրքրեն մանուկը : Բայց ճանճրոյթ զգալը

տեսնելնուդ պէս , դադրեցէք : Մեզնէ մշտատեւ
խնամք պահանջող առարկայի մը յարելու բնազդը
այնքան զօրաւոր է մեր մէջ , որ քիչ մը պարտիզ-
պանութեամբ ուղղակի կերպով հետաքրքրուելով ,
վերջ ի վերջոյ իրապէս պիտի սիրէ այն տունկը ու-
րուն համար իր մատաղ խնամքները շայլած է , եւ
այս կերպով անվրէպ միջոց մը հայթայթած կ'ըլլաք
իրեն՝ իր խորհուրդը , իր ձեռքերը եւ իր սիրտը միմի-
այն իրմով զբաղած ըլլալու , բան մը որ ճշմարիտ
գաղտնիքն է երջանկութեան : Վերջերս Ամէրիկայի
մէջ մանկական ընկերակցութիւն մը կազմուեցաւ .
կ'ուզէի որ ամէն ուրէք անոր օրինակին հետեւէին .
Ակասիգի Ընկերակցութիւնն է այս : Այս ընկերակ-
ցութեան անդամակից տղայք , ամէն տեղ շրջանակ
մը կը կազմեն , եւ այս շրջանակներ իրարու հետ
կը թղթակցին : Անոնց նպատակն է բուսաբանական ,
կենդանաբանական , հանքաբանական , երկրաբանա-
կան , եւայլն , հաւաքածոներ կազմել : Իրարու կը
հաղորդեն իրենց դիտողութիւնք , իրենց գիւտեր ,
եւ այսպէս յարաբերութիւններ կը հաստատեն միեւ-
նոյն բաներէ հետաքրքրուող բազմաթիւ անհատից
հետ : Այսու կ'ընդարձակի իրենց յարաբերութեանց
շրջանակը . այսու կը մղուին տարբեր երկիրներէ
եւ տարբեր դիրքերէ բազմաթիւ անձանց հետ առն-
չութիւն հաստատել : Ասիկա եղանակ մըն է զար-
գացնելու համակրութիւնը որ պարտի գոյանալ մի-
եւնոյն կերպով խորհող բոլոր մարդոց միջեւ : Մա-
տաղ հասակէն ի վեր , օգտակար եւ հրահանգիչ շըր-
ջագայութեանց պէտք է վարժեցնել զայն : Աննպա-
տակ շրջագայութիւնք ձանձրոյթ եւ տաղտուկ կը

պատճառեն : Ֆիզիքականին օգտակար կրթութիւնը , առատ ակտորժակ եւ հանդարտ քնոյ երջանիկ հետեւանքներովը հանդերձ , իր հետ զուարթութիւն եւ հաճոյք կը բերէ , եւ միտքն ու խորհուրդը անզբաղ չի թողուր : Երբ եղանակին սաստկութիւնք չեն ներեր շրջագայիլ եւ պարտէզով դրազիլ , լաւ կ'ըլլար , ինչպէս կ'ուսուցանէր արդէն Ժ. Ժ. Ռուսօ , որ իւրաքանչիւր ոք սովորէր արհեստ մը . ճախարակագործ , ատաղձագործ , կօշկակար , կազմարար , մէկ խօսքով ինչ որ կ'ուզուի , բայց յարատեւ : Բաց աստի ապահովեալ ասլոուստի միջոց մըն է այս , եթէ ուրիշ միջոցներ կը պակսին , եւ ճարպիկութիւնը կը զարգանայ կարգէն աշխատութեամբ մը , ինչ սեռէ որ կ'ըլլայ այն : Կ'ուզէի նաեւ որ այս արհեստք ընկերութեամբ ուսուցուէին , եթէ կարելի էր : Բացի այն իրարու նմանելու նախանձաւորութենէն եւ զուարթութենէն որ պիտի լառաջ գան ասկէ , սա ընտիր եղանակ մըն է՝ ազգի եւ ցեղի խտրութեան արուեստական պատուարները առանց դժուարութեան կործանելու համար : Միեւնոյն գործատեղւոյ մը մէջ իրարու քով աշխատող երկու տղայք , կենաց համար մտած են այս եղբայրակցութեան մէջ որ պարտի միացնել մեզ ամէնքս , եթէ ճշմարտապէս քաղաքակրթուիլ կ'ուզենք :

Այս առթիւ , թոյլ տուէք ինձ որ յորդորեմ զձեզ , ամէն ուսումէ առաջ , խոյս տալ այն կարգ մը սխալ ուսումներէ որք կը վխտան անդադար ձեր շուրջ , եւ որք շատ չարիք կը գործեն զորս չեն կարող դարմանել լաւագոյն յորդորներ :

Նախ եւ առաջ , եւ ոչ մի պարագայի մէջ , եւ ոչ

մի առթիւ , երբէք մի' ուսուցանէք ասել : Այս նպատակաւ երբէք մի' խօսիք անարգանօք կամ հակակրօթեամբ երկրի մը , ազգի մը , ցեղի մը , դասակարգի մը , կրօնի մը վրայ : Ասիկայ կը նշանակէ ջընջել եղծանել այն ամէն բարիքները զորս կ'ուսուցանէք միւս կողմէ : Եւ ա՛յս է պատճառը որ մատաղ հասակէ ի վեր տղայոց մտքին մէջ բոյն կը դնեն անարգանք եւ ատելութիւն՝ շինծու տարբերութեանց եւ խտրութեանց վրայ հիմնեալ : Եթէ քաղաքակրթութիւնը՝ որուն աւանդապահները կը դաւանինք զմեզ՝ նոր եւ գեղեցիկ բան մը բերած է յաշխարհ , սա՛ այն դաղափարն է թէ մենք ամէնքըս եղբայր ենք , եւ անկարելի է հաւատալ ասոր՝ ատելով այն մարդիկ զորս չենք ճանչնար , եւ որք կը ծնանին , կը տառապին , կ'աշխատին , կը խորհին եւ կը մեռնին մեզ նման , եւ զորս հաւատալեաց վաղանցուկ ձեւ մը կամ լեզուի տարբերութիւն մը մեզ նկատել կուտան իբրեւ օտարականներ եւ թշնամիներ : Կրօնասիրութեան եւ ընտանեասիրութեան պատրուակաւ այս եպերելի զգացումները թելադրելով , խորհուրդն եւ բանականութիւնը կը սպանենք , քանզի այս ատելութեանց հիմն է կոյր եւ ժառանգական կիրքը , որ յառաջ կուգայ անձնասիրութեան եւ սնափառութեան ստորին զգացումէ մը :

Երբ այս գաղափարք այլոց համար անարգանօք կամ ատելութեամբ ընկերացած են , ձեւ մըն են անձնական սնափառութեան որ կը սպաննջէ որ մեզի հետ վերաբերութիւն ունեցող ամէն բան ուրիշներէ աւելի բարձր , աւելի գերազանց ըլլայ . մարդկութեան

տղայական զգացումն է այս : Փոքրիկ մանուկը ինքզինք մէկ հատիկ ըլլալ , աշխարհի կեդրոնն ըլլալ , կը կարծէ եւ կ'ըսէ թէ ամէն բան իրեն համար ըստեղծուած է : Անկիրթ մարդը ամէն ինչ որ իրմէ կախումն ունի Ֆիզիքական կապերով (քանզի ասոնք միայն կարեւոր են ըստ իւր տկար դատողութեան) կը նկատէ իրրեւ բացառութիւն կազմող եւ իբրեւ տարբեր եղող մնացեալէն . նա կը ձգտի այս նկատողութիւնը մեղմացնելու , քանի հեռանայ իր անմիջական անձնականութենէն , նկատմամբ անոնց որք կը խօսին միեւնոյն լեզուն եւ կը պաշտեն միեւնոյն բանը զոր ինք կը պաշտէ : Իսկ անոնք որ իր դասէն չեն , կը ծաղրէ կամ կ'ատէ :

Բնական սէրն ու համակրութիւնը զոր կը ըզգանք անոնց համար որք մօտէն մեզ հետ կապակցութիւն ունին վասն զի աւելի կը նմանինք անոնց , այնքան ընդհանուր կերպով տարածուած զգացում մըն է , որ պէտք չի կայ զայն զօրացնել այլոց նկատմամբ ատելութիւն ներշնչելով : Յորչափ ողջամիտ դատողութիւն տիրապետէ մեր կենաց մէջ , պիտի գտնանք իսկապէս մէկ ընտանիք , մէկ կրօնք ամէն անոնց մէջ որք կը խորհին մեզ նման եւ որք կը սիրեն միեւնոյն բաները ինչպէս մենք : Եւ եթէ բարձրանանք նախապաշարումներէ վեր , կը գտնենք որ կը զգանք ամէն բան եւ կը խորհինք այն ամէն բանի նկատմամբ զոր մարդկութիւնը կ'արտադրէ մեծ , վեհանձն եւ յաւիտենական :

Ընտանեաց եւ կրօնի խնդիրք կ'անցնին , քանի որ այս բաները կ'որնչական են . կը մնան , անցելոյն , ներկային եւ ապագային հետ , այն բաները միայն

որք չի պիտի անցնին երբէք , եւ եթէ հիմա մեզի համար անտարբերութիւն կ'ենթադրէ գիտնալ թէ ինչ եղած է անհատից եւ մինչեւ իսկ ազգաց վիճակը , անոնց զգալու եւ խորհելու եղանակը կենդանի շարունակութիւն մը կը գտնէ մեր սրտին մէջ : Ուստի խորհելով անոնց պէս որոնք համակիր եւ հասկնալի են մեզ ամէնուս , կը գտնենք զմեզ միացած մէնէ առաջ ապրած մեծ մտքերու փառաւոր շարքին . անոնց մէջ ունինք ընտանիք մը որուն ներկայիս մէջ կրնանք ընկերակից ընել ամէն անոնք որք , մեզ նման , կը մերժեն այս արուեստական բաժանմունք : Մղուելով սիրելու բոլոր մարդիկ , երբէք չենք սխալիր , չենք խաբուիր . բայց մղուելով ատելու , միշտ պիտի սխալինք , միշտ պիտի խաբուինք :

Մենք ամէնքս ալ հակամիտութիւն մը ունինք ծաղրելի , սոսկալի կամ անհեթեթ գտնել այն բանը որուն վարժուած չենք . բայց ասիկայ ընազդական եւ կենդանական զգացում մըն է : Ինչ որ մեզ ընական եւ լաւ կը թուի , կրնայ միեւնոյն մերժողական արդիւնքն ունենալ այլոց վրայ : Չինացւոց ոտքերուն ժապաւէններուն եւ մեր լանջակալներուն մէջ մեծ տարբերութիւն մը չի կայ . մեր եւրոպական բարեւները պարտին վերջին ծայր ծաղրելի թուիլ անոնց որ զիրար բարեւել կը դաւանին քթերնին իրարու քթի քսելով : Բնականաբար կը նախադասենք զայն որուն վարժուած ենք . կ'ուզէի միայն որ այս փոքրիկ էակաց չի թելադրուէր այն դաղափարը թէ անցաւոր տարբերութիւնք կարեւոր բաներ են : Ասոնց երեւակայական ըլլալուն ազացոյցը այն է թէ գիպ-

ուածը միայն զանոնք կը ծնուցանէ : Երկու կամե-
րէք սերունդք փոխադրուած մի ուրիշ միջավայրի
մէջ՝ կը բաւեն զանոնք մոռցնելու : Քրիստոնէու-
թիւնը բերած է ընդհանուր եզրայրակցութեան սկզբ-
բունքը , բայց ի գործ չի դրուեցաւ այն , քանի որ
մինչեւ ցայսօր արհամարհանք կը համարուի կոչուիլ ,
ըստ ազգութեան կամ կրօնի որում կը վերաբեր-
ուի , Գերման , Բոյոնիացի , Գաղղիացի , Քրիստոն-
եայ կամ Հրեայ : Այս գեղեցիկ սկզբունքը մարդոց
բարուց կամ մտաց մէջ քանդակելու ճշմարիտ
միջոցն է ցուցնել մատաղ սերնդեան ինչ որ միշտ
ծաղրելի կամ արհամարհելի է , բովանդակ դասա-
կարգին , բովանդակ ընտանեաց մէջ :

Յետոյ չի պիտի երբէք սովորեցնէի , ինչպէս
անդադար տեղի կ'ունենայ այս , սեռի մը համար
ուրիշ սեռ մը արհամարհել : Տղայ մը երբ երկչոտ կամ
վհեներոտ է , անոր «աղջիկ» է կ'ըսուի , որպէս թէ
այս պակասութիւնք մեր սեռին իգական կիսոյն
ստացուածքը ըլլային ճշմարտապէս : Ասիկայ եւս
դազանական ուժոյ գերազանցութեան արհիւարբա-
րոսութեան սկզբունքէն յտուջ կու գայ : Մանկու-
թեան մէջ սեռին տարբերութիւնը ոչինչ է , եւ ան-
հրաժեշտ կը նկատուի վարժեցնելու աղջիկներ եւ
մանչեր միեւնոյն կրթութեանց , զօրացնելու համար
իրենց անգամները եւ զարգացնելու՝ իրենց ճարպի-
կութիւնը : Մանչ կամ աղջիկ ըլլալու իրողութիւնը
ոչ գերազանցութիւն մըն է եւ ոչ ստորնութիւն մը :
Պարտիմք սակայն յիշեցնել թէ երկուքն ալ հարկա-
ւոր եւ օգտակար են աշխարհիս մէջ , եւ նոցա ուժը
հաւասար է , թէեւ տարբեր ձեւով մը կ'արտայա-

տուի այն : Շնորհիւ այս արհամարհանաց դասին
դէպի այն սեռը որում կը պարտի իր մայրը , փոք-
րիկ մանուկը կը վարժուի արհամարհանօք նայելու
ասեղնագործութեանց : Ուստի , ինչ կը թուի թէ ,
իւրաքանչիւր մարդկային արարած , ինչ որ ալ ըլլայ
իր սեռը , կրնայ եւ պարտի սովորի կար կարել : Ան-
հատից դասակարգ մը կայ , որ չի կրնար մեղադրու-
իլ կանացի ըլլալուն համար . նաւաղք են անոնք
որք ասեղնագործել գիտեն կատարելապէս , եւ ոչ
մի երկրախոյզ , որսորդ , հեռաւոր երկիրներ զըր-
կուած գինուոր , չի կրնար առանց կարել , ձեւել ,
կարկտել եւ հիւսել գիտնալու ըլլալ : Ուստի կը հար-
ցնենմ , ո՞ր տարօրինակ իրաւամբ իբրեւ արհամար-
հելի կը նկատուի իր տասը մասները գործածել : Կը
հասկընաք , այնպէս չէ՞ , որ եթէ կը սիրեմ տեսնել
փոքրիկ աղջիկներ որ սովորին իրենց եղբարց բոլոր
կրթութիւնները եւ արհեստները , սոքա եւս պար-
տին գիտնալ կար եւ խոհարարութիւն՝ իրենց քրոջ
պէս : Ժրութիւն եւ ճարպիկութիւն երկու սեռին
համար եւս հաւասարապէս պէտք են : Ասեղի վե-
րաբերեալ աշխատութեանց վրայ այս գիտողութիւնը
կ'ընենք , վասն զի ըստ ինքեան ամօթալի չի նկատ-
ուելիք բաները ամօթալի նկատելու սխալը կը գոր-
ծենք : Այս անհիմն ամօթներու վրայ է որ հիմնու-
ած է նախապաշարմանց մեծ մասը , եւ որք այնքան
կը պղտորեն զաղափարները բարւոյն եւ չարեաց
վրայ : Այսպէս , կը մղեն մանուկը իր մատաղ հաս-
կէն խիստ մեծ ուշադրութիւն ընծայել այլոց իր վրայ
խորհածին , որոնք ընդհանրապէս անծանօթներ կամ
անտարբերներ են : Իբրեւ ամէնամեծ չարիք կը ներ-

կայացուի իրեն անոնց աչքին ծաղրելի ըլլալը, մինչդեռ կենաց մէջ ոչ ոք երկար ատեն հող կ'ընէ նկատմամբ այն բանին զոր ուրիշ մը կ'ընէ կամ կ'ըսէ : Իր արժանապատուութեան կոչում ընել , ջանալ վիրաւորել իր անաւիառութիւնը զինքը ուղղելու համար՝ բացարձակ սխալ մըն է ուրեմն . վատ բաներն անոնք են որք իրեն անձին յիշաս կը հասցնեն . միայն այս տեսակէտով է որ պարտինք զայնս իրեն ցոյց տալ : Երբ ձեր կեանքը ապականած եւ յիշատւած է ձեր գործած յանցանքներով , ուրիշները չեն խորհիր ասոնց վրայ երկար ատեն , բայց ձեզ համար հետեւանքները անջնջելի են :

Վերջապէս պէտք չէ պատմել տղուն սուս զարմանանալիք մը՝ զմեզ շրջապատող ճշմարիտ զարմանալեաց բազդատմամբ : Մի՛ սովրեցնէք այն բանը զոր յետոյ հերքելու պէտք ունիք ըսելով թէ ինչ որ կ'ըսէիք ան ատեն իր տարիքին համար պէտք էր : Աւելի լաւ է ժուժկալ մնալ խօսակցութեան մէջ , քան պատմել այնպիսի ցնորական բաներ որոնցմով կը պահանջուի բացատրել տղայոց , իրենց հասկնալի եղանակաւ , յոյժ բնական երեւոյթներ : Գերազանցապէս ապօրինաւոր կը գտնեմ զայս՝ նըկատմամբ այս մատաղատի էակաց որք ձեզի կատարեալ վստահութիւն ցոյց կուտան : Թշնամի եւ երեւակայական եւ գերբնական պատմութեանց , վասն զի այսպիսի պատմութիւններ անոնց երկիւղը կը զօրացնեն , մինչդեռ բնութեան խորհրդաւոր բաները , երեւակայութեան ասպարէզ տալով հանդերձ, կը հանդարտեցնեն եւ կը զիւթեն միայն : Ի՞նչ հարկ կայ երեւակայութիւնը գրգռելու ջանալ այնպիսի

պատմութիւններով որք բոլորովին սուտ են, որք կը թողուն, ինչ որ ալ ըսուի, յոսի հետքեր մտաց վրայ եւ որոց դէմ պարտինք ապա մաքառիլ մեծ դժուարութեամբ : Մանկութեան մէջ ամէն բանի կը հաւատացուի կուրօրէն, որքան որ անհաւանական կամ անպիտան եղած ըլլան : Եթէ նպատակէս շեղիլ ուզէի, պիտի ծանրանայի նկատմամբ անուր կարեւորութեան այն այլանդակ ծանօթութեանց որք կը հաղորդուին մանկանց յորրանէ անտի — պարիկներու եւ ուրուականներու պատմութիւններ, եւ այլն : Ամէն տեսակ նախապաշարմունք, կենդանեաց եւ՝ մեռելոց միջեւ խօսակցութեանց նմանող առասպելներ, իրենց արմատներն ունին ստնտուին պատմութեանց մէջ :

Բան մը այնքան մեծ եւ ազդեցիկ զեր չի կատարէր այս պատմութեանց մէջ քան մահն եւ իր սարսափք. այսպիսի վտանգաւոր խրտուիլակներով զըլխաւորաբար կը զբաղեցուն մատաղ միտքեր, որոց բոլոր ուշադրութիւնը պարտի գրաւուիլ կենաց վրայ յորում կը մտնեն : Մանկութեան այսքան անյազ երեւակայութիւնը գոհացնելու միջոց մը կայ, որ զայն հիւանդագին կերպով զրգռելէ հետի, թանկագին ծառայութիւն մ'եւս կը մատուցանէ. Յոյները, մեր վարպետները ամէն բանի մէջ, ընդունած էին զայն, եւ մեզի կը մնայ հետեւիլ անոնց օրինակին՝ սովբելու համար թէ ինչպէս հոգին աբիութիւն կը ստանայ յաւիտենականապէս ճշմարիտ եզոզ բանին վրայ զարմանալով : Մարմնոց կրթութեանց քով, որոց վրայ արդէն խօսեցայ, ունէին Մուսայից ուսումը. կ'ուզէին ապրեցնել հոգին

բանաստեղծներով եւ սրբազան պատմութիւններով ,
ինչ որ գեղեցիկ եւ սուրբ է : Առաջին կարգի բա-
նաստեղծութիւնը ոճի եւ գաղափարի միջեւ եղած
ներդաշնակութիւնը կը զօրացնէ , եւ բան մը այնքան
լաւ չէ որքան կանուխէն ընտանեցնել միտքը յաւի-
տենական գլուխ—գործոցներով : Ճշմարտապէս գեղե-
ցիկ քերթուածը այնպիսի զիւթութիւն մը ունի , որ
տեսած եմ կարի գեռատի մանուկներ որք խանդավառ
սիրով հետաքրքրուած են անկէ . ի սկզբան անոնց
ականջը գոհացում մը կը ստանայ . ապա տակաւ
առ տակաւ վսեմ եւ կենդանի գաղափարը անջնջե-
լի կերպով կը քանդակուի իրենց յիշողութեան մէջ ,
եւ այնպիսի կատարեալ կերպով մը , որ այնու-
հետեւ յոռի կամ գուհիկ բան մը երբէք հաճոյք մը
չազգէր անոնց : Ասոնցմով սնուցանենք այս մանուկ
երեւակայութիւնները որք կը բոցավառին հպամալք
Աստուածային հրոյն որուն մեծ քարոզիչներն եղած
ըլլալ կը թուին բանաստեղծք դարերէ ի վեր : Սրբա-
զան պատմութիւնը , մարդկային ազգի պատմութիւնը ,
ամէնէն հետաքրքրական , ամէնէն զարմանալի եւ
ամէնէն խորհրդաւոր զիւցազներգութիւններ չե՞ն
միթէ : Ստուգիւ Աստուածաշունչին , Պատմութեան
եւ Բանաստեղծութեան այս զարմանալի զրքին ,
ընտանեկան շրջանակներու մէջ ուսուցումը մեծ ուժ
մը եղած է բովանդակ անկլօ—սաքսօն ազգին հա-
մար :

Մարդոց՝ գաղափարք գրքերու միջոցաւ կ'ապակա-
նին : Նախ կը սկսուի պարիկներու եւ ուրուականնե-
րու պատմութիւններուն ունկնդրել . յետոյ վիպասա-
նութիւնք են որ ոչ նուազ կը վնասեն , եւ այսպէս

կը սփռնն մտաց վրայ թոյննր որոց ազգեցուծիւնը կը տարածուի յորրանէ մինչև գերեզման : Զգուշացէ՛ք ուրեմն թունաւորիչ գրքերէ : Մանկութեան համար զրտպէս յանձնարարելի միակ գիրքն է Կոմս Թոլսթոյի ընթերցանութեան առաջին գիրքը : Ահաւասիկ Ռուսիոյ մեծագոյն հեղինակը , որ բարեհաճած է գրել կարգ մը փոքրիկ գլուխ-գործոցներ , զորս չորս տարեկան տղայք կրնան հասկնալ : Այս գրուածք կը միացնեն այն ամէն յատկութիւնք զորս կը պահանջեմ մանկութեան համար . ոճը պարզ է , մէկին , բայց կատարեալ . պատմութիւնք՝ քաղուած իրական կեանքէ , այնպիսի համառօտութեամբ եւ ճշգրտութեամբ , որ ի վեր կը հանեն միշտ ուղիղը , բարձրը եւ օգտակարը , եւ այսպէս կարճ առակներու մէջ , կը սիրցնեն բարին՝ անոր հետաքրքրելով զնա : Բայց աւա՛ղ , բացառութիւն մըն է այս , եւ այս մասին ընդհանրապէս ընդունուած կարծիքներուն մասնակցելէ հետի եմ :

Երեւակայութեան վրայ հիմնուած գրքերուն գալով , ասոնցմէ շատ քիչեր կրնան յարմարիլ մանկութեան , վասն զի անոնց հեղինակները մանկութիւնը ուսումնասիրած չեն այնպէս ինչպէս որ պէտք է , եւ բայ աստի , չեն կրցած հասկնալ եւ ուսումնասիրել այն հասարակութիւնը որուն կ'ուզղեն իրենց խօսքերը : Բայց Թոլսթոյի նկատմամբ բանն այնպէս չէ . անիկայ մանուկները լաւ ճանչցած է . մանուկները ճանչնալու արտաքոյ կարգի յարմարութիւն մը եւ կարողութիւն մը ունի Թոլսթոյ . կարծես թէ դեռ ինքը մանուկ մըն է :

Դասական առակներու եւ անուանի մանուկներ

րու պատմութեանց վրայ աւելցնենք ուղեւորութիւն-
ները , իրրեւ առողջ մնունդ մտաց : Ամէն տղայ կը
սիրէ Ռօպէնսօնի գիրքը , եւ վստահ եմ որ այս ըն-
թերցանութիւնը երբէք մնասակարութիւն մը չունի :

Գիտութեան դպրով , պէտք է ճշմարիտը միայն
ուսուցանել . բան մը եպերելի չէ այնքան որքան
այն գրքերը , որոնց մէջ զարմանալին խառնուած է
գիտական ծանօթութիւններով իրրեւ թէ հաճելի ըն-
ծայելու համար : Մանուկը չի կրնար զանազանել
այս նրբութիւնները եւ կը հաւատայ թէ ուղեւո-
րութիւն մը ի լուսին կամ ուրիշ ցնորք մը իրօք կա-
կարելի է : Գրքին միւս մասը կը ձանձրայնէ զայն
քանի որ չի կրնար զայն հասկնալ :

Ընդհանրապէս խօսելով , զմեզ շրջապատող ի-
րայ վրայ , յիշենք մեր տգիտութիւնը եւ զգուշա-
նանք այնպիսի ծանօթութիւններէ կամ այնպիսի
խօսակցութիւններէ որք հիմնուած են ընդունուած
սկզբանց վրայ բայց անկարելի՝ ապացուցանել :
Զոր օրինակ , ինչո՞ւ համար ըսել տղու մը թէ ինք
հողի մը ունի եւ թէ շունը չունի : Ի՞նչ գիտենք :
Այսու , անգթօրէն վարուելու առաջնորդած կ'ըլլանք
զայն կենդանեաց հետ , որոց համար միշտ պարտինք ,
ընդհակառակը , իր համակրութիւնը զարթուցանելու
փորձել . քանզի զգացմանց ամէնէն գովելին եւ ամէ-
նէն փափաքելին է գթութիւնը՝ որքան կարելի է այն-
քան շատ , եւ նա որ չունի այս զգացումը կենդան-
եաց համար , իր նմանեաց համար եւս ունենալէ
հետի է : Ինչ որ ալ ըլլայ , բան մը ուսուցանելէ ա-
ռաջ , վստահ ըլլանք թէ գիտենք ինչ որ կ'ըսենք :
Այս առաջին գիտելիք որք , ինչպէս կը տեսնէք ,

կը խօսին մանաւանդ այնպիսի բաներու վրայ որոնց-
մէ խուսափիլ պէտք է , պարտին ճիսապէս բաւել լե-
ցընելու համար տղու մը բովանդակ կեանքը մինչեւ
այն պահուն երբ կը մտնէ դպրոց : Թանկագին ժամա-
նակ մըն է սա , վասն զի եթէ դպրոցը ստիպեալ է ըն-
դունիլ հաստատուն կանոններ որք հաւասարապէս
ամէնուն համար ալ գործադրելի են , կրնաք այս
առաջին ժամանակամիջոցին մէջ , ուսումնասիրել ,
հասկնալ եւ զարգացնել իր անհատականութիւնը .
պիտի կրնաք , այս ծանօթութեանց շնորհիւ , իրեն
թողուլ իր ուսմանը կամ արհեստին ընտրութիւնը ,
եւ անոր տուած պիտի ըլլաք գեղեցիկն այն դաս-
տիարակութիւնը որ կը կազմէ , ամէն անհատի հա-
մար , եւ ամէն պարագայի մէջ , ամէնէն թանկագին
գանձը , կամ միակ գանձը զոր ոչինչ կրնայ յափըչ-
տակել անկէ :

Ժ.

Ամենուն համար անհրաժեշտ եղող առողջապահիկ
կանոններ. — Առաջարգել բժշկութիւնը կամ առող-
ջապահութիւնը. — Ճշմարիտ դաստիարակութեան ար-
տադրած արդիւնք :

Քիչ խօսեցայ հիւանդութեանց վրայ ընդհան-
րապէս, վասնզի, դարմանաց համար, չեմ կրնար
գրեթէ խորհուրդ մը տալ, խիստ չափաւոր վստահու-
թիւն մը միայն ունենալով բժշկութեան ծանօթ
բոլոր գրութեանց վրայ : Աղքատաց մխիթարու-
թեան համար, պիտի ըսեմ թէ կարգ մը բժշկաց հետ
խորհրդակցելը հարուստներուն զբօսանքն է : Աւելի
լաւ է միշտ դիմել բժշկի մը որ կը ճանչնայ այն ան-
հատականութիւնը զոր կը խնամէ եւ որոց օգտա-
կար խորհուրդք լուսամիտ բարեկամի մը խորհրդոց
կը նմանին : Բայց միակ ճշմարիտ բժշկութիւնը, որ
ամէն մէկուն մատչելի է, առաջարգել բժշկութիւնն
է, այսինքն առողջապահութիւնը. վասն զի աւելի
լաւ է առողջապահիկ օրինաց համաձայն ընթանալ
եւ բժշկի դիմելու պէտք չ'ունենալ, քան անտես
աւանելով զանոնք ստէպ բժշկի խորհրդածութեան
դիմելու պարտաւորիլ : Եւ եթէ բժշկի դիմելու ան-
նահանջելի հարկ մը զգաք, պէտք է իր ժամանա-

կին այս հարկին տեղի տաք . այսինքն թէ հիւանդութիւնը տակաւին սկզբնաւորութեան մէջ զբտնուած միջոցին պարտիք բժշկին զիմել . ապա թէ ոչ հիւանդութիւնը , իր քայլերն առնելով դէպի յառաջ , դժուարին կ'ըլլայ ալլեւս յազթել անոր : Իւրաքանչիւր ժառանգական հիւանդութեան տրամադրութիւն պարտի նկատողութեան աւնուիլ օրօրոցէն ի վեր . առանց սպասելու որ այդ տրամադրութիւն ինքզինք ցոյց տայ , նկատենք զայն իբրեւ մի թշնամի՝ յազթուելու արժանի : Մարգկութեան ընդհանուր վիճակը առողջ ըլլալէ հետի ըլլալով , միշտ վախնալիք բան մը ունինք իւրաքանչիւր անհատի համար , եւ հարկ չիկայ կրկնել ձեզ թէ պէտք է խնամել ամէնէն փոքրիկ վատառողջութիւնը իբրեւ մի հիւանդութիւն ճանչնալով զայն . այսպէս , ժամանակ վաստկած , բժշկի մը միջամտութենէն զերծ մնացած , եւ սոսկալի հետեւանքներ ծնելիք երկար ձանձրոյթներէ խոյս տուած կ'ըլլաք : Ամէն ուսումներու մէջ անժխտելի կերպով օգտակարն է իր առողջութիւնը պահել պահպանել զխանայը , եւ լաւ կ'ընենք , եթէ մանկութենէ ի վեր . այս խորհուրդը կը թելադրենք մանկան խիստ զօրաւոր կերպով , պարտաւորութիւն զգայնելով զայն չանտեսել երբէք :

Հոս կը յաւելում մի քանի խրատներ առողջապահութեան վրայ : Մաքրութեան եւ օդոյ նորոգութեան վարժեցնելով , հիւանդութեանց դէմ պաշտպանած պիտի ըլլաք զայն : Այս մասին խօսեցայ մանկութենէն սկսեալ տարուելիք խնամոց կարգին մէջ . այս խնամք հարկաւոր են բոլոր կենաց մէջ :

Աւելուած կամ վերցուած փոշին ուրիշ բան չընէր եթէ ոչ վերստին կ'իյնայ ձեր վրայ կամ այլ մի առարկայի վրայ , եւ փոշին ալ կը պարունակէ բոլոր հիւանդութեանց սերմերը : Ուստի զգուշացէ՛ք կարելի եղածին չափ անոնց ընդունարանը եղող կերպասներէ եւ գորգերէ , եւ վարժեցուցէ՛ք մանուկը որ իր սենեակը ինք աւել թրջած ջնջոցով մը եւ վերցնէ ամէն անմաքրութիւն :

Պազառութիւններէ զգուշացնելու համար , բան մը որու մ ենթակայ կ'ըլլան մանաւանդ փափկակազմ տղաք , երբէք մի' թոյլ տաք ցուրտին տալ ինքզինքնին սաստիկ կերպով քրտնելէ ետքը : Դուրս ելնելէ առաջ հանդարտ կեցուցէ՛ք զայն մի քանի վայրկեան , եւ մանաւանդ ցուրտ կլիմայի մը մէջ սպասեցէ՛ք ջերմութեան բոլոր հետքերուն անհետացման : Շատ ծանր հագուստներ մի' հագցնէ՛ք , մինչեւ իսկ եթէ օդը սաստիկ ցուրտ ըլլայ , քանզի ծանր հագուստներու պատճառած յոգնութիւնը կը քրտնցնէ զայն եւ , այսպէս , հարբուխ ըլլալու կը պատրաստէ : Ամառը , բաղնիքէն առաջ , պէտք է հսկել խնամով ըարեխառնութեան մորթին , որ պարտի ջուրը մտնելէ առաջ իր բնական վիճակը վերստանալ : Հարաւային կլիմայից մէջ արեւամուտէն պէտք է զգուշանալ . յաճախ մահառիթ է այն , վասն զի չորս կողմէ պատող օդին մէջ յառաջ եկած փոփոխութիւնը այնքան սաստիկ է որ կարծես թէ սառի մէջ կը խորասուզեն զքեզ այն պահուն երբ տաք էք : Առողջութեան վնասակար ժանտահոտութիւնք գետնէն ուժգնապէս կը բարձրանան մթնոլորտին մէջ , եւ ահա այս է պատճառը

որ տեսակ տեսակ տենդեր յաճախողէսք են տաք կլիմայից տակ :

Պէտք է յարգել միշտ քունը , եւ կ'ուզէի տեսնել այս սկզբան երկարատեւ կիրառութիւնը մանկութեան բովանդակ տեւողութեան մէջ : Դժբաղդասպէս անկարելի է այս , բայց գէթ զանոնք կառավարել կրցած ատեննիս , զզուշանանք զանոնք զրկելէ այս լաւագոյն զօրացուցիչէն , բնութեան այս զարմանալի զօրավիգէն : Տասը , տասներկու ժամ կամ աւելի՝ եթէ պէտք է , քնայնելու է զանոնք : Բայց արթննալնուն պէս , անկողնին մէջ մի՛ թողուք . անմիջապէս սկսել տուէք մարմնական կրթութեան մը : Բան մը այնքան տկարացուցիչ եւ վնասակար չէ ջղային զրութեան համար որքան մնալ անկողնոյ մէջ աչքերը բաց :

Ժամերու մէջ մեծ կանոնաւորութիւն պահեցէք . ելնել , պառկիլ , ճաշել , աշխատիլ՝ որոշեալ ժամերուն մէջ պէտք է տեղի ունենայ , վասն զի կենաց մէջ կարգապահութիւն՝ զօրացուցիչ մըն է ջղերուն համար զորս կը խանգարեն անակնկալ պարագայք՝ կարի յաճախ կրկնուած : Կերակուրք երբէք չափէն աւելի առատ ըլլալու չեն , այլ միջոցները բաւական իրարու մօտ ըլլալու են : Ամէն երեք ժամը անգամ մը պէտք է ուտել . եթէ կ'ուզէք որ ստամոքսնիդ չի ծանրաբեռնէք , պարտիք այս կանոնին հետեւիլ : Կերակուրէն ետքը մի՛ թոյլ տաք որ կրծելիք բան մը գտնեն : Ո՛րքան վնասակար է տղայոց ի դէպս կամ յանդէպս շաքարեղէն տալով իրրեւ թէ հաճոյք պատճառել անոնց : Եթէ խկապէս անօթի են , պէտք է անուցանել , բայց իրենց ժա-

մանակին , եւ ընաւ պէտք չէ տալ շաքարեղէն կամ
խմորեղէն բաներ :

Կ'ըսեն թէ շաքարը կը վնասէ ակռաներուն :
Ոչ թէ միայն ակռաներուն կը վնասէ , այլ եւ ստա-
մոքսին . լորձունքը կ'ըլլայ թթու երբ այս գործա-
րանը լեցուած է չափէն աւելի , մանաւանդ շաքա-
րեղէններով որ թթուութիւնը կ'աւելցնեն : Տղան
առաջին ակռան հանած ատեն ամէն խնամ տանիլ
պէտք է : Ակռաները , հակառակ ամէն խնամոց ,
յաճախ գէշ յատկութիւն ունենալով — աւելի յա-
ճախ փառանգական պատճառներով — պէտք է երկ-
րորդ ակռաները երեւան ելածին պէս , տղան ա-
տամնարոյժին տանիլ : Այն ատեն շատ դոյզն ծախք
մը կ'ընէք , եւ այսու , ծանր ծախքերէ խոյս տա-
լով հանդերձ՝ ակռայի հիւանդութիւններէ ազատած
կ'ըլլաք , հիւանդութիւն մը որ կեանքը ճշմարիտ
պատուհասի մը կը զարձնէ : Առաջին ատիճան կարեւ-
որութեան արժանի է երկար ատեն պահել ակռաները
որչափ որ կարելի է , մինչեւ իսկ եթէ խիստ գոհացու-
ցիչ դիրք մը չունենան , պէտք չէ հանել տալ : Արուես-
տական ակռաները ընական ակռաներուն գործը չեն
կրնար տեսնել : Բնական ակռաներով ծամելը՝ մար-
սողութեան վրայ ուղղակի ազդեցութիւն ի գործ
դնող լորձունքներուն պաշտօնը կը կանոնաւորէ :
Լաւ ստամոքս մը ունենալու համար կերակուրնե-
րուն պարզութեան եւ կանոնաւորութեան վրայ
պէտք է աւելցնել նաեւ զանազանութիւն մը որպէս
զի արեան մատակարարէ քիմիական զանազան մա-
սերը որոց կը կարօտի : Ուստի կաթնեղէնք , խմո-
րեղէնք , բանջարեղէնք , ձուկ , հակիթ , միս , աղ

եւ շաքար պարտին մտնել մարդկային կազմութեան մէջ : Ի միխթարութիւն անոնց որոց վիճակը չի ներէր թարմ միս ուտելու , պիտի ըսեմ թէ , թարմ բանջարեղէնք մեծ քանակութեամբ ազօդ կը պարունակեն , եւ մօին մէջ մեր փնտռածն ալ արդէն այս է : Սունկն ալ մեծաքանակ ազօդ կը պարունակէ քան ամէնէն ընտիր միսը : Այս բոլոր նիւթերն եւս անհրաժեշտ են . բայց ասոնցմէ եւ ոչ մին չափէն աւելի ուտուելու չէ : Տնաս պտուղները ճշմարիտ թոյն են , եւ ընդհանրապէս ամէն ինչ որ կ'ուտուի հում վիճակի մէջ , աւելի դժուար կը մարսուի . հետեւաբար փափուկ ստամոքսի տէր անձինք պարտին զգուշանալ հում ուտելիքներէ եւ խակ պտուղներէ :

Ըմպելիք — գինի , զարեջուր , կամ ըստ երկրին այլ հեղուկներ — պարտին խմուիլ կերակուրէն վերջը , մէկ քառորդ ետքը : Բովանդակ ընութեան մէջ կը տեսնենք որ կենդանիք նախ կ'ուտեն եւ ապա կը խմեն : Մեր ուտելիքները արդէն իրենց մէջ ըստ բաւականին հեղուկ կը պարունակեն մարսողութեան համար : Ուտելու ատեն խմելու սովորութեան պատճառաւ է որ որկրամով կ'ըլլանք , քանզի առանց խմելու , անկարելի է ուտել անօթութեան պահանջածէն աւելի , եւ խմելիքի չափազանց գործածութիւնը մարսողութիւնը կը դժուարացնէ , ճարպի մասնակի կուտակմամբ կամ կազի առատ կազմութեամբ , որոնցմով կը տառապին այնքան տղայք :

Կարճատեսութիւնը ընդհանուր հիւանդութիւն մը հղած է մանսականդ դպրոցաց մէջ , ուր լոյսը

ընդհանրապէս պահանջածէն սակաւ է , որով աշակերտաց աչքերը չափէն աւելի կը յոգնին : Այս պարագայից մէջ մարմինը վտանգաւոր դիրք մը կ'առնէ . որովհետեւ տղան , կարգացածը լաւ տեսնելու համար , կը պարտաւորի իր կուրծքը գրասեղանին վրայ կրթնցնելու :

Եթէ կարճատեսութիւնը շատ յառաջացնալ վիճակի մէջ է , փոխանակ գրասեղանին վրայ լյնալու , աւելի լաւ է զօրաւոր ակնոցներ գործածել . դրեթէ չկայ տղայ մը որ ի բնէ կարճատես եղած ըլլայ , բացի անոնցմէ որոնք ժառանգականապէս կարճատես են :

Թոթովախօսութիւնը դարմանելու համար պէտք է տղաքները վարժեցնել խիստ ծանր կերպով խօսելու , վանկերը ազդուութեամբ արտասանել եւ ամէն մէկ վանկին շունչ առնել տալով : Անպամի մը յարաբերական տկարութիւնը կամ խեղանդամութիւնը դարմանելու համար , բժշկական մարմնամարզի զիմնելու է , որ անդամներու տկարութենէ յառաջ եկած ամէն թերութիւն կ'ուղղէ :

Հիմա խօսինք անխուսափելի հիւանդութեանց ատեն տարուելիք մի քանի խնամքներու վրայ : Մէն մի տկարութեան պէտք է խնամք տանիլ սկիզբէն . ապա թէ ոչ տկարութիւնը չարունակելով հիւանդութեան հանգամանք կ'առնու , եւ հիւանդութիւնն ալ շարունակելով անդարմանելի ախտի մը պատճառ կ'ըլլայ : Ընդմարիտ բժշկութիւնը հիւանդութիւն մը իր տկարութեան աստիճանին մէջ բնաջինջ ընելուն մէջ կը կայանայ . այսպէս , զոր օրինակ , պաղառութիւնը պարտի ազդուապէս դարմանուելի , վտանգաւոր

հիւանդութիւն մը դառնալէ արդիլելու համար Վոր-
թային հիւանդութեանց գալով, եթէ անմիջապէս
բժիշկ չկրնաք զանել, կարելի եղածին չափ տաք
պահելու հոգ տարէք: Ահաւաստիկ առիթ մը հասկը-
նալու համար թէ տղան լաւ կրթութեամբ է, թէ հնա-
զանդ է. հազարաւոր տղայք կորսուած են պար-
զապէս վերմակինին վրանուն նետելու — բացուելու —
յամառելնուն համար: Այս հիւանդութիւնք որքան
ալ որ հասարակ բաներ թուին, իբրեւ ծանր հի-
ւանդութիւններ նկատեցէք զանոնք եւ ըստ այնմ
հոգ տարէք տղայոց: Խիստ երկարատեւ ժուժկա-
լութիւն պէտք է կերակրոյ մասին — գէթ ինն օր
հաւու մսի ջուր տալու է (ամէն երկու ժամը ան-
գամ մը դաւաթ մը), հացէ եւ կարծր ուտելիքներէ
զզուշանալու է. անկողին եւ հանդիստ պահանջելու էք
մինչեւ երեք ամիս: Եթէ եղանակը ձմեռ է եւ այս
պատճառաւ բնակարանը առողջապահական պայման-
ներու տակ չի գտնուիր, անկողինի մէջ անցընելու
ժամանակը երկարեցէք. մինչեւ վեց ամիս դուրս
մի՛ հանէք: Տղայոց յատուկ միւս բոլոր տկա-
րութեանց, զոր օրինակ, կոկորդի հիւանդու-
թեան, հազի, եւայլն, ատեն կը յիշեցնեմ ձեզ զըր-
բիս առաջին գլխուն մէջ յանձնարարած դարման-
ներս — շփումները: Այս պարզ դրութեամբ արեան
չրջանը վերահաստատուելով, հարբուխը թոքերու
ըորըքում ըլլալէ արդիլուած կ'ըլլայ:

Հարուածներէ եւ վէրքերէ յառաջ եկած թե-
թեւ արկածներու գալով, առաջինները պարտին
դարմանուիլ՝ հարուածեալ տեղը մետաղի կտոր մը
գնելով, որով արդիլուած կ'ըլլայ ուռեցք եւ կա-

պուտութիւնն . եթէ մորթը ելած է՝ մարմինը մերկ
թողլով , պէտք է առատ պաղ ջուրով լուալ , կըտ-
րուածներու համար , քիչ մը թողլով որ արիւնի ,
վիրաւորեալ մասը ջուրին մէջ պէտք է բռնել , եւ
յետոյ զայն հին կտորներով փաթթելու է , այնպէս
որ ոչ օդ , ոչ ազտեղութիւն չի թափանցեն մինչեւ
վէրքին մէջ : Եթէ կտրուածքը տեղի ունեցած է
այնպիսի գործիքով մը որուն մաքրութիւնը տարա-
կուսելի կը թուի ձեզ , քիչ մը փիւնօղ (հանքածու-
խէ հանուած տեսակ մը իւղ) խառնելով լաւ մը
լուացէք : Նոյնպէս մաքրել պէտք է այրուցքները
եւ փաթթել այրուած մասը թերթ մը վարկայով որ
կ'արգիլէ օդին հաղորդակցութիւնը : Վէրքերը օդով
կամ շօշափմամբ եւ ազտեղութեամբ միայն կըբ-
նան սաստկանալ . պէտք է ուրեմն միշտ տան մէջ
չիչ մը փինօղ ունենալ որ կ'արգիլէ ամէն տարա-
ծում կամ փոխանցում :

Յ Ա Ն Կ Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ն Ո Յ

Երկու խօսք (քարզմանիչը)

Նախարարան (հեղինակունիին)

էջ

Ներածութիւն

11

Ա.

Թե ինչ է մանուկը. — Ժառանգականութիւն.

— Նախնական խնամոց կարեւորութիւնը. — Զեր-
մութիւն. — Օր

21

Բ.

Սնունդ. — Քուն. — Առաջին արուսնի հան-
դերձեղեկեմ

35

Գ.

Կարե կրեղ. — Մանուկները քաղկաց վրայ կրե-
լու կամ առանձին քողելու վսանգները. — Հնա-
զանկութիւն. — Օտորոցէն սկսեալ վարժեցուելիք
սովորութիւններ. — Սովորութեանց զօրութիւնը

49

Դ.

Պատժները. — Վախցնելու վսանգները. —
Մանկանց դայիակները

58

Ե.

Անհասականութիւնը յարգելու պէտքը. — Պակասութիւնք եւ յանցանք պարտին անասունի իրեն հիւանդութիւնք. — Բռնութիւն. — Խոժոռութիւն. Պահանջումք. — Օգտակար խուսափում 71

Զ.

Մանկութեան արտաքին սպաւորութիւնք. — Գեղեցիկն ձաշակը սաշու համար՝ այս սպաւորութեանց զգայարանաց վրայ ներգործած գորտոր ազդեցութիւնէն ֆաղունելիք օգուտը. — Այս նպատակին հասնելու համար պարզ միջոցներ 85

Է.

Խաղաղիկներ. — Մեծածախ հագուստներ. — Վնասակար զարդարանքներ. — Անվնաս զարդարանք. — Դրամ եւ ողորմութիւն. — Հասարակաց խնդր. — Ֆիզիքականի եւ մտաւորականի վրայ ո եւեկ դիտողութիւն ընկեր զգուշանայ 96

Ը.

Տարբերութիւն ընդմէջ դաստիարակութեան եւ ուսուցման. — Թե՛ք որ պարագայից մէջ պէտք է պատրաստել բարձր ուսմանց. — Անդամոց զարգացում. — Ճարպիկութիւն. — Թերեւաշարժութիւն. — Դիտելու համար զգայարանքը գործածել զիսնայ. — Տարեք երաժշտութեան եւ գծագրութեան՝ անհրաժեշտ ամենուն 106

Թ.

Քննչական առարկայից հետաքրքրելով մանուկը
գարգազնեղ դիտողութիւնը. — Խուսափիչ այն ամէն
ուսումնէրէ որոնք բացարձակապէս ձշմարիտ չեն.
— Ծաղրելիք. — Ընթացիկ. — Կրօնք. — Քանաւանդ-
ծական ուսուցումք. — Գրքերը 122

Ճ.

Ամէնուն համար անհրաժեշտ եղող առողջա-
պահիկ կանոններ. — Առաջարկել բժշկութիւնը
կամ առողջապահութիւնը. — ձշմարիտ դաստիարա-
կութեան արտադրած արդիւնքը 136

